

ગ્રામપંચાયતનો કાયદો

(મૂળ અંગ્રેજીનો તરજુમો)

અસ્તાવના તથા ટિપ્પણો સાથે
તૈયાર કરનાર
નરહરિ દારકાદાસ પરીખ

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર
અમદાવાદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

| ગુજરાતી કોપીરાઇટ વિભાગ |

અનુક્રમાંક ૨૨૫૬૨ કિંમત - ૪૦

ગ્રંથનામ ગાંધીધર્મશાસ્ત્રનો અધ્યયન

વર્ગીકરણ મુ ૨૨૬ : ૨૬૪૫૫૪૦

ગ્રામપંચાયતનો કાયદો

(મૂળ અંગ્રેજીનો તરજુમો)

પ્રસ્તાવના તથા ટિપ્પણી સાથે
તૈયાર કરનાર
નરહરિ દ્વારકાદાસ પરીખ

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર
અમદાવાદ

મુદ્રક અને પ્રકાશક
જીવણુ જાણીમાઈ દેસાઈ
નવજીવન મુદ્રણાલય, અમદાવાદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગ્રંથ નં. ડીપોઝીટ-૨૨૫૬૨
પહેલી આવૃત્તિ : પ્રત ૨,૦૦૦

નિવેદન

ગ્રામપંચાયતો સ્થપાવાનું નક્કી થયું ત્યારથી એ કાયદાના ગુજરાતી તરજુમાની માગણીઓ આવ્યાં કરતી હતી. એ ઉપરથી ખેડા જિલ્લા સમિતિના ભાઈશ્રી. આયુભાઈ જશભાઈ પટેલે કાયદાના તરજુમો કર્યો. વળી આશ્રમમાં ગ્રામસેવક તાલીમ વર્ગ ચાલતો હતો તેમાં ઉમેદવારોને આ કાયદો શીખવવાનો હતો. તે માટે તાલીમ વર્ગના એક શિક્ષક ભાઈ ઉમેદચંદ અવરાળીએ પણ તરજુમો તૈયાર કર્યો. અન્ને ભાઈઓએ પોતાના અનુવાદો તેનો મારો જે રીતે ઉપયોગ કરવો હોય તે રીતે કરવાની છૂટ સાથે મને સોંપી દીધા. તરજુમો મૂળ પ્રમાણે અચૂત ચોક્કસ રહે અને તેની સાથે ગામલોકોને સમજાય એવા સરળ થાય એ દૃષ્ટિએ તેમાં મેં ફીક ફીક ફેરફાર કરવાની છૂટ લીધી છે. તે ઉપરાંત આ કાયદામાં બીજા કાયદાઓનો ઉલ્લેખ આવે છે તે તે ઉલ્લેખની સમજૂતી આપતાં ટિપ્પણો પણ ઉમેર્યાં છે. અન્ને ભાઈઓએ પોતાના તરજુમા મને સોંપી દીધા તે માટે તેમનો ઋણી છું.

અત્યારની પંચાયતો અસલની ફેવી ભવ્ય સંસ્થાની વારસ છે તે સમજી શકે તથા એ વારસાને દીધાવવા માટે તેમણે કર્મ જતના ગુણો ખીસવવા પડશે તે જાણી લે એ માટે જૂની ગ્રામપંચાયતોનું સ્વરૂપ, તે ઘસાર્જ જવાનાં કારણો તથા તેને સજીવન કરવાના ઉપાયો, એ વસ્તુ વિસ્તૃત નિબંધના રૂપમાં આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના તરીકે આપી છે. આ નિબંધ લખવામાં આપણી જૂની ગ્રામપંચાયતોને લગતા ઉપલબ્ધ સાહિત્યનો જેટલો દરજ્જો મેં ઉપયોગ કર્યો છે તેટલો દરજ્જો એ લેખકોનો હું ઋણી છું. પણ ફીક ફીક પ્રમાણમાં લખીકતો અને આધાર પ્રો. અળતેકરની ‘હિસ્ટરી ઓફ વિલેજ કોમ્યુનિટીઝ ઈન વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા’ એ પુસ્તકમાંથી મેં લીધા છે તે માટે એ લેખકનો હું વિશેષ ઋણી છું.

ગ્રામપંચાયતોના સંચાલનની જવાબદારી ઉપાડનારાં આપણાં ભાઈબહેનોને આ નિબંધમાંથી થોડી પણ પ્રેરણા મળશે અને કાયદાનો તરજુમો તેમના રોજના કામકાજમાં ઉપયોગી થઈ પડશે તો મારો પ્રયત્ન હું સાર્થક ગણીશ.

નરહરિ દા. પરીખ

અનુક્રમણિકા

જૂની ગ્રામપંચાયતોનું સ્વરૂપ	૫
૧. પ્રાસ્તાવિક	૧
૨. પંચાયતોની સ્થાપના અને રચના	૩
૩. વર્ધીવટ્ટી સત્તા અને ફરજો	૧૧
૪. ગ્રામપંચાયત - કાયદાથી સ્થાપિત સંસ્થા : તેનાં મિલકત અને ભંગોળ	૧૩
૫. વ્યવસ્થા અને હિસાબ	૧૪
૬. ગ્રામ અદાલતોની રચના અને ફરજો	૧૬
૭. દાવા તથા ફરિયાદોને અંગે પંચાયતોના વર્ધીવટ્ટ	૨૩
૮. પાનવણી	૩૧
૯. કર નાખવા અને શેઠું વસૂલ કરવું	૩૪
૧૦. પંચાયતોને નાણાંની સહાય	૩૬
૧૧. અંકુશ	૩૭
૧૨. કાનૂની અને પેટા કાયદા	૪૩
૧૩. પરચૂરણ	૪૭
પરિશિષ્ટ	૫૧

જૂની ગ્રામપંચાયતોનું સ્વરૂપ

તે ઘસાઈ જવાનાં કારણો અને સજીવન કરવાના ઉપાયો

આપણા દેશના રાજદારી, આર્થિક તેમ જ સામાજિક — સમગ્ર વહીવટમાં ગ્રામ-પંચાયત એ સંસ્થાનું મહત્ત્વ જોટલું આંકીએ એટલું ઓછું છે. અનેક રાજદારી વિપ્લવો, આર્થિક વારાફેરી તથા સામાજિક ચડતીપડતીમાં આપણા દેશમાં કોઈ પણ સંસ્થા લગભગ એક જ સ્વરૂપમાં ટકી રહી હોય તો તે આપણી ગ્રામપંચાયતો છે. આપણાં ગામડાં પોતાનાં બધા જ આંતરિક વહીવટ પોતે કરતાં. રાજ્યને ભરવાના જમીનમહેસુલનો આંકડો રાજ્યના અમલદાર સાથે નક્કી કરી તે ભરવાની જવાબદારી ગામનો મુખી અથવા ગામનું પંચ ઉપાડી લેતું અને તે રકમ ગામના ખેડૂતોમાં તેમની જમીન તથા ઉત્પન્નતા પ્રમાણમાં ફાળવી નાંખી તેઓ ઉધરાવી લેતા. પોતાની ચોટી અથવા તો પોલીસવ્યવસ્થા ગામ પોતે જ કરતું અને ગામની હદમાં ચોરી કે લૂંટ થઈ હોય તો ચોરાયેલી કે લૂંટાયેલી મિલકત ભરપાઈ કરી આપવાની જવાબદારી આખા ગામને માથે રહેતી. ગામનું બધું મનસારી કામ ગામલોક પોતે જ કરતા. ગમે તેટલી રકમની દીવાની તકરારોનો નિવેડો તેઓ લાવતા અને નાના ફોજદારી ગુના માટે સજા પણ કરતા. ગામનું મંદિર, ધર્મશાળા, તળાવ, ફરિયાદ, બંધ તથા એવાં બીજાં સાર્વજનિક કામોના ખર્ચ માટે તેઓ લાગા નાખતા. આ ઉપરાંત તેઓ ધર્માદા ફંડોનો વહીવટ કરતા, સદાવ્રતો ચલાવતા, ગામમાં હોમલેવન વગેરે ધાર્મિક વિધિઓ કરાવતા, ઉત્સવો ઊજવતા તથા ભવેયા, ગાયક, નટ, નર્તક, ભાટ, ચારણ વગેરેને પોષી ગામને મનોરંજનનાં સાધનો પૂરાં પાડતા.

ગામનાં સવળાં સાર્વજનિક કામો કરવા માટે ગામના જ જુદા જુદા અધિકારીઓ અથવા સેવકોની વ્યવસ્થા હતી અને તે ઉપરાંત ગામલોકની જરૂરિયાતો પૂરી પાડવા માટે ધંધાદારીઓ તથા વસવાયાંની વ્યવસ્થા હતી. જોકે આ બધી ગ્રામપંચાયતો મધ્યવર્તી રાજ્યની હકૂમત નીચે જ હતી, છતાં માટે ભાગે સ્વયંપૂર્ણ અને સ્વતંત્ર પ્રજ્ઞસત્તાક નાનાં રાજ્યો જેવી તે હતી. તેમની આ સ્વતંત્રતા તથા તેમના આ અધિકારો ઉપર રાજ્ય કોઈ કોઈ વાર તરાપ મારતું ખરું, પણ કોઈ રાજ્ય તેનો કદી મનકાર કરી શકતું નહિ. કોઈ રાજા જુલમી નીવડે તો તેઓ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે વધતાઓછા પ્રમાણમાં તેનો વિરોધ કરતા. વળી કોઈ વાર મધ્યવર્તી રાજ્યતંત્ર નબળું પડી જતું અને અરાજક પ્રવર્તતું ત્યારે પણ તેઓ પોતાના ગામની બધી વ્યવસ્થા તો ખરાબર સાચવી જ લેતા.

સર ચાર્લ્સ મેટ્કાફે હાઉસ ઓફ કોમન્સની સિલેક્ટ કમિટીના સને ૧૮૩૨ના રિપોર્ટમાં આપણા દેશની ગ્રામપંચાયતનું જે વર્ણન કર્યું છે તેમાંની નીચેની કાંડકા * બહુ મશહૂર થયેલી છે :

‘ગ્રામપંચાયતો નાનાં પ્રજ્ઞસત્તાક રાજ્યો છે. પોતાને જરૂરી લગભગ તમામ વસ્તુઓની બાબતમાં તેઓ સ્વયંપૂર્ણ છે અને બહારની સત્તાઓથી તેઓ લગભગ

* આ ઉત્તરો એલ્ફિન્સ્ટન ફ્રાંક હિંડુસ્તાનના ઇતિહાસ (પા. ૬૮-૬૯)માંથી લીધો છે.

સ્વતંત્ર છે. બીજી અનેક વસ્તુઓ જ્યાં નથી ટકી રહી, ત્યાં એ ટકી રહેલી દેખાય છે. અનેક વંશોનાં રાજ્ય સ્થપાયાં અને જિથત્રી પડ્યાં, અનેક વિપ્લવોમાંથી દેશ પસાર થયો. હિંદુ, પદાણુ, મોગલ, મરાઠા, શીખ, એ બધા રાજ્ય કરી ગયા અને અંગ્રેજો આવ્યા. પરંતુ ગ્રામપંચાયત એની એ રહી છે. આક્રમણને પ્રસંગે ગામલોક શસ્ત્ર સજ્જ છે અને કિલ્લેબંદી કરી લે છે. દુશ્મનનું લશ્કર દેશમાંથી પસાર થઈ જાય છે. ગામ ફરતી દીવાલોની અંદર ગામલોક પોતાનાં ઢોર વાળી લે છે અને દુશ્મનને બારેબાર પસાર થઈ જવા દે છે. પરંતુ તે લૂંટફાટ કરતો અને વિનાશ ફેલાવતો પોતાની ઉપર ચઢી આવે અને તેનો વિરોધ ન કરી શકાય એટલો તે બળવાન હોય તો ગામલોક થોડેક દૂરના મિત્ર-ગામનો આશ્રય લે છે. પરંતુ તોફાન પસાર થઈ જાય એટલે તેઓ પોતાને ગામ પાછા આવે છે અને પોતપોતાને ધંધે વળગે છે. વર્ષો સુધી લગભગ, લૂંટફાટ અને ખુનામરડી ચાલે અને ગામમાં વસવાટ કરવાનું શક્ય ન બને, તોપણ પોતાના ગામમાં શાંતિથી રહી શકાય એવી સ્થિતિ પાછી આવે કે તરત બીજારાઈ ગયેલા ગામલોકો ફરી પાછા પોતપોતાને ગામે આવી જાય છે. એકાદ પેઢી પસાર થઈ ગઈ હોય તોપણ બીજી પેઢી પાછી એ જ ગામડે આવીને વસે છે. દીકરા પોતાના બાપના ઘરનો અથવા જગાનો કબજો કરે છે. આક્રમણ કરનારાઓએ જેમને લાંબી દાદવા હોય અથવા જેઓ નાસી ગયા હોય તેમના જ વંશજો એના એ જ ગામથાણુ ઉપર આવીને પોતપોતાનાં ઘરની એની એ જ જગાઓનો કબજો કરે છે. કાચાપોચા હુમલાથી તો તેઓ નાસભાગ નથી કરતા. તોફાન અને ઉત્પાતના સમયમાં પણ તેઓ બનતાં સુધી પોતાનાં રથાન સાચવી રાખે છે અને લૂંટફાટ તથા બુલ્લમનાં સફળતાથી સામનો કરવાનું બળ દાખવે છે. હિંદુસ્તાનમાં આટઆટલા રાજદારી વિપ્લવો થઈ ગયા અને આટઆટલાં પરિવર્તનો થયાં, છતાં હિંદુસ્તાનના લોકો ટકી રહ્યા છે તેનું બીજા કોઈ કરતાં મોટું કારણ તેમની આ ગ્રામ-પંચાયતોનું સંગઠન જ છે. દરેક ગ્રામપંચાયત એક નાના અલગ રાજ્ય જેવી છે. એ ગ્રામપંચાયતોને લીધે તેઓ બહુ મોટા પ્રમાણમાં સુખશાન્તિમાં રહી શક્યા છે અને બહુ મોટા પ્રમાણમાં સ્વતંત્રતા તથા સ્વાધીનતા ભોગવી શક્યા છે.

ઉપરના આ ચિત્ર ઉપરથી રાજ કોઈ માની લે કે આપણા આખા દેશમાં બધે જ ગ્રામપંચાયતનું સ્વરૂપ એકસરખું હતું અને બધે જ તેઓ સરખા અધિકારો તથા સ્વતંત્રતા ભોગવતી હતી. કોઈ નહિ તો જમીનમહેસૂલ ભરવા પૂરતી તો દરેક ગામની રાજ પ્રત્યે જવાબદારી હતી જ. અને આપણા દેશના ઇતિહાસના આવડા મોટા લાંબા ગાળામાં હિંદુ — તેમાંયે વળી અનેક રાજવંશો થઈ ગયા — પદાણુ, મોગલ, મરાઠા એમ અનેક જાતિ અને ધર્મના રાજ્યકર્તાઓ થઈ ગયા, અને બધાની મુરાદ બને તેટલું વધારે મહેસૂલ ઉઘરાવી રાજ્યની તિબેરી આબાદ કરવાની હોય જ, એટલે તેમણે ગામડાં ઉપર પોતાના મહેસૂલ પૂરતી તો પોતાની સત્તા શક્ય તેટલા પ્રમાણમાં જમાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો જ હશે. તેઓ પોતાના અધિકારીઓને મહેસૂલ ઉઘરાવવાનું સોંપતા. અને એ અધિકારીઓ પોતાના તાબાનાં ગામો ઉપર સરદારી ચલાવવાનો પ્રયત્ન કર્યા વિના રહેતા નહિ. આવા અધિકારીઓની બાહોશી અને શક્તિના પ્રમાણમાં, તેમ જ સામે પક્ષે ગ્રામપંચાયતોની બાહોશી અને શક્તિના પ્રમાણમાં, દરેક ગામની સ્વતંત્રતા ઓછી અથવા વધારે રહેતી. વળી બ્યારથી અનાજના રૂપમાં

મહેસૂલ ઉધરાવવાની પ્રથા અગવડભરેલી લાગવા માંડી અને નાણાંના રૂપમાં મહેસૂલ વસૂલ કરવાની પ્રથા શરૂ થઈ, ત્યારથી સ્થાનિક અધિકારીને દરેક ગામે ફાઈ વહીવટદાર નીમવાનું જરૂરી લાગવા માંડ્યું હશે. આ વહીવટદાર ઉપરી અધિકારીને તો ગામનો રોકડ આંકડો જ ભરી દેતો, પણ પોતે ગામલોક પાસેથી નાણાંને બદલે અનાજના રૂપમાં પણ મહેસૂલ ઉધરાવી શકતો. આવો વહીવટદાર — પછી તે ગામનો હોય કે બહારનો પણ હોય — પંચાયતના કામમાં જરૂર દખલ કરનારો નીવડતો હશે. વળી આવા મહેસૂલી વહીવટદારો ગામમાંથી મહેસૂલ ઉધરાવવાના પોતાના હકને એક જાતનો માલકીલક ગણી તે વંશપરંપરાગત રાખવાનો પણ પ્રયત્ન કરતા અને તેમાં સફળ થતા. મોગલ સામ્રાજ્યના છેવટના ભાગમાં તથા મરાઠાઓના સમયમાં તો આ વહીવટદારોનો ત્રાસ ઘણો જ વધી પડ્યો હતો અને તેમનામાંથી ઘણા ગામના ધણી બની બેઠા હતા.

ખીજું, આપણા જેવા વિશાળ દેશમાં જ્યાં અનેક સ્વતંત્ર રાજ્યો હતાં, અને જ્યાં અનેક પ્રાંતો અને ભાષાઓ છે, ત્યાં બધે જ એક જાતની ગ્રામપંચાયતો હોય એમ માની લેવું, એ પણ દુરસ્ત નથી. જુદે જુદે કાળે અને જુદા જુદા પ્રાંતમાં ગ્રામપંચાયતોનું સ્વરૂપ ઓછેવત્તે દરજ્જે બેશક જુદું જુદું હતું જ. અમુક કાળે અને અમુક પ્રાંતમાં ગામના પટેલની નિમણુક રાજ કરતો; અમુક કાળે અને અમુક પ્રાંતમાં પટેલો એક જ કુટુંબમાં વંશપરંપરાગત રહેતી, તો અમુક કાળે અને અમુક પ્રાંતમાં તે ગામલોક તરફથી નીમવામાં આવતો અથવા તેની રીતસર ચૂંટણી થતી. આવું જ ગ્રામપંચાયતનું છે. છેક દક્ષિણમાં ગ્રામપંચાયતના સભ્યોની રીતસર ચૂંટણી થતી, પણ મંત્ર જાણનાર બ્રાહ્મણો સિવાય બીજા ગ્રામપંચાયતમાં ચૂંટાવા અધિકારી ગણાતા નહિ. ત્યારે ગુજરાત મહારાષ્ટ્રમાં ચૂંટણીનું તત્ત્વ નહિ જેવું હતું. ગામના કુદરતી આગેવાનો પોતાની મેળે જ પોતે ગ્રામપંચાયત બની જતા. ગ્રામપંચાયતમાં મોટે ભાગે બ્રાહ્મણોતરો આવતા અને કવચિત્ હરિજનો પણ તેમાં ભાગ લેતા. આમ દેશકાળ પ્રમાણે ગ્રામપંચાયતના સ્વરૂપમાં ભિન્નતા જરૂર રહેતી. છતાં એ બધી ભિન્નતાની પાછળ એક વસ્તુ સમાન અને સ્થિર હતી અને તે એ કે, ગામનો બધો જ વહીવટ ગામના લોકો કરે. રાજને તેનો રાજભાગ આપી દીધા પછી ઇનસાફ, ચોક્કા તથા બીજાં સાર્વજનિક કામો પોતે જાતે જ કરી લેવાની લોકો પોતાની ફરજ મમજતા અને એને પોતાનો મહામૂલો હક પણ માનતા. એમાં બહારની દખલગીરીનો તેઓ સખત વિરોધ કરતા.

આપણી એ જૂની ગ્રામપંચાયતો પોતાનો વહીવટ કેવી રીતે કરતી તેનો ખ્યાલ આપવા અહીં પ્રયત્ન કર્યો છે. એ વિગતો જુદા જુદા કાળની અને જુદા જુદા પ્રાંતની, કેટલીક વિગતો ગુજરાતની, તો કેટલીક મહારાષ્ટ્રની, તો કેટલીક બીજા પ્રાંતની, એમ જે પ્રસ્તુત લાગી તે બધી સાંધી દર્શાવે તેમાંથી જૂની ગ્રામપંચાયતનું એક ચિત્ર ઊભું કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. કડક ઐતિહાસિક દૃષ્ટિને આ ન રુચે એ મારા ખ્યાલ બહાર નથી. પણ ઉપર એક વાર કહ્યું તેમ બ્રિટિશ અમલ સ્થપાયો તે પહેલાં આપણાં બધાં ગામડાંમાં એક ભાવના પ્રબળ અને વ્યાપક હતી અને તે એ કે, પોતાનો આંતરિક વહીવટ (self-administration) પોતે કરવો અને પોતાના ઇનસાફની વ્યવસ્થા (self-adjudication) પોતે કરવી. સ્વરાજ્યનાં એ બે અતિ મહત્ત્વનાં અંગો છે અને તે બન્ને અંગો સાચવવાની કાળજી આપણી બધી ગ્રામપંચાયતો રાખતી. તેથી જ આટલાં આટલાં

વિપ્લવો અને પરિવર્તનોમાં એ ગ્રામપંચાયતો અવિનાશી તત્ત્વો જેવી ટકી રહી છે. હવે આપણે તેની વિગતોમાં ચિતરીશું.

પંચાયતની રચના

ગુજરાત મહારાષ્ટ્રમાં પંચાયતોની રીતસર ચૂંટણી થતી નહિ. ગામના ધરડિયાઓ - ગ્રામવૃદ્ધો - જેઓ ગામના સ્વાભાવિક આગેવાનો ગણાય તેઓ પંચાયતનું કામકાજ કરતા. કેટલીક વાર સઘળા ગ્રામવૃદ્ધો ભેગા થઈને થોડા માણસોની સમિતિ જેવું નીમતા અને તેમની મારફત પંચાયતને વહીવટ ચલાવતા. આ રીતે નાની સમિતિ નીમવામાં આવે ત્યારે ગ્રામવૃદ્ધો તેના યથા કામકાજ ઉપર દેખરેખ રાખતા, તેમને સલાહ સૂચના આપતા, અને તેમની અંદર અંદર કાંઈ મતભેદ પડે તો તેનો નિવેડો લાવતા. ગામની સભામાં બધી જ જ્ઞાતિના અને યથા જ ધંધા કરનારા માણસો રહેતા. મહારાષ્ટ્રની ગ્રામપંચાયતમાં તો હરિજનો હોવાના દાખલા પણ મળી આવે છે. પરંતુ મોટે ભાગે આ પંચાયતોમાં જમીનની માલકી ધારણ કરતા ખેડૂતો તથા ધીરધાર કરનારા મહાજનોનું વર્ચસ્વ રહેતું.

સામાન્ય રીતે ગ્રામપંચાયતના કારોબારી અધિકારી તરીકે પટેલ જ ગામનું બધું કામકાજ કરતો. અહીં મહત્ત્વનું કામ હોય ત્યારે તે ગ્રામવૃદ્ધોની સલાહ લઈ તે પ્રમાણે વર્તતો. ગ્રામવૃદ્ધોની સભા તો પટેલ ન પતાવી શકે એવી કાંઈ તકરારનો નિવેડો લાવવો હોય ત્યારે જ મળતી.

મુખી અથવા પટેલ

આપણે ત્યાં મુખી અથવા પટેલ ગામલોક તરફથી ચૂંટાયેલો નહિ તેમ સરકાર તરફથી નિમાયેલો પણ નહિ, પરંતુ વંશપરંપરાથી એ અધિકાર ભોગવતા હતા. ગામના ખેડૂતોમાંથી અહીં જ લાગભગ ધરાવતા કુટુંબમાં મુખીપણું રહેતું અને એ કુટુંબની અનેક શાખાઓ હોય તો જુદી જુદી શાખાઓના વડીલ પુરુષો વારાફરતી મુખી તરીકે કામ કરતા. પાટીદાર જાતિ સિવાય બીજી જાતિના મુખી અહીં ઓછા ગામમાં હતા. આજે પણ એમ જ છે. જેકે કેટલાંક અનાવિશેનાં ગામમાં અનાવિલ મુખી હોય છે, તથા મુસલમાનોની, ગારૈયાની અથવા રગારીની મોટી વસ્તી હોય તેવાં ગામમાં અનુક્રમે મુસલમાન, ગારૈયા અથવા રગારી મુખી હોય છે. પણ જ્યાં એવા બીજી જાતિના મુખી હોય છે ત્યાં પણ એ જમીનની માલકી ધારણ કરતા એવા ખેડૂતો તો હોય જ છે. આદાણ, વાણિયા મુખી ભાગ્યે જ હોય છે. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં મુખી માટે ગ્રામણી, ગ્રામમોજક, ગ્રામકૂટ એ શબ્દો વપરાયેલા જ્ઞેવામાં આવે છે.

મુખીનાં કામો અથવા ફરજોમાં પહેલી ફરજ ગામનું રક્ષણ કરવાની આવે છે. ગામના ઉપર હમલો થાય તો લડવા તૈયાર હોય એવા જુવાનિયાઓને એકઠા કરી મુખી તેમની સરદારી લેતો અને લડવા જતો. ગામના રક્ષણ માટે મુખીઓએ પોતાનો જન આધ્યાના દાખલા પણ મળી આવે છે.

જમીન મહેસૂલની ઉધરાત એ તેનું બીજું કામ હતું. હિંદુ કાળમાં મહેસૂલ ઉધરાતની જે પદ્ધતિ ચાલતી તે જ મોટે ભાગે મુસલમાનોએ પણ ચાલુ રાખી હતી. મરાઠા કાળમાં મહેસૂલ ઉધરાતમાં પટેલ જે ભાગ ભજવતા તેનું વિગતવાર વર્ણન મળી આવે છે. દરેક ગામે આપવાના રાજભાગની રકમ મામલતદાર પટેલની સાથે નક્કી કરતો. તેમાં છૂટછાટ મૂકવાનાં અથવા રાહત આપવાનાં જે કારણો હોય તે પટેલ મામલતદાર આગળ રજૂ

કરતો. પટેલ અને મામલતદાર જે એકમત ન થાય તો પટેલ પોતાને ગામ જઈ બધા ગામજનો સાથે મસલત કરતો. એવી રીતે મસલત કરીને નક્કી કરેલો આંકડો જે મામલતદાર કબૂલ ન રાખે તો કેસ ખાસ અમલદાર પાસે મોકલવામાં આવતો. નક્કી કરેલી રકમ પટેલ ન ઉધરાવી આપે તો જ્યાં સુધી તે પૂરી વસૂલ ન થાય ત્યાં સુધી તેને અટકમાં રાખવામાં આવતો. આમ મરાઠાઓ અને પેશ્વાઓના વખતમાં ગામનું જમીન મહેસૂલ ઉધરાવી આપવાની જવાબદારી પટેલ ઉપર ખરાબર સ્થપાઈ ગઈ હતી. અત્યારે બ્રિટિશ રાજ્યમાં પણ જમીન મહેસૂલ ઉધરાવવામાં પટેલ મદદ કરે છે.

પટેલનું ત્રીજું કામ તે ગામની તકરારો પતાવવાનું હતું. આ વિષે વિગતવાર ચર્ચા આગળ ઉપર ગામના ઇન્સારી કામના મથાળા નીચે કરીશું.

આ ઉપરાંત પટેલને અનેક જાતનાં પરચૂરણ કામ કરવાનાં રહેતાં. ગામનો ફૂલો સમરાવવાની જરૂર હોય તો એની દેખરેખ પટેલ રાખતો. ગામજનોના સહકારથી કાંઈ કામ ઉપાડવાનું હોય તો તેની આગેવાની પટેલ લેતો. સરકારનો કાંઈ અમલદાર ગામની તપાસ માટે આવે તો પટેલ તેની સરભરા કરતો. રાજ્યદરખાસ્તમાં રાજ્યાભિષેક વખતે અથવા તો લક્ષ્મણે પ્રસંગે ગામના પ્રતિનિધિ તરીકે પટેલ જતો.

આમ પટેલનો આખો વખત ગામના કામમાં જ જતો, અને તે બદલ તેના મહેનતાણાની પણ વ્યવસ્થા હતી. વંશપરંપરા મળે એવી વતનની જમીન એ તેની આવકનું મુખ્ય સાધન હતું. વતનની જમીન ઉપર તેને મહેસૂલ ભરવું પડતું નહિ. આ ઉપરાંત ઘણા પટેલો પાસે ળીંગળ જેટલાના જેવી પોતાની માલદારીની ખાનગી જમીન પણ રહેતી. વળી ગામના કારીગર તથા ધંધાદારી વર્ગ પાસેથી તે લાગા ઉધરાવી શકતો.

તેની ફરજે, કામો વગેરે જોતાં એકંદરે પટેલ ગામમાં સાથી વધારે પ્રતિષ્ઠિત અને લાગવગ ધરાવનાર વ્યક્તિ ગણાતી. જમીન મહેસૂલની ઉધરાત માટે જોડે તે સરકારને જવાબદાર હતો, તોપણ હંમેશ તે જોડનો જ માણસ ગણાતો. શુકનીતિમાં કહ્યું છે કે, પટેલે માયાપતી માફક હુમલાખોરો સામે, ચોર ડાકુઓ સામે, તેમ જ સરકારી અમલદારો સામે ગામનું રક્ષણ કરવાનું છે. અને એ ધર્મ જે પટેલ સારી રીતે બજાવતો તે જ ગામજનોનો વિશ્વાસ સંપાદન કરતો. આજે બ્રિટિશ રાજ્યમાં પટેલોની એ સ્થિતિ રહી નથી. તેના ઘણાખરા અધિકારો અને સત્તાઓ છીનવી લેવામાં આવ્યાં છે. ગામના ન્યાયાધીશ તરીકે તથા ગામના સંરક્ષક તરીકે તે કામ નથી કરી શકતો, અને જોડના પ્રતિનિધિને બદલે સરકારી નોકર જેવો તે થઈ ગયો છે.

તલાટી

એને માટે સંસ્કૃત સાહિત્યમાં ગ્રામલેખક શબ્દ વાપરેલો છે. એનું પદ મુખી અથવા પટેલ જેટલું જૂનું નથી, તેમ મહત્વનું પણ નથી. મુખીના હાથ નીચે કામ કરતા કારકૂનના જેવું તેનું પદ હતું.

કૌટિલીય અર્થશાસ્ત્રમાં પાંચ અથવા દસ ગામ જેને સોંપવામાં આવ્યાં હોય તેવા ગોપ નામના અધિકારીનું વર્ણન છે. એ ગોપની ફરજે અત્યારના તલાટીને મળતી આવે છે. તે બધાં ખેતરોને નંબર આપતો, એ પડતર રહ્યું છે કે તેમાં પાક લેવાયો છે એની નોંધ રાખતો, તેનાં હદનિશાન નક્કી કરતો, કાંઈ પણ ખેતરની મહેસૂલમાં કાંઈ છૂટછાટ કે ભારી આપવાની હોય તેની નોંધ રાખતો, દરેક ગામમાં કેટલા ખેડૂતો, કેટલા રજારીઓ,

ફેટલા વેપારીઓ તથા ફેટલા કારીગરો રહે છે તેમની સંખ્યાની પણ તે નોંધ રાખતો, આમ જુદાં જુદાં પત્રકો તે રાખતો. જમીન ઉપરના લકપત્રોની નોંધ રાખવાની પ્રથા બહુ પ્રાચીન કાળથી ચાલી આવેલી જણાય છે. એ કામ આ ગ્રામજોખક કરતો.

શુકનીતિમાં તેની લાયકાત અને ફરજો આ પ્રમાણે છે : 'ગ્રામજોખક હિસાબી કામમાં કુશળ હોવો જોઈએ, જુદા જુદા પ્રાન્તો અને ભાષાઓ વચ્ચેના તફાવત તે જાણતો હોવો જોઈએ તથા ઉતાવળથી અને સ્પષ્ટતાથી તેને લખતાં આવડવું જોઈએ. તેણે ગામનાં આવક અને ખર્ચનો હિસાબ રાખવાનો છે. કોમ્પી નોંધ કરી લીધા સિવાય કોઈ પણ વસ્તુ તેણે બીજાને આપવી ન જોઈએ તેમ કંપી પણ ન જોઈએ, જેથી કરીને હિસાબમાં ખિલકુલ વધઘટ આવે નહિ.'

પટેલની માફક તેને પણ વંશપરંપરાનું વતન મળતું. આ ઉપરાંત તે દસ્તાવેજો અને ખતપત્રો લખી આપવાનું તથા ખાનગી કાગળપત્રો લખી આપવાનું કામ પણ કરતો અને તે બદલ લખાવનાર પાસેથી તેને મહેનતાણું મળતું.

પગી અથવા ચોકિયાત

પટેલ અને તલાટી પછી ગામમાં મહત્ત્વનું સ્થાન ભોગવનાર વ્યક્તિ તે પગી અથવા ચોકિયાત છે. સાધારણ રીતે પછાત ગણાતી આરેયા કે ઠાકરડા કામનો માણસ આ કામ કરતો. સાર્વજનિક તેમ જ ખાનગી લઘુનિશાનનાં તે રક્ષણ કરતો. ગામની તથા ખેતરોમાંના પાકની ચોકી રાખતો. તે વસ્તુઓનાં તેમ જ સંદેશો લઈ જવા લાવવાનું કામ પણ કરતો. ગામના પોલીસકામમાં પટેલથી બીજાને નંખર તેના આવે. રાતે ગામની ચોકી રાખવા ઉપરાંત ગામમાં જે કોઈ આવે તથા જાય તે એ ધ્યાનમાં રાખતો, અન્નબ્રથા માણસો ઉપર યરાયર નજર રાખતો અને કોઈ પણ માણસ શકદાર માલૂમ પડે તો તેની પટેલને ખાતમી આપતો. વળી ગામમાં રહેતા દરેક માણસની ચાલચલગત કેવી છે તે જાણવાની તેની ફરજ ગણાતી અને ગામની લઘુમાં ચોરી થાય તો ચોરને પકડી આપવાનું કામ પણ તેનું ગણાતું. કાં તો તે ચોરને પકડી આપે અથવા તેનું પગલું પારખતો પારખતો એ પગલું બીજા કોઈ પાડોશના ગામમાં ગયું છે એમ સાગિત કરી આપે. જો તે પગલું બીજા ગામ પહોંચાડી શકે તો પછી જવાબદારી બીજા ગામના પગી અથવા ચોકિયાત ઉપર પડતી. પણ તે તેમ ન કરી શકે તો ચોરાયેલા માલની કિંમત તેણે ભરી આપવી પડતી. આટલો મોટો બોજો જરૂર એક માણસને માટે ભારે ગણાય. પણ પગીનું મહેનતાણું અમુક એક વ્યક્તિને નહિ પણ આખા કુટુંબને વંશ-પરંપરાગત મળતું એટલે કુટુંબનાં બધાં માણસો ચોકીમાં તેમ જ નુકસાન ભરી આપવું પડે તો તેમાં જવાબદાર ગણાતાં. વળી એ જવાબદારી છેવટે તો કુટુંબના ગજા જેટલી જ રહેતી. આવી જવાબદારી પગી કુટુંબને માથે નાખવા પાછળ એક જાતનો જીડો જીડો વહેમ પણ ખરો કે પગી ચોરની સાથે કદાચ ભળી ગયેલો હોય. જો પગી આ પ્રમાણે ચોરીની નુકસાની ભરપાઈ ન કરી આપે તો દરેક બેદૂતના ખળામાંથી જે ભાગ તેને દર વરસે મળવાનો હોય તે બંધ કરવામાં આવતો અને તેનું વતન પણ બીજા પગી-કુટુંબને સોંપવામાં આવતું. અથવા એનો દંડ કરવામાં આવતો, હેડમાં પૂરવામાં આવતો અને મારવામાં આવતો. પરંતુ ચોરીની રકમ ભરી આપવાનું પગીના ગજા ઉપરવટનું જ હોય

ત્યારે પગી પાસેથી જેટલું લઈ શકાય તેટલું લઈ બાકીની રકમ આખા ગામ તરફથી ભરી આપવામાં આવતી.

આજે પણ ઓછેવત્તે અંશે આ પ્રથા ચાલુ છે. ચોરી માટે આખા ગામની જવાબદારી હવે નીકળી ગઈ છે પણ હજી વ્રણાં ગામોમાં પગીની જવાબદારી પહેલાંના જેટલી જ છે. આ પ્રથાની ઉપયોગિતા વિષે ૧૯૮૨-૮૩ના બોમ્બે એડમિનિસ્ટ્રેશન રિપોર્ટમાં નોંધ છે કે : ‘ગામપોલીસના ખરા મહત્વની એક ક્ષણ પણ અવગણના થઈ શકે એમ નથી. ગામ-પોલીસની મદદ વિના એક પણ ગુના પકડાઈ શકે નહિ. છૂપી પોલીસનું ખરું પીડવળ તેઓ જ છે. ગામના દરેક માણસને તેઓ ઓળખે છે અને ગામમાં શું અને છે તે તેઓ જાણે છે.’

આ પગીઓ વિષે હમણાં જ મને શ્રી. રવિશંકર મહારાજે કહ્યું કે, હજી ઉત્તર ગુજરાતમાં કેટલાક પગીઓ એવા છે જે ગામમાં રહેતાં તમામ સ્ત્રીપુરુષો અને બાળકોનાં પણ પગલાં ઓળખતા હોય. પગલાંનો અભ્યાસ કરવામાં અને તે ઓળખી રાખવામાં તેમને એટલો રસ હોય છે કે અમસ્તા ચાલતા હોય ત્યારે પણ આસપાસનાં પગલાં જોતા જ ચાલે અને કોનાં છે તેની મનમાં નોંધ કરી લે. કોઈ નવતર પગલું હોય તો તરત તેનું નિરીક્ષણ કરે. આ પગીઓ ટૂંકા ઊંચા ઘાસ ઉપર પણ પગલાં ઓળખી શકે છે. કેટલીક વાર પોતાનું પગલું ન પકડાય તે માટે કોઈએ યુક્તિ કરી હોય તો જ્યાં પગલું અટકી જાય તેની આસપાસ ફરડાવું કરી તે નોંધી રાખે અને તેની ચોમેર તપાસ કરી પા કે અડધા માઈલ આગળ ફરી પાછું પગલું શરૂ થયું હોય તે પકડી પાડે. પણ આ કળા હવે નાબૂદ થતી જાય છે.

બીજા સેવકો તથા કારીગરો

ઉપરના ત્રણ ગામના મુખ્ય અધિકારીઓ થયા તેમના ઉપરાંત દરેક ગામમાં ભટ્ટ તથા જોશી (જેમાંથી એક બાળકોને ભણાવવાનું કામ પણ કરેતો), લુહાર, સુથાર, હજમ, ફંભાર ચમાર, ભંગી, મોચી, દરજી, ઘોષી, વૈદ, એ બધા ગામની જુદી જુદી જાતની જરૂરિયાતો પૂરી પાડતા. વળી દરેક ગામના એક વહીવંચો રહેતો. તે દરેક કુટુંબની વંશાવળી લખી રાખતો અને બાપદાદાની પેઢીઓ બોલી જઈ તે તે કુટુંબનો જાણુવા જોગ ઇતિહાસ કહેતો, કુટુંબની મોટાઈના ખ્યાલ આપતો અને કુટુંબના અભિમાનને પોષતો.

દરેક ગામે આવા વંશપરંપરાગત સેવકો અને કારીગરોની વ્યવસ્થા કરવામાં હેતુ ગામને બધી રીતે સ્વયંપૂર્ણ બનાવવાનો હતો. પરંતુ આ બધાને ગામમાં કાયમી તો જ રાખી શકાય જો તેમને કાયમી આવકનું સાધન મોઢી આપવામાં આવે. ગામના સેવકો અને કારીગરોની આવકની વ્યવસ્થા હરીફાઈને ધોરણે નહિ, પણ ગામના દરેક ખેડૂતના એક કુટુંબીજન તરીકે તેને ગણી તેનું સારી રીતે પોષણ થાય એ રીતે કરવામાં આવતી. દાખલા તરીકે, કોઈ અમુક વર્ષમાં અમુક ખેડૂત પોતાના સુથાર પાસે ઓછું કામ કરાવ્યું હોય તો તેથી તે સુથારને ઓછી વરસૂંદ આપતો નહિ તેમ વધારે કરાવ્યું હોય તો વધારે આપતો નહિ, પણ પોતાના પાકનો નિશ્ચિત ભાગ જ આપતો. ગામનાં તમામ કારીગર અને વસવાયાં કુટુંબોનું ભરણપોષણ સારી રીતે થાય છે કે નહિ તે જોવાની ગ્રામપંચાયતની ફરજ ગણાતી. અને લીધે ગામના કારીગરો નિશ્ચિત રહેતા. વળી ખેડૂતને પણ પોતાને પાકયું હોય તેના પ્રમાણમાં ભાગ આપવાનો હોવાથી મુશ્કેલી પડતી નહિ. અનાજ ખાવામાં

પડ્યું હોય તે જ વખતે આપી દે એટલે ભારે પણ ન લાગે, અને આગળ કદાચ તંગી આવી પડે એ પ્રશ્ન પણ ન રહે.

ગામનું ઇનસાફી કામ

આપણા દેશમાં અતિ પ્રાચીન કાળથી ગામમાંની તકરારોનો ઇનસાફ કરવાનું કામ ગામના લોકો પોતે જ કરતા આવ્યા છે. ભારે મારામારી અથવા ખૂન જેવા ફોજદારી ગુનાઓ જ તેમાં અપવાદરૂપ હતા. ગ્રામસભા ઇનસાફનું કામ કરતી એનો વૈદિક સાહિત્યમાં પણ ઉલ્લેખ છે. મૌર્ય કાળમાં રાજ્યોએ બંધી જતની સત્તા પોતાને હસ્તક કરવાનો ફિક ફિક પ્રયત્ન કર્યો હતા, છતાં ચાલુક્યના અર્થશાસ્ત્રમાં ૨૫૪ જણાવ્યું છે કે, ખેતરોની હદની તકરારો તથા લેણદેણનું લગતી તકરારો ગ્રામજનોએ ચૂકવવી. તે વખતે રીતસરની ગામ અદાલત રચાવવાનો પણ પ્રયત્ન થયો હતા. ગામ અદાલતમાં ત્રણ અમાત્ય અને ત્રણ ધર્મસ્થ બેસતા. આઠો અમાત્યનો અર્થ રાજ્યના પ્રધાનો કે મંત્રીઓ એવા નથી. પણ અમાત્ય એટલે ગામના અધિકારીઓ. તેમાં ગ્રામસ્વામી એટલે મુખી અથવા પટેલ, 'આયુક્ત' એટલે ગામનો હિસાબનીસ અને 'ગોપ' એટલે ઉપર જણાવ્યું છે તેવો પાંચમી દસ ગામનું તલાટીના જેવું કામ કરનાર, અત્યારના 'સર્કલ ઓફિસર'થી કાંઈક નાનો અમલદાર. જે પૂજ્ય હોય, વિદ્વાન તથા બુદ્ધિમાન હોય, બહાદુર હોય, ઉચ્ચ કુળના હોય અને બાહ્યશ હોય તે ધર્મસ્થ ગણાતા. ગામના વતનીઓમાંથી એવા ત્રણની રાજ્ય તરફથી ગામ અદાલતમાં નિમણૂક થતી.

સામાન્ય રીતે ત્રણ રીતે ગામમાં ઇનસાફનું કામ ચાલતું. એક જ કુટુંબનાં માણસોની અંદરઅંદરની તકરાર હોય તો તે પોતાના કુટુંબના સૌથી વડીલ પુરુષ પાસે લઈ જતા અને ન્યાય કરાવતા. એક જ ધંધો કરનારામાં તકરાર પડતી તો તેઓ પોતાના ધંધાદારી મહાજન જેને 'ઐળી' કહેતા તેની પાસે જતા. પણ આમાં મહાજનો મોટે ભાગે તો કસગા અથવા શહેરોમાં જ હશે. જોકે કેટલાંક ગામમાં વણકરોની અથવા રંગારાની અથવા છીપાની વસ્તી મોટી હોય ત્યાં તેમની ઐળીઓ એટલે ધંધાદારી મહાજન હશે. ન્યાય કરનારી ત્રીજી સંસ્થા તે ગામનું પંચ. ગામના પંચ આગળ દાંત્રા કે ફરિયાદ દાખલ કરવાં હોય તો અમુક શ્રી આપવી પડતી અને તે ગામના ફંડમાં જમા થતી. ગામના પંચના ફેંસલા ઉપર રાજ્યે નીમેલા ન્યાયાધીશને અને છેવટે ખુદ રાજ્યને પણ અર્પણ થઈ શકતી. પક્ષકારોમાંથી કોઈ પંચાયતના ફેંસલો કબૂલ ન રાખે તો પંચાયત પાસે ગામ તરફથી તેનો બહિષ્કાર કરાવવા ઉપરાંત બીજી સત્તા ન હતી એમ કેટલાક લેખકો માને છે, પણ એ વસ્તુ ચરાચર નથી. જૂની પંચાયતોની સફળતાનું મોટું કારણ એ છે કે રાજ્યો પંચાયતોને માન્ય રાખતા અને ઐળીના તથા ગામપંચના ફેંસલાનો જરૂર પડ્યે પોતાની સત્તાથી અમલ કરાવતા. મુસલમાન બાદશાહોએ પણ પંચાયતના ફેંસલાનો અમલ કરાવવાની પ્રથા ચાલુ રાખી હતી. બિજ્જુપુરના ઇબ્રાહિમ આદિલશાહ (ઈ. સ. ૧૫૧૨ થી ૧૫૪૮)ના રાજ્યમાં સતારા જિલ્લામાં આવેલા મસૂર ગામના નરસોજી જગદાલે તથા કરડ ગામના બાપાજી મુસલમાન વચ્ચેના પાટિલકી વતન બાબતના કેસની નોંધ મળી આવેલી છે. મસૂરની ગ્રામપંચાયતે જગદાલેની તરફેણમાં ચુકાદો આપ્યો. આ ચુકાદાથી સંતોષ ન થયો એટલે બાપાજી મુસલમાન કરડની જિલ્લાપંચાયત પાસે ગયો. તેણે નીચલી પંચાયતનો ફેંસલો કાયમ રાખ્યો. એટલે બાપાજી સીધો બિજ્જુપુરના સુલતાન પાસે

પહોંચ્યો, અને ફરિયાદ કરી કે, ‘કરડનું પંચ જગદાસે હિંદુ છે માટે તેનો પક્ષ કરે છે અને મને અન્યાય કરે છે.’ એક મુસલમાન પક્ષકારે મુસલમાન સુલતાનને આ જાતની અરજ કર્યા છતાં સુલતાને તે માન્ય ન રાખી અને પોતાની અદાલતમાં તેનો કેસ ન લેતાં જણાવ્યું કે, ‘પેઠણુ (પ્રતિષ્ઠાન) બહુ જાણીતું સ્થળ છે અને ત્યાંની ન્યાયનીતિ બહુ સારી છે માટે ત્યાંના પંચ પાસે તમે જાઓ.’ પેઠણના પંચે પુરાવો લઈને મસૂરના પંચનો ફેંસલો કાયમ રાખ્યો અને ઇસ્લાહિમ આદિલ શાહે તે માન્ય રાખી તેનો અમલ કરાવ્યો. ધનસાફનું કામ પંચાયત ભારદ્વજ જ થવું જોઈએ, એ સિદ્ધાન્તની બાબતમાં શિવાજી કેટલો આગ્રહી હતો તેના પણ દાખલા છે. એક માણસ પોતાનો દાવો સીધો તેની પાસે લઈ ગયો ત્યારે તેને શિવાજીએ કહ્યું : ‘તારી ઇચ્છા હોય તો તારો કેસ તારા ગામના પંચ પાસે જ મોકલું. પણ ખીજા ગામના પંચ પાસે તારે જવું હોય તો તેની વ્યવસ્થા પણ કરી આપું. અને ગામની પંચાયતથી તને સંતાપ ન હોય તો જિલ્લા પંચાયત પાસે મોકલી આપું. તને જે પસંદ પડે તે કહે.’

પંચાયતો ધનસાફી કામ કેવી રીતે ચલાવતી એ વિષે મહારાષ્ટ્રને લગતી માહિતી નીચે મુજબ છે :

એક જ ગામમાં રહેતા પરંતુ જુદી જુદી ન્યાતોના અને જુદો જુદો ધંધો કરનારા જેમાં મહાર અને માંગ જાતિના લોકો પણ આવતા તે એકઠા થતા. મુકદ્દમો સાંભળવાનું શરૂ કરતાં પહેલાં, પંચાયતનો ફેંસલો પોતે માન્ય રાખશે, એ જાતના રાજનામા ઉપર પક્ષકારોની સહીઓ કરતા. આ ઉપરાંત અને પક્ષકારોએ જે જીતે તો દાવાની શ્રી ભરવા બદલ અને જે હારે તો ગુનેગારી ભરવા બદલ નક્કી કરેલી રકમો અનામત મૂકવી પડતી. સામાન્ય રીતે ગામના મંદિરમાં અથવા નજીકમાં કોઈ તીર્થ હોય તો ત્યાં કામ ચાલતું, જ્યાં પંચાયતના સભ્યોના તેમ જ પક્ષકારોના દિલ ઉપર ધાર્મિક પ્રભાવ પડે. અને પક્ષકારો તથા તેમના સાક્ષીઓને નદી કે ખીણું જળાશય હોય ત્યાં સ્નાન કરાવી બાને કપડે ઊભા રાખી, પોતાની સ્ત્રી તથા બાળકોને કપાળે સ્પર્શ કરાવી, પછીથી સાચું બોલવાના સોગંદ આપવામાં આવતા; અને સોગંદ એવા આકરા આપવામાં આવતા કે તેમની જૂઠું બોલવાની છાતી ન ચાલે. વળી મુકદ્દમો ગામમાં જ ચાલતો હોય અને તેની ખરી ખીનાઓ તો ગામના ઘણા લોકો જાણતા હોય એટલે પણ પોતાના પાડોશીઓ અને ગામના વૃદ્ધ જનોની હાજરીમાં જૂઠું બોલવાની હિંમત કોઈ કરી શકતું નહિ. આટલો વિધિ થયા પછી રીતસર સુનાવણી ચાલતી. પણ તે વખતે પંચાયતના બધા માણસો હાજર રહેતા નહિ. તેમનામાંથી ડાહ્યા અને પ્રતિષ્ઠિત હોય તેવા એ ત્રણ જણ મુકદ્દમો ચલાવતા અને વળી પાછો ફેંસલો આપવાનો હોય ત્યારે આખું પંચ હાજર થતું અને બધાની તેના ઉપર સહી લેવામાં આવતી.

જ્યારે ખીજા કોઈ રીતે ખરી હકીકત શોધી કાઢવા માટે પુરાવો ન મળી શકે તેમ હોય ત્યારે જ હાથમાં લીલાં પાંદડાં મૂકી તેના ઉપર અગ્નિ રાખી અમુક અંતર સુધી ચાલવું, ઊકળતા તેલમાંથી અંદર નાખેલી વસ્તુ ઉપાડી લેવી, વગેરે પ્રકારના દિવ્યના ઉપાયનો આશ્રય લેવામાં આવતો.

ગ્રામપંચાયતના ફેંસલા ઉપર પરગણાની અથવા જિલ્લાની પંચાયતને અપીલ થઈ શકતી અને બહુ જ અપવાદરૂપ સંજોગોમાં કામ રાજ પાસે જતું.

દાવાની શી તથા ગુનેગારી બદલ મળેલી રકમમાંથી અડધી ગામમાં રહેતી અને અડધી સરકાર ખાતે જમા થતી.

પંચાયતનાં બીજાં કામે

ગામની ચોપા અને ન્યાય ઉપરાંત પંચાયતને બીજાં પણ ઘણાં કામ રહેતાં. ગામમાં માણસને તથા દોરને પીવાના પાણીની વ્યવસ્થા કરવી, નાલવાધોવા માટેના પાણીની સગવડ કરવી, ગામની આસપાસના રસ્તા સારી સ્થિતિમાં રાખવા, ગામની ધર્મશાળાની, ચોરાની તથા મંદિરની મરામત કરાવવી, પ્રસંગોપાત્ત હોમલવન કરાવવાં, ગામે કોઈ સાધુસંત આવી ચડે તો તેના ઉતારાની તથા તેની ભિક્ષાની વ્યવસ્થા કરવી, કથા કરનાર પુરાણી અથવા માણુભટ્ટ આવે અથવા નટ, ભવૈયા, નર્તક, ગાયક એવા આવે તો તેમના કાર્યક્રમનો બહોળરત કરવો, જોગી, ફટાર કે બીજા ભિખારી આવી ચડે તો તેમને સદાવત આપવું, ગામમાં ગરીબગુરબાં કે અપંગ નિરાધાર હોય તેમની સંભાળ રાખવી, સરકારી અમલદાર આવે તો તેની પરોણાચાકરી કરવી, આ બધાં કામે પંચાયત તરફથી ઘણુંખરું પટેલ કરતો. તેમાં સ્વાભાવિક રીતે ખર્ચ પણ ઠીક ઠીક થતું. દરેક ગામે આ માટે ગામઠી ફંડ રહેતું. સરકારી મહેસૂલમાંથી કેટલો દિરસો આવાં ખર્ચ માટે આપવામાં આવતો તેનો ચોક્કસ પુરાવો નથી મળતો. પણ જે કાંઈ મળી આવે છે તે ઉપરથી એમ લાગે છે કે સરકારી મહેસૂલના લગભગ રૂપ ટકા ભાગ ગામના ફંડ ખાતે જ રહેતો. એની વિશેષતા એ હતી કે એક વખત મહેસૂલ સરકારી તિજોરીમાં જાય અને પછી ત્યાંથી મદદ તરીકે મંજૂર થઈને રકમ ગામને આપવામાં આવે એમ ન હતું, પણ ગામફંડની રકમ અગાઉથી જ કાપી લઈને બાકીની રકમ ઉપર મોકલવામાં આવતી. આ ઉપરાંત ગામમાં કેટલાક લાગા નાખવામાં આવતા તેની ઊપજ પણ ગામફંડમાં આવતી.

ઉપરનાં કામેમાંથી ધર્મશાળા કે મંદિર કે ચોરાનું મકાન બંધાવવાનું, કૂવા, તળાવ કે એવાં જગાશયો બંધાવવાનું, નવા રસ્તા કરવાનું, બંધ બંધાવવાનું, એવાં કામે જોકે કાંઈ વારે વારે કરવાનાં નથી હોતાં, છતાં જ્યારે કરવાનાં આવે ત્યારે તેમાં તો મોટી રકમ જોઈએ. આવાં કામે માટે રાજ્ય કેટલીક વાર મદદ કરતો પણ તે બહુ મર્યાદિત પ્રમાણમાં. શ્રીમંત ગૃહસ્થો આવાં કામે માટે મોટાં દાન આપતા અને કેટલીક વાર ગામમાંથી પણ મોટા ફાળા ઉઘરાવવામાં આવતા, અને જેઓ દ્રવ્યના રૂપમાં ફાળો ન આપી શકે તેઓ પોતાની અમુક દિવસની મજૂરીના રૂપમાં પોતાના ભાગ આપતા. વાવ, કૂવા, તળાવ, મંદિર, ધર્મશાળા બંધાવવાં એ ઘટ્ટાપૂર્ત કહેવાતું અને તે માટે આપેલાં દાનનું માહાત્મ્ય બહુ મોટું માનવામાં આવતું.

કેળવણી અને સંસ્કાર

કેળવણીની આવડતમાં એક વસ્તુ નોંધવા જેવી છે. લોકો માટે અક્ષરજ્ઞાનનો પ્રયત્ન કરવો એ રાજ્યની દરજ્જ ગણાતી નહિ, તેમ ગામમાં શાળા ચલાવવાની ગ્રામપંચાયતની પણ દરજ્જ ગણાતી નહિ. જોકે સ્મૃતિઓમાં મૃતકાધ્યાપક શબ્દ છે તે ઉપરથી ગામમાં પગારદાર શિક્ષક તો બહુ જૂના વખતથી હોવો જોઈએ. પરંતુ એને બીજા ધંધાદારીઓ તથા કારીગરોની માફક બળામાંથી અનાજનો ભાગ મળતો ન હતો. આખા ગામને શિક્ષકની જરૂર પણ લાગતી નહિ. એટલે જેમનાં બાળકો શિક્ષક પાસે બહુવા જતાં હોય તેમની પાસેથી જ શિક્ષકને કાંઈક કાંઈક મળતું. મહિનાની અમુક તિથિઓએ વિદ્યાર્થીઓ

પોતાને ઘેરથી શિક્ષકને સીધાં આપતા, અને વિદ્યાર્થીને ઘેર કાંઈ પ્રસંગ હોય ત્યારે તથા વાર-તહેવારે શિક્ષકને કાંઈક બક્ષિસ મળતી. ઘણુંખરું ગામનો ભટ્ટ અથવા જોશી બાળકોને બાણાવવાનું કામ કરતો. આ ઉપરાંત કેટલાક શિક્ષકો વૈદ્ય પણ કરતા. આમ શિક્ષકને આજીવિકા જોગ મળી રહેતું. તેની આવક કાંઈ ભારે ન હતી છતાં ગામમાં તેનું માન સારું હતું. આ પ્રથા તો બ્રિટિશ રાજ્યની સ્થાપના પછી પણ ઠીક ઠીક લાંબો વખત ચાલુ રહી છે. બ્રિટિશ અમલની સ્થાપના વખતે તેની સ્થિતિ કેવી હતી તે ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના કોર્ટ ઓફ ડાયરેક્ટર્સના સને ૧૮૧૪ના એક ખરીતામાંથી માલૂમ પડે છે : ‘હિંદુ લોકોની આ સન્માન્ય અને લોકોપકારી પ્રથા અનેક વિપ્લવોના ધક્કા સામે ટકી રહી છે. દેશી લોકોમાંથી હોશિયાર લલિયા અને હિસાબનીસો મળી આવે છે તે આ પ્રથાને જ આભારી છે. આ પ્રથા અમને એટલી બધી ઉપયોગી જણાઈ છે કે તમે એ વિષે બરાબર જાણી લો એ અમને બહુ મજા લાગે છે. ગ્રામશિક્ષકોના વાજખી લોકો અને તેમને મળતી રાહતોનું યોગ્ય રક્ષણ થવાની બહુ જ જરૂર છે. . . . જોકે તેમની સ્થિતિ ગરીબ હોય છે પણ આખા દેશમાં તેમના પ્રત્યે બહુ ભારે માન રાખવામાં આવે છે.’

આ તો અક્ષરજ્ઞાનની વાત થઈ. પણ પરિવારજક સાધુસંતો તથા જોલિયાદારોની વાતચીતના દ્વારા તથા માણભટ્ટ અને પુરાણીઓની કથાવાર્તા દ્વારા દરેક ગામે જ્ઞાન અને સંસ્કારનું મિશ્રન થતું અને તેનો લાભ ગામના તમામ વર્ગોને મળતો.

આમ કેવળ શરીરની સુખસગવડનાં સાધનોમાં નહિ પણ ધર્મ, વિદ્યા અને સંસ્કારમાં પણ આપણાં ગામડાં સ્વાવલંબી હતાં. રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરના શબ્દોમાં કહીએ તો આપણી સંસ્કૃતિની પ્રાણશક્તિ રાજ્યમાં નહિ પણ પ્રજામાં હતી. ‘વિના પગારે દેશને વિદ્યા અને ધર્મનું શિક્ષણ આપનારા દેશના ગુરુઓને પોષવાનું તથા તેમને ભેટ વગેરે આપવાનું રાજ્યનું કર્તવ્ય ન હતું એમ નહિ, પરંતુ તે કેવળ આંશિક રીતે જ. વસ્તુતઃ એ કામ દરેક ગૃહસ્થનું ગણાતું. રાજ્ય મદદ આપી અંધ કરી દે, એકાએક જો દેશ અરાજક બની જાય, તો તેથી કાંઈ સમાજનાં વિદ્યા અને ધર્મના શિક્ષણને ભારે અડચણ આવતી ન હતી. રાજ્ય પ્રજાને માટે જગાશયો ખોદાવતો નહોતો એમ નહિ, પરંતુ સમાજના બધા ધર્મિક જોડણે અંશે એ કામ કરતા તેટલે અંશે જ રાજ્ય પણ કરતો. રાજ્ય ગાંફલ રહે એટલે કાંઈ પ્રજાનાં જલપાત્રા ખાલી નહોતાં થઈ જતાં.’^૧

‘આટઆટલાં નવાં નવાં શૈક્ષણિક અને આટઆટલા નવા નવા રાજ્યોના અમલ આપણા દેશ ઉપર થઈને રેલની માફક વધી ગયા, તોપણ તે આપણા ધર્મનો નાશ કરી આપણને પણ જેવા બનાવી શક્યાં નહિ, આપણા સમાજનો નાશ કરી આપણને ભટકતા બનાવી શક્યાં નહિ. રાજ્ય રાજ્ય વચ્ચે લડાઈઓનો કાંઈ પાર નહોતો — પરંતુ આપણી મર્મરિત વેળકુંબેમાં, આપણાં આંખાવાડિયાં અને ફણુસીઓની શીતળ છાયામાં દેવાલયો ઊભાં થતાં જ રહ્યાં, ધર્મશાળાઓ અંધાતી જ રહી, તળાવો ખોદાતાં જ રહ્યાં, મહેતાજીઓ બારાખડી ઘૂંટાવતા જ રહ્યા, પાઠશાળામાં શાસ્ત્રનું અધ્યાપન અંધ થયું જ નહિ, ચંડી-મંડપમાં રામાયણનો પાઠ ચાલુ જ રહ્યો અને ભજનકીર્તનના સુર ગામના ચોકને ગળવતા જ રહ્યા. સમાજે બહારની સહાયતાની અપેક્ષા રાખી નહિ અને બહારના ઉપદ્રવથી તે કંગાળ કે પાયમાલ થયો નહિ.’^૨

પંચાયત ધસાર્ધ જવાનાં કારણો

આપણી આ બધી સંસ્થા આજે તો છેક જ ધસાર્ધ ગઈ છે. તેનાં કારણોનો જો આપણે વિચાર કરીએ તો તેમાંથી આપણને તે ફરી સજીવન કરવાના ઉપાયો મળે. હિંદુકાળમાં આ સંસ્થા પૂરે બહારમાં ચાલતી હતી. મુસલમાની અમલ દરમ્યાન તેમાં કોઈ કોઈ જગાએ દબલ થતી, પણ એકંદરે તો મુસલમાન રાજ્યકર્તાઓની નીતિ આ સંસ્થાને ચાલુ રહેવા દેવાની જ હતી. આ સંસ્થાની પનોતી બ્રિટિશ રાજ્યમાં જ એકી. બ્રિટિશ અમલના આરંભકાળના અમલદારોએ આ સંસ્થાનાં ખૂબ વખાણુ કર્યાં છે અને તેની ઉપયોગિતા પણ સ્વીકારી છે. પરંતુ બ્રિટિશ રાજ્યપદ્ધતિ જ એવી છે કે તેમાં બધી સત્તા કેન્દ્રિત કરવામાં આવે છે. એ પદ્ધતિમાં આ સંસ્થાનો પ્રાણુ ટકી શક્યો નહિ. બ્રિટિશ રાજ્યપદ્ધતિમાં તો બધી પ્રવૃત્તિઓ કેવી રીતે ચલાવવી તેના કાયદા, કાનૂનો, નિયમો, પેટા-કાયદા એ બધું પાટનગરમાંથી નક્કી થાય. ત્યાર પછી જે કામો કરવાનાં હોય તે મંજૂર થયે તેની ગ્રાન્ટ મળે અને ખર્ચના હિસાબ તપાસતી વખતે સરકારના ઓડિટરો વસ્તુના આત્મા તરફ ન જોતાં શબ્દોને જ વળગે અને ચૂંધી કર્યાં કરે. જ્યાં ચારે તરફથી આખા તંત્રને આમ બાંધી લીધું હોય, ત્યાં લખેલા નિયમો અને વિધિઓ વગર, પણ ગામલોકની સગવડો અને ઇચ્છાઓને અનુસરીને કામ કરવાને ટેવાયેલી ગ્રામસભાઓને શી રીતે કામ કરવાનું ફાવે? પાટનગરથી કડક હુકમો છૂટે તેને સંપૂર્ણ રીતે વળગી રહીને કામ કરવાની ટેવ ગામલોકને પડેલી જ નહોતી. તેમની ત્ય વિધિ નહિ પણ તત્ત્વ સાચવીને કામ કરવાની હતી. જ્યારે બ્રિટિશ પદ્ધતિમાં તો કાયદાકાનૂનો, વટહુકમો, પરવાનગીઓ, મંજૂરીઓ, જન્યતપાસ, ઓડિટ, એ બધાની 'લાલપટ્ટી'થી આખું તંત્ર જકડાઈ ગયેલું છે. એટલે બ્રિટિશ અમલ પછી થોડા જ વખતમાં ગ્રામપંચાયત અદશ્ય થવા માંડી. અદશ્ય થવાનાં બીજાં પણ કારણો છે. એક તો ગામના મહેસૂલમાંથી ગામના ફંડ માટે જે રકમ ગામે જ રહેતી તે અંગ્રેજ સરકારના અમલમાં બંધ થઈ ગઈ. આપણે જોઈ ગયા છીએ કે ગામમહેસૂલનો લગભગ પચીસ ટકા ભાગ ગામે જ રહેતો અને આ ઉપરાંત ગામલોક લાગા નાખીને વધારાની રકમ ઉઘરાવતા. ગ્રામપંચાયતની મંજૂરી લઈને અથવા અનુમતિથી પટેલ આ ફંડનો દારબાર કરતો અને ગામનાં નક્કી કરેલાં બધાં જરૂરી ખર્ચ કરતો. પણ નવી સરકારે લોકોપયોગી બધી પ્રવૃત્તિઓ પોતાને હસ્તક કરી લીધી. ન્યાયવ્યવસ્થા, પોલીસવ્યવસ્થા, સાર્વજનિક બાંધકામ, આરોગ્ય અને સ્વચ્છતા, ડેળવણી, એ બધાં કામ માટે સરકારે જુદાં જુદાં ખાતાં સ્થાપ્યાં. એટલે પોતાના ગામની અંદરનાં આ જાતનાં કામ માટે લોકો સ્વેચ્છાથી જે મદદ કરતા તે તેમ કરતા બંધ થઈ ગયા. લોકો જુએ કે ધર્મશાળા કે ચોરો અથવા દુવો કે તળાવ અથવા તો રસ્તા, એની મરામત કરવાનું કામ તો લોકલ બોર્ડ કરે છે અને તે માટે આપણી પાસેથી કર પણ ઉઘરાવી લે છે, એટલે પછી આવાં કામ જાતે કરી લેવાં જોઈએ એ વિચાર જ તેમના મનમાંથી નીકળી ગયો. લોકોને મહેસૂલ અને વેરાના પૈસા ભરવાના હોય અને તે આવાં બધાં કામ કરવા માટે લેવામાં આવે છે એમ કહેવામાં આવતું હોય ત્યાં સ્વેચ્છાથી ફાળા કરવાની વૃત્તિ લોકોમાંથી સ્વાભાવિક રીતે જ ધસાર્ધ જાય. અને આવા એવડા બોજ સહન કરવાની આપણું

ગામડાંની શક્તિ પણ નથી રહી. અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાં આર્થિક રીતે તેમ જ બીજી રીતે ગામડાંની ઉત્તરોત્તર પાયમાલી જ થતી રહી છે. ગામડાંના ઉદ્યોગો પડી ભાંગવાથી એક તરફથી આવક ઘટી અને બીજી તરફથી ખેતી ઉપરનો ખેતી વધ્યો. વળી પૂરતાં સાધન ન હોય એટલે ખેતી પણ બગડતી જાય. આમ ગામડાં ઉપર એક ભમરાળું ચક્ર ફરે છે અને લોકો ગરીબાઈની ચૂડમાં વધુ ને વધુ જકડાતા જાય છે. એ ઉપરાંત ગામમાં જેઓ કાંઈક સાધનસંપન્ન, બુદ્ધિમાન અને સાહસિક હોય તેઓ પોતાનાં ગામડાં છોડી શહેરોમાં વસવા જતા રહ્યા છે. ગામડાંના શાહુકારોની જે મૂડી પહેલાં ખેતીમાં અને સાર્વજનિક કામોમાં રોકાતી તે આજે શહેરોનાં કારખાનાંમાં રોકાય છે. ગામમાં હોશિયાર અને બુદ્ધિમાન માણસ રહે નહિ એટલે પંચાયતોના કારભાર ચલાવવા લાયક માણસો ગામમાંથી મળે નહિ.

અદાલતો સ્થાપીને ગામલોક પાસેથી ન્યાયવ્યવસ્થા કરવાની સત્તા સરકારે છીનવી લીધી તેથી પણ પંચાયતો નિસ્તેજ અને નિર્બળ થઈ ગઈ. ઇશ્વાલિમ આદિલશાહ કે શિવાજીની માફક પક્ષકારોને ગ્રામપંચાયત પાસે મોકલવાની વાત તો બાજુએ રહી, પણ પંચાયત ઉપર મોટો ફટકો તો એ પડ્યો કે પંચાયતના ફેંસલાની અમલ બળવળી કરવામાં સરકાર તરફની કશી જ મદદ ન રહી. વળી અંગ્રેજ કેળવણીએ વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યની જે સ્વાર્થપરાયણ ભાવના પેદા કરી છે તેની અસર અંગ્રેજ નહિ બાણેલા લોકોમાં પણ થઈ છે અને ગામડાંમાં પણ ઊતરી છે. એટલે પછી સત્તાવિહીન અને નિસ્તેજ ગ્રામપંચાયતને કોણ ગાંઠે ? પટેલની પ્રતિષ્ઠા અને એનું મહત્ત્વ રહ્યું નથી. એ પોતાને સરકારી નોકર માનવા લાગી ગયો છે અને સરકારી અમલદારોની ખુશામતમાં પડ્યો છે. તલાટી પણ વંશપરંપરાનો વતનદાર નથી રહ્યો. એ તો પૂરેપૂરો સરકારી નોકર છે જ. કોઈ જગાએ નામની ગ્રામપંચાયત રહી હોય તો ત્યાં ગામના 'ચાદશિયા' લોકો આણુસમજી અને રાંક લોકોને ડરાવીને ફોલી ખાય છે. ગામઈ ફંડ બહુ થોડાં ગામે હોય છે અને હોય છે ત્યાં તેના હિસાબનાં ફેકાણાં નથી. એક વખતની ભવ્ય, તેજસ્વી અને લોકોપકારી સંસ્થાની આજે આ કંગાળ, નિસ્તેજ અને લોકોને ઉપદ્રવકારી સ્થિતિ થઈ પડી છે.

૩

સજીવન કરવાના ઉપાયો

કોઈ પણ સામાજિક સંસ્થા તેના જૂના સ્વરૂપમાં ફરી સજીવન થઈ શકતી નથી. પણ એ સંસ્થાના જૂના સ્વરૂપનાં વર્ણનમાંથી તેની પાછળ રહેલી ભાવના અને તેનાં લોકોપયોગી તત્ત્વો જે આપણે પકડી લઈએ, તો નવા દેશકાળને અનુકૂળ આવે એ રીતે તેનું સ્વરૂપ બદલીને, નવા શરીરમાં તેના પ્રાણ પૂરી શકાય છે. આપણી આ સંસ્થાની પાછળ એક બહુ પ્રબળ ભાવના એ હતી કે આખું ગામ એ જાણે એક મોટું કુટુંબ. ગામમાં એકના ઉપર આફત આવી પડે તો તે આખા ગામ ઉપરની આફત ગણાય. એકને ત્યાં ચોરી થાય તો આખું ગામ તે ભરપાઈ કરી આપવા તૈયાર થાય. ગામના કોઈ કારીગરને બળામાંથી મળતો ભાગ તેના કુટુંબના ભરણપોષણ માટે પૂરતો ન હોય તો ગામલોક તેના કુટુંબને જીવે ન મરવા દે પણ તેના ભરણપોષણનો બંદોબસ્ત કરે.

ગામનાં લોકોપયોગી કામો માટે આખું ગામ સહકાર આપવા તૈયાર થાય. જેઓ પૈસાવાળા હોય તેઓ પૈસા આપે અને જેમની પાસે પૈસા ન હોય તે પોતાની મજૂરી

આપે, પણ ગામના કામમાં પોતાનો ફાળો તો આપે જ. આપણે ગ્રામપંચાયતને સજીવન કરવી હોય તો આ સંપ અને સહકારની ભાવના કોડોમાં ફેળવવી એ સૌથી વિશેષ મહત્વની વાત છે.

એના જેવી જ બીજી મહત્વની વાત એ છે કે પંચાયતના સભ્યો સેવાભાવી અને કોઈ પણ માણસનો, પોતાના સગાનો પણ પક્ષ કર્યા વિના તથા શરમ રાખ્યા વિના શુદ્ધ-બુદ્ધિથી ન્યાય તોળે એવા હોવા જોઈએ. આ ભાવના આજે આપણાં ગામડાંમાં જોવામાં આવતી નથી. પણ જેટલે દરજ્જે એ ભાવના આપણે ફેળવી શકીશું તેટલે દરજ્જે આપણે પંચાયતને સજીવન અને સફળ કરી શકીશું.

સંપ, સહકાર, શુદ્ધ ન્યાયબુદ્ધિ, એ ગુણો કોડોમાં લાવવા માટે યોગ્ય ફેળવણી જોઈએ. અત્યારની શાળા-ફેળવણીમાં મોટામાં મોટી ન્યૂનતા હોય તો તે એ છે કે, તેમાં આ જાતની ભાવનાઓને બિલકુલ પોપણ મળતું નથી. આજે ફેળવણીના ઉદ્દેશ શબ્દોમાં આપણે ગમે તેવા મોટા મોટા ગણાવીએ પણ વ્યવહારમાં તો આજની ફેળવણી સ્વાર્થપ્રધાન ભાડૂતી વૃત્તિને જ પોષે છે. પાડોશીનું અને તેથી આગળ ગામનું, દેશનું તથા માનવસમાજનું એમ સાર્વજનિક હિતનો વિચાર કરવાની અને એવા હિતમાં અંતરાય ન આવે એવી રીતે પોતાના જીવનનો બધો વ્યવહાર ચલાવવાની ટેવ પાડવી, એ ફેળવણીનું અતિશય મહત્વનું અંગ છે. કોઈ પણ સંસ્થાના આંતરિક સુધારા માટે આ ફેળવણી અનિવાર્ય છે.

મુંબઈ સરકારે સન ૧૯૨૦માં ગ્રામપંચાયતનો કાયદો કરીને આપણા પ્રાન્તમાં ગ્રામપંચાયતો સ્થાપવાનો પ્રયત્ન શરૂ કર્યો. તેમાં વખતોવખત અનેક સુધારા કરેલે કરેલે અત્યારનું સ્વરૂપ તેને આપવામાં આવ્યું છે અને એ હજાર તથા તે ઉપરની વસ્તીવાળાં ગામોમાં પંચાયત ફરજિયાત કરી છે. આવી પંચાયતોથી ગામડાંનું હિત સંધાઈ કે કેમ તે વિષે હીક હીક મતભેદ છે. પંચાયતોને જે થોડાક વેરા નાખવાની સત્તા આપવામાં આવી છે તેથી ગામ ઉપરના બોજમાં વધારો થવાનો, એ કારણે કેટલાક આ પંચાયતોનો વિરોધ કરે છે. વળી ગામમાં રહેતાં પુખ્ત વયનાં તમામ સ્ત્રીપુરુષોના મતથી પંચાયતોના સભ્યોની ચૂંટણી થવાની, તેની સામે પણ વિરોધ છે. વિરોધનું એક કારણ તો ચૂંટણીને લીધે ગામમાં ઝઘડા દાખલ થાય એ છે; અને ગામનાં તમામ પુખ્ત વયનાં સ્ત્રીપુરુષોને મત આપવાનો અને ઉમેદવાર તરીકે પણ જાહેરાત રહેવાનો અધિકાર મળતાં પોતાને આગેવાન અને મોટી માનની જાતિઓ અને વ્યક્તિઓનું વચસ્વ લણાય, એ વિરોધનું બીજું કારણ છે.

ગામનાં કામો કરવા માટે પૈસા વિના ચાલવાનું નથી એટલે ગામની પંચાયતને જે કરવેરા નાખવાનો અધિકાર મળ્યો છે તેનો વિરોધ કરવો, એ વાજબી નથી. આપણાં ગામો ઉપર સીધી અને આડકતરી રીતે આર્થિક બોજો ગામના ગજા ઉપરાંત પડે છે એ વાત તદ્દન ખરી છે. વળી સરકાર ગામડાંમાંથી જેટલા કરવેરા લે છે તેનું તદ્દન નહિ જેવું વળતર ગામડાંને તો મળે છે. એમાંથી થતાં મોટા ભાગનાં સરકારી ખર્ચો ગામડાંને લાભકારી નથી હોતાં. એટલે ગામડાં માટે સીધો અને ખરો રસ્તો તો ગામમાંથી બહાર ચાલ્યા જતા જમીનમહેસૂલ વગેરેના વધારેપડતા બોજોનો વિરોધ કરવો, તથા ગામ ઉપર જે વાજબી કરબાર પડે તેનો હીક હીક મોટા ભાગ ગામડાંના હિતને માટે વપરાય એ જાતની

માગણી કરવી, એ છે. આપણી મેળે આપણી ઉપર કરવેરા નાખીને આપણાં કામ આપણે સારી રીતે કરતા થઈ જઈએ તો તેમાંથી આ જાતનો વિરોધ કરવાની અને આ જાતની માગણી કરવાની આપણી શક્તિ કેળવાવાનો સંભવ છે.

પંચાયતોની ચૂંટણીમાંથી ગામેગામ ઝઘડા ઊભા થશે એ ભય મને પણ લાગે છે. પણ અત્યારે તો એ ચૂંટણીપદ્ધતિની ખરદાસ કર્યે જ છૂટકો છે. આપણી જૂની પંચાયતોની એક મોટી નબળાઈ એ હતી કે તેના વહીવટમાં ગામની બેત્રણ આગળ પડતી કામે જ અને તેમાંનાયે અમુક આગળ પડતા માણસો જ ભાગ લઈ શકતા. જૂના વખતમાં દરેક ગામમાં પ્રવર્તતી ઉપર ગણાવી તેવી કૌટુંબિક ભાવના તથા ન્યાયની આગતમાં શુદ્ધિ અને નિષ્પક્ષતા રાખવાની પ્રયત્ન ધર્મભાવના, એને લીધે એ નબળાઈ ઢંકાઈ જતી. પણ ગામના મતદારોને જે આપણે બરાબર કેળવીએ, મત એ એક પવિત્ર વસ્તુ છે અને તેનો ઉપયોગ લોકના હિતની દૃષ્ટિએ જ થવો જોઈએ એ ભાવના લોકમાં પેદા કરીએ, તો આજે ગામમાં કેટલાક ડંગોરિયા અથવા ચૌદશિયા માણસો ચરી ખાય છે તે બંધ થઈ શકે. પુખ્ત વયનાં દરેકદરેક સ્ત્રીપુરુષને સાર્વજનિક કામોમાં રસ લેતાં કરવાં હોય અને સાર્વજનિક વહીવટમાં ભાગ લેવાની તેમને તક મળે એમ કરવું હોય, તો અત્યારે તો ચૂંટણી સિવાય બીજો માર્ગ આપણી સામે દેખાતા નથી.

પણ મોટી મુશ્કેલી તો ગામનો વહીવટ કરવા જોઈતા પ્રમાણમાં લાયક માણસો મળવાની છે. ઉપર કહ્યું તેમ ગામડામાંથી જેમ ધન બહાર વસડાય છે, તેમ બુદ્ધિ, સાહસ, કુશળતા અને ચારિત્ર્ય પણ બહાર ધસડાઈ રહ્યું છે. એ સ્ત્રાવ જ્યાં સુધી અટકે નહિ ત્યાં સુધી ગામના ક્ષેત્રમાં લોકો ભરાવાનું નથી અને તેનો બાંધો મજબૂત થવાનો નથી.

નવી ગ્રામપંચાયતોના કાયદાએ જે મર્યાદા બાંધી આપી છે તેટલેથી ન અટકતાં ગામમાંના રહ્યાસહ્યા બુદ્ધિશાળી અને સેવાભાવી લોકો તથા શહેરમાં જઈ પડેલા પણ ગ્રામસુધારની મદત્તા સમજેલા બીજા ગ્રામવૃત્તિવાળા લોકો ગામડાંમાં બેસી ગામનાં કામે મરજિયાત બેરણે ઉપાડી લે, તો ગામડાંના જીવનમાં નવો જ રસ આવે અને ગામડાં બુદ્ધિશાળી અને બાહ્ય માણસોને પણ રહેવા લાયક બનાવી શકાય એમ છે, એ સમજાય. દાખલા તરીકે, પંચાયતના કાયદા પ્રમાણે વીસપચીસ અને બહુ તો સો રૂપિયા સુધીની કિંમતના દાવા ચૂકવવાની સત્તા છે, પણ ગામડાંમાંથી અથવા બહારથી આવેલા ગ્રામ-સેવકોમાંથી કેટલાક કેવળ સેવાભાવથી અને શુદ્ધબુદ્ધિથી લવાઈ પદ્ધતિએ કામ કરે તો ગમે તેટલી કિંમતના દાવાનો નિકાલ પણ તેઓ કરી શકે.

આ નવા કાયદામાં ગામને સ્વચ્છ રાખવાનું કામ પંચાયતને સોંપેલું છે. પહેલાં શહેરોની ગંદકી કહેવતરૂપ ગણાતી. પણ અત્યારે તો આપણાં ગામડાંની ગંદકી એક શરમભરેલી કહેવતરૂપ થઈ પડી છે. ગ્રામપંચાયતના સભ્યો ખુરશીમાં બેસીને કે ગાદીએ બેસીને બંગી વગેરે રાખી ગામ સાફ રાખવાની આશા સેવે તો એ મિથ્યા નીવડવાની છે. પ્રતિષ્ઠિત ગણાતા માણસો હાથમાં ઝાડુ અને ટોપલા લઈ જ્યાં સુધી ગંદકી દૂર કરવા બહાર નહિ પડે ત્યાં સુધી એ ગંદકી દૂર થવાની નથી. આ કામ એટલું મહાભારત છે કે તેમાં બારે બુદ્ધિમાન અને કાર્યકુશળ માણસોને પણ પોતાની શક્તિનો પૂરતો ઉપયોગ કરવાની તક મળે એમ છે.

ગ્રામપંચાયતના આ કાયદામાં ગામલોકને પોતાનો વહીવટ કરવા માટે બહુ જ મર્યાદિત સત્તાઓ આપવામાં આવી છે અને ઉપરથી નિયમો, પેટા-કાયદાઓ, પરવાનગીઓ, મંજૂરીઓ વગેરેની ‘લાલપટ્ટી’નાં બંધન પણુ છે. છતાં ગામનાં કામ આપણે ઉપાડી લઈશું તો આ બંધનો તોડી આપણા કામનો કેમ વિસ્તાર કરવો એ આપણને સૂઝશે. કાયદાથી રચાયેલી આ ગ્રામપંચાયતની મોટામાં મોટી ન્યૂનતા એ છે કે અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યની માફક તે આપણી ઉપર બહારથી લાદેલી વસ્તુ છે. એટલે એમાં બતાવ્યું છે એટલું જ કામ કરીને એની રહેવાથી આપણું કશું વળવાનું નથી. ગ્રામપંચાયતના સખ્ય તરીકે આપણને સત્તા કે પ્રતિષ્ઠા મળશે એ બુદ્ધિથી તેમાં હાખલ થવાથી પણ આપણા ઉદ્ધાર થવાનો નથી. ગામના હિતનાં કામો કરવાના ઉદ્દેશથી જ ગ્રામપંચાયતમાં હાખલ થઈએ અને એવી રીતે કામ કરીએ કે લોકોની આંતરિક શક્તિઓ વિકાસ પામે, તેમનામાં આત્મવિશ્વાસ પેદા થાય અને દરેકેદરેક માણસ ગામના વહીવટ માટે પોતે જ જવાબદાર હોય એવી રીતે તેમાં રસ લેતા અને કામ કરતા થાય, ત્યારે જ આપણે ખરી ગ્રામપંચાયત ઊભી કરી શકીએ અને તે દ્વારા સ્વરાજ્ય પણ સાધી શકીએ.

ગ્રામપંચાયતનો કાયદો

૧૯૩૩નો મુંબઈનો કાયદો નં. ૬

(૧૨મી જૂન, ૧૯૩૩)

(૧૯૪૦ની ૧લી માર્ચ સુધીમાં થયેલા સુધારા સાથે)

જે, ૧૯૩૫ના મુંબઈના ૩૪મા કાયદાથી સુધારવામાં આવ્યો છે.

તથા ૧૯૩૬ના મુંબઈના ૨૪મા કાયદાથી સુધારવામાં આવ્યો છે.

તથા ૧૯૩૯ના મુંબઈના ૧૮મા કાયદાથી સુધારવામાં આવ્યો છે.

ગ્રામ પંચાયતોના બંધારણને લગતા કાયદાને સુધારવા તથા સંગઠિત કરવા માટેનો કાયદો

કેમકે, ગ્રામપ્રદેશોમાં સ્થાનિક સ્વરાજ્યની વધુ ખિલવણી કરવામાં તથા દીવાની તથા ફોજદારી ન્યાયની વ્યવસ્થા કરવામાં ગ્રામ પંચાયતો વધુ ઉપયોગી નીવડે અને તેમના વિકાસને પ્રોત્સાહન મળે તે હેતુથી ગ્રામ પંચાયતોના બંધારણને લગતા કાયદો સુધારવાની અને સંગઠિત કરવાની જરૂર છે; અને કેમકે, આ કાયદો પસાર કરવા માટે ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટની કલમ ૮૦ એની પેટા કલમ (૩) અનુસાર ગવર્નરજનરલની, તથા સદરહુ એક્ટની કલમ ૮૦ સી અનુસાર ગવર્નરની પરવાનગી અગાઉથી મેળવી લીધેલી છે; તેથી નીચે મુજબ કાયદો કરવામાં આવે છે :—

પ્રકરણ ૧

પ્રાસ્તાવિક

૧. આ કાયદો “સને ૧૯૩૩નો મુંબઈનો ગ્રામ પંચાયતોનો કાયદો” દ્વંક નામ કહેવાશે.

૨. મુંબઈ શહેર સિવાયના આખા મુંબઈ ઇલાકાને આ કાયદો લાગુ વિસ્તાર પડે છે.

૩. પ્રસ્તુત વિષયથી અથવા તે પૂર્વાપર સંબંધથી કાંઈ વિરોધ ન બાબતો આવતો હોય ત્યાં, આ કાયદામાં :

(૧) “પછાત ક્રામ” એટલે સને ૧૯૩૬ના ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયાના (પ્રાન્તિક ધારાસભાઓને લગતા) ઓર્ડરના ૧૩મા પરિશિષ્ટના બીજા ભાગમાં દર્શાવેલી કાંઈ પણ ક્રામ.

ટિપ્પણ : મુંબઈ ઇલાકામાં નીચેની કામો પછાત ગણેલી છે :

૧. બરડા, ૨. બાવલા, ૩. ભીલ, ૪. ચાધરા, ૫. ધાણુકા, ૬. ધોડિયા, ૭. દૂબળા, ૮ ગામીત અથવા ગામતા, ૯. ગોંડ, ૧૦. કાથોડી અથવા કથારી, ૧૧. કોંકણા, ૧૨. કાલી મહાદેવ, ૧૩. માવચી, ૧૪. નાયકડા અથવા નાયક, ૧૫. પારધી, (જેમાં આદિવિન્ધીચેર અથવા ફળુમે પારધીનો સમાવેશ થાય છે.), ૧૬. પટેલિયા, ૧૭. પોમલા, ૧૮. પોવાર, ૧૯. રાઠવા, ૨૦. તાડવી ભીલ, ૨૧. ઠાકુર, ૨૨. વાલવૈ, ૨૩. વારલી, ૨૪. વસાવા.

[૧-૬] “પેટા નિયમો” એટલે કલમ ૧૦૯ અનુસાર જિલ્લા લોકલ બોર્ડે ઘડેલા પેટા નિયમો.

(૨) “ફરિયાદ” એટલે કોઈ પણ અદાલતી કામની બાબતમાં ગામ અદાલત ચલાવી શકે એવા કોઈ પણ ગુનાની બાબતમાં ચાલતું ફોજદારી કામ.

(૩) “ચેરમેન” એટલે કલમ ૩૭૬ અનુસાર નિમાયેલી ગામ અદાલતનો પ્રમુખ.

(૪) “જિલ્લા લોકલ બોર્ડ” એ શબ્દો કોઈ પણ સ્થાનિક પ્રદેશને અનુલક્ષીને વપરાય ત્યારે તેનો અર્થ સને ૧૯૨૩ના મુંબઈના લોકલ બોર્ડ ઝ અંક ૮ મુજબ જે જિલ્લામાં આવે સ્થાનિક પ્રદેશ આવેલો હોય તે જિલ્લા માટે સ્થપાયેલી જિલ્લા લોકલ બોર્ડ.

(૫) “હરિજન” એટલે સને ૧૯૩૬ના ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઈન્ડિયાના (શેડ્યુલ્ડ નાતો બાબતના) ઓર્ડરમાં વર્ણવેલી નાતોમાંની કોઈ પણ નાતોનો શબ્દ.

ટિપ્પણ : મુંબઈ ઇલાકામાં નીચેની નાતો ‘શેડ્યુલ્ડ’ નાતો છે :

(૧) અરોલી, બકડ, ભાંખી, ભંગી, ચરવધ-દાસર, ચલવાડી, ચમાર અથવા મોચીગર અથવા સામાગર, ચેના-દસરુ, ચુહાર અથવા ચુહરા, ડાકાલેરુ, દેડ, દેગુ-મેગુ, દોર, ગરોડા, હરલીર, હરસર અથવા હરસોર અથવા હલસાવર, હોલાયા, ખાલવા, કોલયા અથવા કોલધા, કોળીદોર, લિંગાદોર, માદીગ અથવા માંગ, મહાર, માંગ-ગારુડી, મેઘવાળ અથવા મેઘવાર, મીની-માદીગ, મુઢરી, નાડિયા, શેણુવા અથવા શાંદવા, શાંગડાવ અથવા શાંગડિયા, સોચી, તિમાલી. તુરી, વણકર, વિડોલિયા.

(૨) અમદાવાદ, ખેડા, ભરૂચ, પંચમહાલ અને સુરત જિલ્લા સિવાય બાકીના આખા ઇલાકામાં — મોચી

(૩) કાનડા જિલ્લામાં કોટિગર.

(૬) “ગુનો” એટલે કોઈ પણ ચાલુ કાયદા પ્રમાણે શિક્ષાપાત્ર હોય તેવું કોઈ પણ કામ અથવા કસૂર.

(૭) “પંચાયત” એટલે આ કાયદા અનુસાર સ્થપાયેલી પંચાયત.

(૮) “ડરાવેલું” એટલે નિયમોથી ડરાવેલું.

(૯) “મુલકીગામ” એટલે મુલકી ખાતામાં ગામ તરીકે મળવામાં આવેલો કોઈ પણ સ્થાનિક પ્રદેશ.

(૧૦) “નિયમો” એટલે કલમ ૧૦૮ અનુસાર પ્રાન્તિક સરકારે બેસેલા નિયમો.

(૧૧) “સરપંચ” એટલે કલમ ૧૪ અનુસાર ચૂંટાયેલા સરપંચ.

(૧૨) “સ્કૂલબોર્ડ” એટલે ૧૯૨૩ના મુંબઈના પ્રાઈમરી એજ્યુકેશન એક્ટની કલમ ૩ મુજબ રચાયેલી સ્કૂલબોર્ડ.

(૧૩) “દાવો” એટલે આ કાયદા પ્રમાણે ગામ અદાલત ચલાવી શકે તેવો દીવાની મુકદ્દમો.

(૧૪) “કર” એટલે આ કાયદા પ્રમાણે નાખી શકાય તેવો કોઈ પણ કર, વેરો, જકાત અથવા બીજો લાગો.

(૧૫) “પંચાયતની મુદત” એટલે કલમ ૧૧ અનુસાર પંચાયતના ચૂંટાયેલા સભ્યોની હોદ્દો ધારણ કરવાની મુદત.

(૧૬) “ગામ” એટલે કલમ ૪ અનુસાર ગામ તરીકે જાહેર કરેલો કોઈ પણ સ્થાનિક પ્રદેશ.

(૧૭) “ગામ અદાલત” એટલે કલમ ૩૭ અનુસાર દીવાની કે ફોજદારી મુકદ્દમા ચલાવવા માટે રચાયેલી અદાલત.

પ્રકરણ ૨

પંચાયતોની સ્થાપના અને રચના

૪. (૧) દરોજ્યા પ્રમાણેની ચોકસાઈ કર્યા પછી, જ્યારે જ્યારે ગામ તરીકે જાહેરાત પ્રાન્તિક સરકારને લાગે કે કોઈ પણ મુલકી ગામની અથવા મુલકી ગામો અથવા મુવાડાંના સમૂહ હોય તેવા કોઈ સ્થાનિક પ્રદેશની વસ્તી ૨,૦૦૦ કરતાં ઓછી નથી, ત્યારે સદરહ પ્રદેશને સરકારી ગેઝેટના જાહેરનામાંથી ગામ તરીકે તે જાહેર કરશે.

જોકે, સરકારી ગેઝેટના જાહેરનામા દ્વારા ૨,૦૦૦થી ઓછી વસ્તીવાળા કોઈ પણ સ્થાનિક પ્રદેશને પણ આ કલમ મુજબના ગામ તરીકે પ્રાન્તિક સરકાર જાહેર કરી શકશે.

(૨) જિલ્લા લોકલ બોર્ડ સાથે મસલત કરીને આવા જાહેરનામા દ્વારા પ્રાન્તિક સરકાર કોઈ પણ વખતે :

(અ) કોઈ પણ ગામમાં કોઈ પણ સ્થાનિક પ્રદેશ દાખલ કરી શકશે અથવા તેમાંથી બાતલ કરી શકશે; અથવા બીજી રીતે કોઈ પણ ગામની હદમાં ફેરફાર કરી શકશે; અથવા

(બી) કોઈ પણ સ્થાનિક પ્રદેશ ગામ ગણાતા બંધ થયો છે તેમ જાહેર કરી શકશે.

પંચાયતોની સ્થાપના

૫. કલમ ૪ અનુસાર ગામ તરીકે જાહેર થયેલા દરેક ગામમાં પંચાયત સ્થપાશે.

નોંધ : કામચલાઉ વ્યવસ્થા : આ કાયદો અમલમાં આવે તેની તરત જ અગાઉ જે પંચાયત સ્થપાઈ હતી તથા ગામ અદાલત ચલાઈ હતી તે, આ કાયદામાં ગમે તે મજબૂર હોવા છતાં, ચાલુ રહેશે; પરંતુ તેમને માટે કલેક્ટર જે તારીખ નક્કી કરશે તે તારીખથી તે બંધ થશે. આવી નક્કી કરેલી તારીખે આવી પંચાયત તથા આવી ગામ અદાલતના સઘળા સભ્યો પોતાના હોદ્દા છોડી દેશે અને આ સુધારેલા કાયદા અનુસાર નવી પંચાયત તથા નવી ગામ અદાલતની રચના થશે.

આ કલમ મુજબ કારગ થવાની તારીખે જૂની ગામ અદાલત સમક્ષ જે દીવાની કે ફોજદારી મુકદ્દમા તથા બીજા કામકાજ ચાલતાં હશે, તે આવી દીવાની કે ફોજદારી મુકદ્દમા તથા બીજા કામકાજ જે પ્રદેશમાં ઉપસ્થિત થયાં હશે, તે પ્રદેશની નવી ગામ અદાલત સાંભળશે અને તેનો નિકાલ કરશે.

જોકે, આવા દીવાની કે ફોજદારી મુકદ્દમા તથા બીજા કામકાજ નવી ગામ અદાલત આગળ જ માંડવામાં આવ્યાં હોય તેવી રીતે તેમની સુનાવાળી નવેસરથી શરૂ થશે.

૧

૬. (૧) જિલ્લા લોકલ બોર્ડ સાથે મસલત કરી લઈને કલેક્ટર નક્કી કરે તે મુજબ સાતથી ઓછા નહિ અને અગિયારથી વધારે નહિ એટલા ચૂંટાયેલા સભાસદોની પંચાયત બનશે.

આવી કોઈ પણ પંચાયતમાં કલમ ૧૦૮ની પેટા કલમ (૧) ની રકમ (બી) અનુસાર પ્રાંતિક સરકાર દ્વારા તેટલી બેઠકો સ્ત્રીઓ, મુસલમાનો તથા હરિજનો અથવા પછાત કોમોના પ્રતિનિધિઓ માટે અનામત રાખવી જોઈશે.

જોકે, એવી કોઈ પણ બેઠક મુસલમાનો તથા હરિજનો કે પછાત કોમોના પ્રતિનિધિઓ માટે અનામત રાખવામાં આવશે નહિ; સિવાય કે, પ્રાંતિક સરકારના એવા અભિપ્રાય હોય કે, ગામમાંના મુસલમાનો તથા હરિજનો અથવા પછાત કોમોનું વર્તીમાનું જોતાં તેવી કામ, તેવી જાત, કે તેવા વર્ગને માટે પંચાયતમાં આવી બેઠકો અનામત રાખવાનું આવશ્યક છે.

(૨) જ્યારે જિલ્લા લોકલ બોર્ડ સાથે મસલત ચલાવ્યા પછી કલેક્ટર પંચાયતના ચૂંટાયેલા સભાસદોની સંખ્યા સાતથી વધારે નક્કી કરે ત્યારે, સાતથી વધારે સભ્યો નહિ ચૂંટવામાં આવ્યા હોય તેથી પંચાયતના બંધારણને કાંઈ બાધ આવશે નહિ.

(૩) જો કોઈ પણ કારણસર ચૂંટણીને પરિણામે લાયકાત ધરાવતા અને હોદ્દો સ્વીકારવાને રાજી હોય તેવા શખસો નક્કી કરેલી સંખ્યામાં ચૂંટાઈ આવશે નહિ તો; કલમ ૭ અનુસાર સરકારી ગેઝેટમાં ચૂંટાયેલા સભ્યોનાં

નામ જાહેર થવાની તારીખથી ચાર અઠવાડિયાંની અંદર ચૂંટાવાની લાયકાત ધરાવતા હોય તેવા શખસોને જરૂરી સંખ્યામાં જિલ્લા લોકલ બોર્ડ નીમશે. જો જિલ્લા લોકલ બોર્ડ નક્કી કરેલા સમયમાં આવી સઘળા અથવા તેમાંની કોઈ પણ નિમણૂકો નહિ કરે, તો કલેક્ટર આવી નિમણૂકો કરશે; અને આવી રીતે નિમાયેલા શખસો પેટા કલમ (૧) અનુસાર યોગ્ય રીતે ચૂંટાયેલા ગણાશે.

૭. (૧) કલેક્ટર નક્કી કરે તે તારીખે પંચાયતના સભાસદોની ચૂંટણી ચૂંટણી કરવામાં આવશે.

(૨) ગામમાં સામાન્ય રીતે રહેતા હોય તેવા યથા પુખ્ત વયના શખસોને, અને ગામમાં જેનો ઘરવેરો આકારવામાં આવતો હોય તેવા ઘરના જેઓ માલિક હોય, અથવા સને ૧૯૨૩ના મુંબઈના લોકલ બોર્ડઝ એક્ટની કલમ ૯૩ અનુસાર જેના ઉપર વેરો (સેસ) આકારવામાં આવતો હોય તેવી જમીનના જેઓ માલિક હોય, તેવા યથા પુખ્ત વયના શખસોને ચૂંટણીમાં મત આપવાનો અધિકાર છે.

આવી ચૂંટણીનું કામ હરાવેલી ઢોમે થશે; અને ચૂંટાયેલા સભાસદોનાં નામ કલેક્ટર સરકારી ગેઝેટમાં પ્રસિદ્ધ કરશે.

(૩) કોઈ પણ તકરાર કે શંકાને પ્રસંગે, આવી ચૂંટણીમાં કોને મત આપવાનો અધિકાર છે તે, કલેક્ટર પોતાને જરૂરી લાગે તેવી તપાસ કર્યા પછી નક્કી કરશે.

૮. કોઈ પણ શખસ પંચાયતનો સભાસદ થઈ શકશે નહિ અથવા બિનલાયકાત ચાલુ રહી શકશે નહિ,

(૧) જેની ઉંમર ૨૧ વર્ષથી ઓછી હોય, અથવા

(બી) જે સામાન્ય રીતે ગામમાં રહેતો ન હોય, અથવા

(સી) જેને નૈતિક દોષવાળા તથા છ માસ કરતાં વધારે મુદતની કેદની સજા કરી શકાય તેવા કોઈ ગુના બદલ કોઈ પણ ફોજદારી કોર્ટે કેદ કે કટકાની સજા કરી હોય; અથવા જેને દેશનિકાલની સજા થઈ હોય, અને જેની એવી સજા પાછળથી ફેરવવામાં અથવા રદ કરવામાં આવી ન હોય અને જેની એ સજા પૂરી થઈ ન હોય; સિવાય કે આવી સજાને કારણે ઊભી થયેલી નાલાયકાતમાંથી મુક્ત કરવાની પ્રાન્તિક સરકારને આ કાયદાથી સત્તા આપવામાં આવી છે તે સત્તાની રૂએ કરેલા હુકમ મુજબ જેને મુક્ત કરવામાં આવ્યો હોય, અથવા

(ડી) જેને તે માટેના અધિકારવાળા અદાલત અસ્થિર મગજનો દરાવ્યો હોય, અથવા

(ઈ) જે નાદાર હરાવવામાં આવ્યો હોય અને જેણે તેમાંથી પોતાનો છુટકારો મેળવ્યો ન હોય તે, અથવા

(અ) જો કલમ ૨૧ અનુસાર હોદ્દા ઉપરથી ખસેડવામાં આવ્યો હોય અને ખસેડવાની તારીખથી પાંચ વર્ષ વીતી ગયાં ન હોય; સિવાય કે, આવી રીતે ખસેડવાની તારીખથી એક વર્ષની અંદર આ જાતની નાલાયકાતમાંથી મુક્ત કરવાની સત્તા જિલ્લા મોકલ બોર્ડને આ ઉપરથી આપવામાં આવે છે તે સત્તાની કચ્છે તેણે તેવો હુકમ કરીને તેને નાલાયકાતમાંથી મુક્ત કર્યો હોય, અથવા

(બી) જો પંચાયતની પગારદાર નોકરીમાં હોય અથવા તે પંચાયતને હસ્તકની કોઈ લાભકારી જગ્યાએ હોય, તે આવી નોકરીમાં અથવા જગ્યાએ હોય ત્યાં સુધી, અથવા

(સી) જો પંચાયત સાથેના, અથવા પંચાયતે અથવા પંચાયત તરફથી કરવામાં આવેલા કોઈ પણ કરારમાં સીધો અથવા આડકતરો કોઈ પણ હિસ્સો અથવા હિતસંબંધ ધરાવતો હોય, તે એવો હિસ્સો અથવા હિતસંબંધ ધારણ કરતો હોય ત્યાં સુધી, અથવા

(ડી) જો, કલમ ૯૨ની પેટાકલમ (૧) અનુસાર પોતાને આપેલા બિલ મુજબની પંચાયતની ક્ષેત્રી થતી કોઈ પણ કર અથવા પ્રીતી રકમ, ભરવી જોઈએ તે તારીખથી ત્રણ માસની અંદર ભરવામાં કસૂર કરી હોય, અથવા

(ઈ) જો સરકારનો અથવા કોઈ પણ સ્થાનિક સંસ્થાનો નોકર હોય.

ખુલાસો : કોઈ પણ શખસ, કોઈ પણ સનદી અથવા રજિસ્ટર થયેલી કંપનીનો અથવા સને ૧૯૧૨ના સહકારી મંડળીઓના કાયદા મુજબ અથવા સને ૧૯૨૫ના મુંબઈના સહકારી મંડળીઓના કાયદા મુજબ નોંધેલી સહકારી મંડળીનો, ગેરહોદ્દર અથવા તે મુખ્ય હોવાને કારણે, મદદરૂ કંપની અથવા સહકારી મંડળી અને પંચાયત વચ્ચે થયેલા કોઈ પણ કરારમાં હિત સંબંધ ધરાવે છે તેમ ગણાશે નહિ.

ચૂંટણી રદ જાહેર
કરવાની કલેક્ટરની
સત્તા

૯. (૧) જો કલેક્ટરને, પોતાને જરૂરી લાગે તેવી તપાસ કર્યા પછી, ખાતરી થાય કે કોઈ પણ સભાસદ કલમ ૮ની શરતોથી વિરુદ્ધ રીતે ચૂંટાયો છે, અથવા તે એની ચૂંટણીને અંગે લાંચરુશવત અપાઈ છે અથવા અનિયમિતતા થઈ છે અને એવા ગેરકાયદેપણાથી, લાંચરુશવતથી અથવા અનિયમિતતાથી ચૂંટણીના પરિણામ ઉપર વસ્તુતઃ અસર થઈ છે; તે કલેક્ટર આવા સભાસદની ચૂંટણી રદ જાહેર કરી શકશે, અને આવી જાહેરાત છેવટની ગણાશે.

જોકે, કલેક્ટરને ખાતરી થાય કે કોઈ સભાસદે લાંચરુશવત આપી છે, ત્યારે તે, આવી લાંચરુશવતથી ચૂંટણીના પરિણામ ઉપર વસ્તુતઃ અસર થઈ હોય કે ન થઈ હોય — તેપણ તેણે આવા સભાસદની ચૂંટણી રદ જાહેર કરવી જોઈશે; અને આવી જાહેરાત છેવટની ગણાશે.

(૨) તે શખસે લાંચરુશવત આપી છે એમ ગણાશે:

(૧) જે ઉમેદવારની તરફેણમાં મત આપવા માટે અથવા મત આપતા અટકાવવા માટે, કોઈ પણ મતદારને લલચાવવાના હેતુથી કોઈ પણ શખસને કોઈ પણ પૈસા અથવા કીમતી બદલો આપવાનું કહે અથવા આપે; અથવા તેને ફાયદો કરી આપવાનું કોઈ વચન આપે; અથવા કોઈ નુકસાન કરવાની ધમકા આપે; અથવા

(બી) જે, આવો મત આપનાર ન હોય એવા મતદારને નામે મત આપે, અપાવે અથવા તે મત આપવામાં મદદ કરે.

ખુલાસો ૧: કોઈ પણ ઉમેદવારે લાંચરુશવત આપી છે એવું ગણાશે — જે લાંચરુશવત ઉમેદવારની જાણમાં અથવા સંમતિથી અપાઈ હશે, અથવા એ ઉમેદવારના સામાન્ય અથવા ખાસ અખત્યારથી જે શખસ ચૂંટણીને લગતું કામ કરતો હશે તેણે લાંચરુશવત આપી હશે.

ખુલાસો ૨: વ્યક્તિગત ફાયદો કરી આપવાના વચનમાં —

(૧) પંચાયત સમક્ષ વિચાર માટે આવવાના સંભવ હોય તેવી કોઈ અમુક વ્યક્તિની તરફેણમાં અથવા વિરુદ્ધ મત આપવાના વચનનો સમાવેશ થતો નથી; પણ

(૨) તે શખસના પોતાના અથવા જેની સાથે તેને હિતસંબંધ હોય તેવા બીજા શખસના ફાયદા માટે આપેલા વચનનો આમાં સમાવેશ થાય છે.

૯. ૧ કોઈ પણ વખત પોતાને જરૂરી લાગે તેવી તપાસ કર્યા પછી, આં મજદૂર સભાસદને પોતાની હકીકત રજૂ કરવાની તક આપ્યા પછી, કલેક્ટરને ખાતરી થાય કે —

(૧) કલમ ૬ ની પેટા કલમ (૩) અનુસાર નિમાયેલો સભાસદ તેની નિમણૂક થઈ ત્યારે કલમ ૮માં દર્શાવેલીમાંની કોઈ પણ બિનલાયકાતને પાત્ર હતા, અથવા

(૨) કોઈ પણ ચૂંટાયેલો કે નિમાયેલો સભાસદ તેની ચૂંટણી કે નિમણૂક પછી કલમ ૮માં દર્શાવેલી બિનલાયકાતને પાત્ર થયો છે, તો

કલેક્ટર તેવા સભાસદની નિમણૂક ગેરકાયદે હોવાનું જાહેર કરશે. અથવા તો આવો સભાસદ પંચાયતના સભાસદ તરીકે ચાલુ રહી શકશે નહિ એવું જાહેર કરશે. આવું જાહેરનામું છંપવટનું ગણાશે.

૧૦. જે કલેક્ટર કલમ ૯ અથવા ૯ ૧ અનુસાર કોઈ પણ સભાસદની ચૂંટણી અથવા નિમણૂક ગેરકાયદે ઠરાવશે અથવા કોઈ સભાસદ પંચાયતના સભાસદ તરીકે ચાલુ રહી શકશે નહિ એમ ઠરાવશે, તો તેવી ખાલી પડેલી જગા માટે આ કાયદાની કલમો મુજબ નવી ચૂંટણી અથવા નિમણૂક થશે.

૧૧. (૧) પંચાયતના સભ્યો ત્રણ વર્ષની મુદત સુધી હોદ્દા ધારણ કરશે; સિવાય કે આ કાયદામાં બીજી રીતે ઠરાવ્યું હોય.

બિનલાયકાતનું
જાહેરનામું

ચૂંટણી રદ થાય તો
નવી ચૂંટણી

ચૂંટાયેલા સભાસદો-
ના હોદ્દાની મુદત

(૨) કલેક્ટર લેખી હુકમથી, તેમાં દર્શાવેલાં કારણોસર, સદરહુ મુદતને એક વરસથી વધારે નહિ તેવા સમય સુધી લંબાવી શકશે. આવો કોઈ પણ હુકમ કલેક્ટરને ફીક લાગે તેવી રીતે જાહેર કરવામાં આવશે.

હોદ્દાની મુદતની
શરતો

૧૨. (૧) સામાન્ય ચૂંટણીમાં ચૂંટાયેલા અથવા કલમ ૬ની પેટા કલમ (૩) અનુસાર નિમાયેલા સભાસદોના હોદ્દાની મુદત પંચાયતની પહેલી સભાની તારીખથી શરૂ થયેલી ગણાશે. કલમ ૭ અનુસાર ચૂંટાયેલા સભાસદોનાં નામ જાહેર થયા પછી ચાર અડવાડિયાંની અંદર, જિલ્લા લોકલ બોર્ડના પ્રમુખે નક્કી કરેલી તારીખે પંચાયતની પહેલી સભા મળશે. દરેકની મુદતની અંદર સભાની તારીખ નક્કી કરવાનું પ્રમુખ ચૂકશે ના કલેક્ટર તેની તારીખ નક્કી કરશે.

(૨) ફારગ થતા સભ્યોના હોદ્દાની મુદત આવી સભાના આગલા દિવસ સુધી પહોંચતી અને તે દિવસથી પૂરી થતી ગણાશે.

સભ્યોનું રાજીનામું

૧૩. સરપંચને એ જાણતની લેખી નોટિસ આપીને કોઈ પણ સભ્ય પોતાના હોદ્દાનું રાજીનામું આપી શકશે અને આવું રાજીનામું સરપંચને મળ્યાની તારીખથી અમલમાં આવશે.

સરપંચ અને ડેપુટી
સરપંચની ચૂંટણી

૧૪. પંચાયતના સભ્યો પોતાનામાંથી એકને સરપંચ તરીકે ચૂંટશે અને એ પંચાયતના પ્રમુખ તરીકે કામ કરશે. પોતાનામાંથી એકને પંચાયત ડેપુટી સરપંચ તરીકે પણ ચૂંટી કાઢશે.

સરપંચ અને ડેપુટી
સરપંચના હોદ્દાની
મુદત

૧૫. આ કાયદામાં બીજી રીતે દર્શાવવામાં આવ્યું હોય તે સિવાય, સરપંચ અને ડેપુટી સરપંચ, પંચાયતની મુદત સુધી હોદ્દા ધારણ કરશે.

નવા સરપંચ નિમાય
ત્યાં સુધી જૂના સર-
પંચ પોતાની ચાલુ
કરજો બજાવશે

૧૬. પોતાના હોદ્દાની મુદત પૂરી થયા પછી પણ, નવા સરપંચ ચૂંટાય અને કારભાર સંભાળી લે ત્યાં સુધી, જૂના સરપંચ પોતાની ચાલુ કરજો બજાવશે.

પંચાયત સ્થાપના
પછી સરપંચની
ચૂંટણી

૧૭. (૧) આ કાયદા મુજબ ત્યારે પહેલી વખત પંચાયત સ્થાપવામાં આવે ત્યારે, અથવા કલમ ૧૦૨ અથવા ૧૦૩ મુજબ તેની ફરી રચના અથવા સ્થાપના કરવામાં આવે ત્યારે, કલમ ૧૨ની પેટા કલમ (૧) અનુસાર દરેકની તારીખે જિલ્લા લોકલ બોર્ડના પ્રમુખ પંચાયતની સભા બોલાવશે; અને તેનું પ્રમુખસ્થાન તે પોતે લેશે; અથવા તે પંચાયતનો સભ્ય ન હોય તેવા કોઈ પણ શખસને સભાનું પ્રમુખસ્થાન લેવા માટે તે નીમશે. જિલ્લા લોકલ બોર્ડના પ્રમુખ અથવા તે એમણે નીમેલો શખસ આવી સભાનું અધ્યક્ષસ્થાન લેશે, પણ તેને મત આપવાનો અધિકાર રહેશે નહિ. પછી તે સભા સરપંચને ચૂંટવાનું કામ શરૂ કરશે. સરખા મત પડે તેવા પ્રસંગે સભાનું અધ્યક્ષ સ્થાન લેનાર શખસ નક્કી કરે તેવી રીતે ચિઠ્ઠીઓ નાંખીને સરપંચની ચૂંટણીના પરિણામનો નિર્ણય કરવામાં આવશે.

(૨) પંચાયતની મુદત પૂરી થયા પછી કલમ ૧૨ પેટા કલમ (૧) અનુસાર હરાવેલી તારીખે સરપંચ નવા સરપંચની ચૂંટણી માટે પંચાયતની સભા બોલાવશે. પોતે આવી સભાનું પ્રમુખસ્થાન લેશે, પરંતુ નવી પંચાયતનો તે સભ્ય નહિ હોય તો મત આપશે નહિ. સરખા મત પડે તેવું પ્રસંગે અધ્યક્ષ સરપંચ નક્કી કરે તે રીતે ચિઠ્ઠીઓ નાખીને ચૂંટણીના પરિણામનો નિર્ણય થશે.

પણ જો કારણ થતા સરપંચ નવા સરપંચની ચૂંટણી માટે કલમ ૧૨ પેટા કલમ (૧) અનુસાર નક્કી કરેલી તારીખે સભા નહિ બોલાવે; અથવા આ માટે તેણે બોલાવેલી સભામાં સદરફ તારીખે તે હાજર નહિ રહે; તો પેટા કલમ (૧)માં વર્ણવેલી રીત મુજબ જિલ્લા લોકલ બોર્ડના પ્રમુખ પંચાયતની સભા બોલાવશે. અને તેમાં નવા સરપંચની ચૂંટણી થશે.

જો જિલ્લા લોકલ બોર્ડના પ્રમુખ કલમ ૧૨ની પેટા કલમ (૧) અનુસાર નક્કી કરેલી તારીખથી પંદર દિવસની અંદર આવી સભા નહિ બોલાવે તો કલેક્ટર પોતે આવી સભા બોલાવશે. જિલ્લા લોકલ બોર્ડના પ્રમુખ અથવા તો કલેક્ટર, જેણે સભા બોલાવી હોય તે, આવી રીતે બોલાવેલી સભાનું પ્રમુખસ્થાન લેવા માટે કોઈ પણ સભાસદને નીમશે. જો આવી રીતે નીમેલા સભાસદ સભાનું પ્રમુખસ્થાન નહિ લઈ શકે તો હાજર રહેલા સભાસદો પોતાનામાંથી એકને પ્રમુખ તરીકે ચૂંટશે.

૧૮. સરપંચને લેખી નોટિસ આપીને ડેપ્યુટી સરપંચ પોતાના હોદ્દાનું રાજીનામું આપી શકશે.

સરપંચ અને ડેપ્યુટી સરપંચનાં રાજીનામાં

જિલ્લા લોકલ બોર્ડના પ્રમુખને લેખી નોટિસ આપીને સરપંચ પોતાના હોદ્દાનું રાજીનામું આપી શકશે.

આવાં રાજીનામાં તેનો સ્વીકાર થયાની તારીખથી અમલમાં આવશે.

૧૯. પંચાયત મળવાનો સમય અને સ્થળ, તથા તેની સભાનું કામકાજ પેટા કાયદાઓ અનુસાર રહેશે.

પંચાયતનો મળવાનો સમય, સ્થળ અને સભામાં કામ કરવાની રીત

૨૦. આ કાયદાની કલમોના અને પંચાયતે પસાર કરેલા હરાવોનો અમલ કરવાની કારોબારી સત્તા સરપંચને હરતક રહેશે; અને આ કાયદા મુજબની પંચાયતની ફરજોની યોગ્ય અજ્ઞવણી માટે તે સીધી રીતે જવાબદાર રહેશે. પેટા કાયદાઓમાં જુદી રીતે હરાવ્યું હોય તે સિવાય, સરપંચની ગેરહાજરીમાં સરપંચની સત્તાઓ અને ફરજો ડેપ્યુટી સરપંચ ચલાવશે અથવા અજ્ઞવશે.

પંચાયતની કારોબારી

૨૧. પંચાયતને યોગ્ય નોટિસ આપ્યા પછી અને પોતાને યોગ્ય લાગે તેવી તપાસ કર્યા પછી જિલ્લા લોકલ બોર્ડ, કલેક્ટરની અગાઉથી પરવાનગી મેળવીને, ગેરવર્તણૂક માટે અથવા પોતાની ફરજ અજ્ઞવવામાં બેદરકારી અથવા અશક્તિ માટે તકરીરવાર હોય અથવા જે પોતાની ફરજો અજ્ઞવવામાં

હોદ્દા ઉપરથી દૂર કરવા બાબત

હંમેશ ગાફેલ રહેતા હોય તેવા સભાસદને, સરપંચને કે ડેપુટી સરપંચને હોદ્દા ઉપરથી દૂર કરી શકશે. આવી રીતે દૂર કરેલા સરપંચ કે ડેપુટી સરપંચને જિલ્લા લોકલ બોર્ડની મુનસીફથી અને ઉપર પ્રમાણે (કલેક્ટરની) પરવાનગી મેળવી લઈને પંચાયતમાંથી પણ દૂર કરી શકાશે.

ગેરહાજર રહેવાની રજા

૨૨. (૧) પંચાયતના જે કોઈ સભાસદ પોતાના હોદ્દાની મુદત દરમિયાન —

(ગ) છ માસથી વધારે ન હોય તેવી મુદત સુધી (ગામમાંથી) ગેરહાજર રહેવાની પંચાયતે રજા આપી હોય તે સિવાય, ગામમાંથી લાગ-લાગટ ચાર માસથી વધારે સમય ગેરહાજર રહેશે, અથવા

(ઘ) સદરહ પંચાયતની રજા સિવાય પંચાયતની સભાઓમાં લાગ-લાગટ છ માસ સુધી ગેરહાજર રહેશે,

તે સભાસદ મટી જશે અને તેની જગ્યા ખાલી પડશે.

(૨) આ કલમ અનુસાર કોઈ પણ જગ્યા ખાલી પડી છે કે નહિ તે પંચાયતની કોઈ પણ તકરાર નિર્ણય માટે કલેક્ટરને મોકલવામાં આવશે અને તેના નિર્ણય છેવટનો ગણાશે.

ખાલી પડેલી જગ્યાઓ પૂરવા વિષે

૨૩. (૧) કોઈ પણ સરપંચ, ડેપુટી સરપંચ, કે સભાસદની અશક્તતાથી, મરણથી, રાજીનામાથી, બિનલાવકાતથી, રજા સિવાયની ગેરહાજરીથી, અથવા દૂર કરવામાં આવવાથી ખાલી પડેલી જગ્યા, તેને વિષે કલેક્ટરને દરમિયાન મુજબ નોટિસ આપીને ચૂંટણીથી પૂરવામાં આવશે; અને સરપંચ, ડેપુટી સરપંચ અથવા સભાસદની જગ્યાએ ચૂંટાઈને આવેલ શખ્સ, પોતાની બેઠક જો ખાલી ન પડી હોત તો જેટલા સમય માટે તેને શખ્સોએ એ હોદ્દો ધારણ કર્યો હોત, તેટલા સમય સુધી જ તે હોદ્દો ધારણ કરશે.

(૨) પેટા કલમ (૧) અનુસારની સરપંચની ચૂંટણી માટેની સભા જિલ્લા લોકલ બોર્ડના પ્રમુખ કલમ ૧૭ની પેટા કલમ (૧) માં વર્ણવેલી ઢબે બોલાવશે.

ખાલી પડેલી જગ્યાઓથી પંચાયતના કામકાજને બાધ નહિ આવે

૨૪. પંચાયતમાં કોઈ જગ્યા ખાલી પડી હશે તે દરમિયાન ચાલુ સભાસદો કોઈ પણ જગ્યા ખાલી પડી ન હોય તેવી રીતે કામકાજ ચાલુ રાખી શકશે.

આ કાયદા મુજબ પંચાયતો સ્થપાય તે દરમિયાનની હંગામી વ્યવસ્થા

૨૫. આ કાયદામાં કોઈ પણ મજકૂર હોય તે છતાં પ્રાન્તિક સરકાર, સરકારી ગેઝેટમાં જાહેર કરે તે તારીખ સુધી, ૧૯૨૦ના મુબરકના આમ-પંચાયતના કાયદા મુજબ સ્થપાયેલી આમપંચાયતો આ કાયદાની કલમોની હદમાં રહીને આમબંડોળનો વહીવટ કરશે; અને આવી પંચાયતો આ કાયદા મુજબ સ્થપાયેલી છે તેમ ગણાશે.

પ્રકરણ ૩૭

વહીવટી સત્તા અને ફરજો

૨૬. (૧) જિલ્લા લોકલ બોર્ડના સામાન્ય અંકુશમાં રહેતી તથા પોતાની પાસેના ગ્રામ બંડોળની મર્યાદા સાચવીને ગામની અંદર નીચેની બાબતોની વાજબી વ્યવસ્થા કરવાની પંચાયતની ફરજ રહેશે; તે બાબતો :

પંચાયતની વહીવટી સત્તાઓ અને ફરજો

(અ) ઘર વપરાશ માટે પાણી પૂરું પાડવું.

(બી) જાહેર રસ્તા, કાંસ, બાંધ, તળાવ અને કૂવાની (ખેતી-ઉપયોગી હોય તેવાં તળાવ અને કૂવા સિવાયનાં) તથા બીજાં સાર્વજનિક સ્થળો અથવા મકાનોની સફાઈ રાખવી.

(સી) જાહેર રસ્તા, કાંસ, બાંધ, અને પુલો બાંધવા, જાળવવા અને દુરસ્ત કરાવવા.

(ડી) સદરહુ રસ્તા, કાંસ, બાંધ તથા પુલો બીજાં સાર્વજનિક સંસ્થાના તાબામાં હોય તો તે સંસ્થાની રજા સિવાય તેને લગતાં કામો તે હાથ ધરી શકશે નહિ.

(ઈ) આરોગ્યવ્યવસ્થા, સફાઈકામ તથા ગંદકી અટકાવવી તેમ દૂર કરવી.

(ફ) લોકોની સુખાકારી જાળવવી અને સુધારવી.

(ઈ) પંચાયતની માલકીનાં અથવા તેના કાબૂ નીચેનાં સાર્વજનિક મકાનો, ચરા, જંગલ (સને ૧૯૨૭ના ઇન્ડિયન ફોરેસ્ટ અંકટની કલમ ૨૮ મુજબ મળેલા પ્રદેશ સહિત), અને કૂવાઓ તથા તળાવો (ખેતી-ઉપયોગી હોય તે સિવાયનાં) સાચવવાં તથા તેમના વપરાશનું નિયમન કરવું.

(જી) ગામમાં દીવાલ્લતીની વ્યવસ્થા કરવી.

(ઈ) મેળા, લાટ, કસાઈખાનાં તથા ગાડાં જોડવાની જગ્યાનું નિયમન કરવું.

(આઈ) રમશાન તથા કબરસ્તાનની જોગવાઈ કરવી તથા તે સાચવવાં.

(૨) ગામલોકનાં આરોગ્ય, સંરક્ષણ, કેળવણી, સુખસગવડ, અથવા સામાજિક કે આર્થિક કલ્યાણ જેથી વધે તેવાં ગામની અંદરનાં કોઈ કામ કે ઉપાય કરવા માટે પણ પંચાયત જોગવાઈ કરી શકશે.

(૩) જિલ્લા લોકલ બોર્ડની અગાઉથી પરવાનગી મેળવીને પેટા કલમ ૧ અને ૨ માં દર્શાવેલા પ્રકારનાં કોઈ પણ કામ ગામ બહાર કરવાની વ્યવસ્થા પણ પંચાયત કરી શકશે.

સંસ્થાઓ નિભાવવા-
નું તથા બીજાં કામો
કરવાનું પંચાયતને
સોંપવાનો જિલ્લા
બોર્ડનો અધિકાર

૨૭. જિલ્લા લોકલ બોર્ડ કોઈ પણ વખતે કોઈ સંસ્થાનો વહીવટ, અથવા ૨૬મી કલમમાં જેનો સમાવેશ ન થતો હોય તેવું કામ કરવાનું પંચાયતની સંમતિથી પંચાયતને સોંપી શકશે, અને આવી સંસ્થાનો વહીવટ કરવાનું અથવા આવાં કામોનો અમલ કરવાનું પંચાયત માથે છે તે કાયદેસર ગણાશે.

જોકે, આવા દરેક પ્રસંગે મજદૂર વહીવટ અથવા કામ માટે જરૂરી નાણાં જિલ્લા લોકલ બોર્ડે પંચાયતને હસ્તક મૂકવાં જોઈશે.

બીજી કરજો

૨૮. [૧] પંચાયત

(૧) ૧૯૨૩ના મુંબઈના પ્રાથમિક એજ્યુકેશન એક્ટની ૩૨મી સ્થાનિક સંસ્થાઓએ કરેલા નિયમોને આધીન રહીને ગામની નિશાળની દેખરેખ રાખશે અને તેને નિભાવવા તથા સારી સ્થિતિમાં રાખવા માટે જરૂરી મરામત કરશે; અને

(૨) આને માટે જિલ્લા લોકલ બોર્ડે ઘડવાના છે તે પેટા-કાયદાઓને અનુસરીને :

(૧) ગામની અંદરનાં કામો માટે જિલ્લા લોકલ બોર્ડે કામો લગાડેલા મજૂરોની દેખરેખ રાખશે;

(બી) ધર્મશાળાઓની મરામતની દેખરેખ રાખશે;

(સી) દોરના ડગા નિભાવશે અને તેનો વહીવટ કરશે;

(ડી) જિલ્લા લોકલ બોર્ડ પોતાને સોંપે તેવાં બીજાં કામો કરશે; અને

(૩) પ્રાંતિક સરકાર નામે તેવી શરતોને આધીન રહીને, તથા સંબંધ ધરાવતી પંચાયતની સંમતિથી પ્રાંતિક સરકાર જિલ્લા લોકલ બોર્ડ સાથે મસલત કરીને, સરકારી ગેજેટના જાહેરનામાથી તેને સોંપવામાં આવે તેવી બીજી વહીવટી કરજો અગ્રવશે, જેમાં પીત માટેના પાણીની વહેંચણીના કામનો પણ સમાવેશ થશે.

[૨] સ્થાનિક સંસ્થાએ જે નિયમો ઘડવાના છે તે કાયદો પસાર થયા પછી છ મહિનાની અંદર તેણે ઘડવા જોઈશે. જે તે મુદતની અંદર એવા નિયમો ઘડવામાં નહિ આવે તો પ્રાંતિક સરકાર તે માટે નિયમો ઘડી શકશે.

[૩] સ્થાનિક સંસ્થાએ અથવા તે રજૂલ બોર્ડે પંચાયતને હસ્તક પૂરતાં નાણાં મૂક્યાં હોય તે સિવાય પેટા કલમ ૧ ની રકમ (૧) અનુસાર ગામની નિશાળની મરામત કરવાને, અથવા જિલ્લા લોકલ બોર્ડે પંચાયતને હસ્તક પૂરતાં નાણાં સોંપ્યાં હોય તે સિવાય પેટા કલમ ૧ ની રકમ (૨) માં દર્શાવેલી કરજો અગ્રવવાને પંચાયત અંધાચેલી નથી.

પ્રકરણ ૪

ગ્રામપંચાયત — કાયદાથી સ્થાપિત સંસ્થા :

તેનાં મિલકત અને ભંડોળ

૨૯. દરેક પંચાયત, “ . . . ની ગ્રામપંચાયત ” એ નામની કાયદાથી સ્થાપિત સંસ્થા ગણાશે, અને તેના ઉત્તરાધિકાર (સક્સેશન) કાયમી રહેશે. તેની એક સામાન્ય મહોર રહેશે; સંસ્થાને નામે તે દાવા માંડી શકશે અને તેના ઉપર દાવા માંડી શકાશે; પોતાની હકૂમત નીચેના ગ્રામની હદની અંદર અથવા બહાર, જંગમ તેમ જ સ્થાવર, મિલકત મેળવવાનો અને ધારણ કરવાનો; તથા તેના કબજાની કે તેને પ્રાપ્ત થયેલી જંગમ કે સ્થાવર મિલકત ભાડે આપવાનો, વેચવાનો અથવા બીજી રીતે તેની તબદીલી (ટ્રાન્સફર) કરવાનો; તેમ જ કરાર કરવાનો તથા આ કાયદાના કામ માટે જરૂરી હોય તેવી બીજી બંધી બાબતો કરવાનો, તેને અધિકાર રહેશે.

ગ્રામપંચાયત કાયદા-થી સ્થાપિત સંસ્થા તરીકે

જોકે, કલમ ૩૦ની પેટા કલમ ૧માં દર્શાવેલી સ્થાવર મિલકત સિવાયની બીજી સ્થાવર મિલકતનો ત્રણ વર્ષથી વધારે મુદતનો પટો, અને આવી મિલકતનું વેચાણ અથવા બીજી રીતની તબદીલી, કલેક્ટરની આગળથી પરવાનગી લઈને નહિ કર્યાં હોય તો તે પટો, વેચાણ અથવા તબદીલી કાયદેસર ગણાશે નહિ.

૩૦. (૧) લોકલ બોર્ડના પોતાના કબજાની કોઈ પણ મિલકત પંચાયતના કબજામાં રહેશે એમ વખતોવખત નક્કી કરવાનો અધિકાર લોકલ બોર્ડને રહેશે.

પંચાયતની મિલકત

જોકે, પ્રસ્તુત લોકલ બોર્ડની અગાઉથી મંજૂરી મેળવ્યા સિવાય આવી મિલકતનો પટો, વેચાણ અથવા બીજી રીતની તબદીલી કાયદેસર ગણાશે નહિ.

(૨) ગ્રામ ભંડોળમાંથી પંચાયતે ગંધાવેલાં સઘળાં કામ સદરદૂ પંચાયતની માલખાનાં ગણાશે.

૩૧. (૧) દરેક ગ્રામમાં એક ભંડોળ રહેશે, જે ગ્રામ ભંડોળ કહેવાશે.

ગ્રામ ભંડોળ

(૨) નીચેની રકમો ગ્રામ ભંડોળના ભાગ બનશે અથવા તેમાં ભરવામાં આવશે;

(૧) સને ૧૯૦૧ ના મુજબના ડિસ્ટ્રિક્ટ મ્યુનિસિપલ એક્ટની કલમ ૧૯૧ મુજબ પ્રાંતિક સરકાર ગ્રામ ભંડોળને હવાલે કરે તે રકમ.

ટિપ્પણ : આ કલમનો મજદૂર એવો છે કે જ્યારે કોઈ પ્રદેશ નોટીફાઈડ ગણાતો બંધ થાય ત્યારે આકરેલા કરોની નહિ ખર્ચાયેલી એવી બાકી રહેલી રકમ ગવર્નર-ઇન-કાઉન્સિલને યોગ્ય લાગે તે મુજબ મજદૂર પ્રદેશના વતનીઓના હિતને માટે વાપરવામાં આવશે.

(બી) કલમ ૮૯ અનુસાર નાખવામાં આવેલા કર અથવા ફીની આવક.

(સી) કલમ ૪૫ અને ૪૬ મુજબ ફરમાવેલી નુકસાની તરીકે વસૂલ આવેલી બધી રકમો.

(દી) ગામ ભંડોળ ખાતે જમે કરવા કોઈ પણ અદાલતે ફરમાવેલી બીજી બધી રકમો.

(ઈ) ગામના નોકરોએ એકઠો કરેલો પૂંજો, કચરો, છાણ અથવા મળ (એમાં ઢોરના મુડાનો પણ સમાવેશ થાય છે) એના વેચાણની આવકની રકમ; સિવાય કે, તે આખા અથવા તેના અમુક ભાગ ઉપર કોઈ શખસનો અધિકાર હોય તો તે રકમ બાદ જતાં.

(એફ) પ્રાંતિક સરકારે અથવા જિલ્લા લોકલ બોર્ડ ગામ ભંડોળમાં આપેલી રકમો.

(જી) પ્રાંતિક સરકાર અથવા જિલ્લા લોકલ બોર્ડ તરફથી કરજે મળેલી અથવા બક્ષિસ મળેલી રકમો.

(એચ) પંચાયતના કબજાની મિલકતની આવક અથવા ગ્રિપજ.

(આઈ) કલમ ૫૯ મુજબ દાવા તથા ફરિયાદો દાખલ કરવાની ફી.

ગામ ભંડોળનો
ઉપયોગ

૩૨. આ કાયદા અનુસાર પંચાયતને કબજે આવેલી બધી મિલકત, અને આ કાયદાની કલમો મુજબ તેને મળેલું બધું ભંડોળ, તથા કોઈ પણ ચાલુ કાયદાની કલમો મુજબ તેને મળતી બધી રકમો, આ કાયદાનાં કામો માટે, તેની કલમોને આધીન રહીને હરાવવામાં આવશે; અને આવું બધું ભંડોળ અને રકમો હરાવવામાં આવે તેવી રીતના કબજામાં રાખવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૫

વ્યવસ્થા અને હિસાબ

પંચાયતનો મંત્રી

૩૩. (૧) દરેક પંચાયત માટે એક મંત્રી રહેશે. તેની નિમણૂક પ્રાંતિક સરકાર કરશે. અને તેની સત્તા, ફરજો, મહેનતાણું, અને નોકરીની શરતો પેટા કલમ રને આધીન રહીને હરાવવામાં આવે તે પ્રમાણે રહેશે.

(૨) ખાસ આ કામ માટે બોલાવેલી પંચાયતની કોઈ પણ સભામાં જે તે પંચાયતના કુલ સભાસદોના કુચી ઓછા નહિ તેટલા સભાસદો મંત્રીને બરતરફ કરવાની તરફેણમાં મત આપે, તો પ્રાંતિક સરકાર તે પંચાયતના મંત્રીને હાદા ઉપરથી તાબડોલ દૂર કરશે. જે પ્રાંતિક સરકારને એમ લાગશે કે મંત્રી પોતાના હાદાની ફરજો અદા કરવાને અશક્ત છે, અથવા તેને બરતરફ કરવાનું યોગ્ય ગણાય, તેવી કોઈ પણ ગેરવર્તણૂક અથવા બેદરકારી માટે તે તકસીરવાર થયો છે, તોપણ પ્રાંતિક સરકાર કોઈ પણ વખતે મંત્રીને બરતરફ કરી શકશે.

૩૪. આ કાયદાથી અથવા તેની રૂએ પંચાયત ઉપર નાંખવામાં આવેલી નોકરોનું વિગતવાર ફરજો અદા કરવા માટે કલમ ૬૮ને આધીન રહીને આવશ્યક હોય એટલા પત્રક નોકરો પંચાયત રાખશે અને તેમની સંખ્યા અને પગારનું વિગતવાર પત્રક રાખશે અને જિલ્લા લોકલ બોર્ડને જાણ માટે રજૂ કરશે.

૩૫. (૧) પંચાયતના નોકરોની નિમણૂક સરપંચ કરશે; અને પોતાને નોકરોની નિમણૂક હસ્તકના ગામ બંડોળમાંથી તેમને પગાર આપશે. વળી અગત્યને પ્રસંગે પોતાને યોગ્ય લાગે તેટલા હંગામી નોકરો પણ તે રાખી શકશે. પોતે નીમેલા કાઈ પણ નોકરનો લેખી લુકમથી સરપંચ દંડ કરી શકશે અને તેને સરપેન્ડ અથવા અરતરફ કરી શકશે.

(૨) પેટા કલમ ૧ મુજબ કરવામાં આવેલા લુકમ ઉપર પંચાયતને અપીલ કરી શકાશે.

૩૬. (૧) પ્રાંતિક સરકાર દ્વારા તે તારીખે અથવા તે પહેલાં અને તે નક્કી કરે તે નમૂના મુજબ દર વર્ષે જિલ્લા લોકલ બોર્ડ સમક્ષ નીચેની જામના પંચાયત રજૂ કરશે:

અંદાજપત્ર અને
હિસાબ
પંચાયતે ગામના
રહેવાસીઓની સભા
બોલાવવા વિષે

(૧) આવતા વર્ષ માટે પંચાયતની પુરાંત બાકી અને અંદાજેલી આવક.

(બી) કલમ ૨૬ ની પેટા કલમ ૧ માં દર્શાવેલી ફરજો અદા કરવા માટે તથા વ્યવસ્થા કરવા માટે કરવા ધારેલું ખર્ચ.

(સી) કલમ ૨૬ ની પેટા કલમ ૨ અને કલમ ૨૮ ની પેટા કલમ ૧ મુજબ કરવા ધારેલું ખર્ચ.

(૨) આવી વિગતો મળ્યાની તારીખથી ત્રણ માસની અંદર જિલ્લા લોકલ બોર્ડ કોં તો તેને મંજૂર કરશે અથવા તો કલમો ૨૬ અને ૨૮ માં દર્શાવેલી ફરજોમાંની કાઈ પણ ફરજ પાછળ કરવા ધારેલા ખર્ચ વધારવા અથવા ઘટાડવાની સૂચના કરશે.

જોકે, આવતા વર્ષની ગામ બંડોળની અંદાજેલી આવક તથા આગલી સિલક કરતાં ખર્ચનો અંદાજ વધારવાની સૂચના આપવાનો અધિકાર જિલ્લા લોકલ બોર્ડને નથી.

(૩) કલમ ૩૩ મુજબ નિમાયેલ મંત્રી, દરોવેલા નમૂના મુજબ પંચાયતના હિસાબ રાખશે. તે પંચાયતના વહીવટના વાર્ષિક અહેવાલ તૈયાર કરશે; અને હિસાબ તથા અહેવાલ મંજૂરી માટે પંચાયત સમક્ષ રજૂ કરશે. સદરહુ વાર્ષિક હિસાબ અને અહેવાલ દરોવેલી તારીખે અથવા તે પહેલાં અને દરોવેલા નમૂના પ્રમાણે જિલ્લા લોકલ બોર્ડને મોકલવામાં આવશે.

(૪) દરોવેલી દુએ અને દરોવેલે સમયે, ગામના બધા પુણ્ય વયના વતનીઓની સભા પંચાયત બોલાવશે; અને સદરહુ સભામાં ગયા વર્ષના હિસાબો અને વહીવટનો અહેવાલ, તથા આવતા વર્ષ દરમિયાન કરવા ધારેલાં કામોની વિગતો વાંચી સંભળાવવામાં આવશે અને સમજાવવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૬

ગામ અદાલતોની રચના અને ફરજો

ગામ અદાલતની
ચૂંટણી

૩૭. (૧) ગામ અદાલતની રચના કરવા માટે, પોતાના સભાસદોમાંથી પાંચ શખસોને દરેક પંચાયત પોતાની પહેલી સભામાં દરાવેલી રીતે ચૂંટી કાઢશે.

(૨) આવી રીતે ચૂંટાયેલા પાંચ શખસોની ગામ અદાલત બનશે; અને આ કાયદા મુજબ તેને આપવામાં આવેલા ન્યાયપ્રકરણી બધા અથવા અમુક અધિકાર વાપરવા પ્રાંતિક સરકાર આવી અદાલતને સૂચના કરી શકશે.

જેકે, પ્રાંતિક સરકારના અભિપ્રાય પ્રમાણે, જે આવી અદાલત સદરહુ સત્તાઓ વાપરવાને અયોગ્ય હોય અથવા તે સત્તાઓનો દુરુપયોગ કરવા માટે દોષપાત્ર હોય તો, સરકારી ગેઝેટમાં જાહેર કરીને ગામ અદાલતને સોંપેલા ન્યાયપ્રકરણી બધા અથવા અમુક અધિકાર પ્રાંતિક સરકાર પાછા ખેંચી લઈ શકશે.

(૩) સદરહુ અદાલતના સભ્યોના હિંદાની મુદત, ગ્રામપંચાયતના સભાસદ તરીકેના તેમના હિંદાની મુદત સુધીની રહેશે; સિવાય કે આમાં બીજું દરાવ્યું હોય.

(૪) જે આવી અદાલતના કોઈ પણ સભાસદની જગા ખાલી પડશે તો તે દરાવેલી ઢબે ચૂંટણીથી પૂરવી જોઈશે. આવી રીતે ચૂંટાયેલા સભાસદ, જેની જગાએ તે ચૂંટાયો હોય તેની જગ્યા જે ખાલી ન પડી હોત તો જેટલો સમય તેણે હોદ્દો ધારણ કર્યો હોત, તેટલા સમય સુધી જ હોદ્દો ધારણ કરશે.

(૫) આવી રીતે ચૂંટાયેલા સભાસદોમાંથી ત્રણ સભાસદોની હાજરી કાર્યસાધક ગણાશે.

(૬) આ કાયદામાં બીજી રીતે દરાવ્યું હોય તે સિવાય; નીચેની બાબતોનું નિયમન કરવા માટે પ્રાંતિક સરકાર કાનૂનો ઘડી શકશે :

(અ) ગામ અદાલત સમક્ષનાં કામકાજ અને વહીવટનું મંચાલન તથા વહેંચણી.

(બી) ગામ અદાલતે ક્યારે અને ક્યાં મળવું તેના સમયો અને સ્થળો.

(સી) ગામ અદાલત સમક્ષનાં કામકાજના મંચાલન માટે પ્રાંતિક સરકારના અભિપ્રાય મુજબ જરૂરી હોય તેવી કોઈ પણ બાબત.

૩૭ ઇ. દરેક ગામ અદાલતનો એક ચેરમેન રહેશે. અદાલત પોતાના સભ્યો પૈકીના એકને ચેરમેન ચૂંટશે; અને અદાલતના ચેરમેનના હિંદાની મુદત, તે અદાલતની મુદત સુધીની રહેશે.

ગામ અદાલતનો
ચેરમેન

૩૭ બી. ગામ અદાલતનાં કામકાજની તથા ફેંસલાની નોંધ રાખવા તથા ઠરાવેલી બીજી ફરજો બજાવવા માટે, પંચાયતનો મંત્રી ગામ અદાલતના ન્યાયપ્રકરણી કારકુન તરીકે કામ કરશે.

પંચાયતનો ન્યાય-
પ્રકરણી કારકુન

૩૭ સી. (૧) જે પ્રાંતિક સરકારના અભિપ્રાય મુજબ ગામ અદાલતમાં ચૂંટાઈ આવેલો કોઈ પણ સભાસદ પોતાના કામકાજમાં ગેરવર્તન માટે અથવા તે કોઈ નાણેશીબર્યા વર્તન માટે તકસીરવાર હોય; અથવા ગામ અદાલતના સભાસદ તરીકેની પોતાની ફરજો બજાવવામાં ગાફિલ રહેતો હોય, અથવા તે બજાવવાની ના પાડે, અથવા તે બજાવવાને અશક્ત હોય; તે પોતાને જરૂરી લાગે તેવી તપાસ કર્યા પછી તથા સદરહુ સભ્યને પોતાની હકીકત રજૂ કરવાની તક આપ્યા પછી, પ્રાંતિક સરકારને જે યોગ્ય લાગે તે, તેવા સભાસદને તે દૂર કરી શકશે.

ગામ અદાલતમાંથી
સભાસદને બરતરફ
કરવા વિધે

(૨) જે પેટા કલમ ૧ મુજબ કોઈ તપાસ હાથ ધરવામાં આવશે તે આવા સભાસદને પ્રાંતિક સરકાર પોતાને યોગ્ય લાગે તેટલી મુદત સુધી ગામ અદાલતમાંથી સસ્પેન્ડ કરી શકશે.

(૩) કોઈ પણ સભાસદ પેટા કલમ ૧ અથવા ૨ અનુસાર થયેલી બરતરફી અથવા મોકૂફી (સસ્પેન્શન)ના જ માત્ર કારણસર પંચાયતનો સભાસદ થવા માટે નાલાયક નહિ ગણાય.

(૪) પેટા કલમ ૧ અનુસાર ગામ અદાલતમાંથી બરતરફ થયેલો સભાસદ સદરહુ અદાલતમાં ફરી વાર ચૂંટાવાને લાયક રહેશે નહિ.

૩૮. કલમ ૩૯ અને ૪૧માં દર્શાવેલા સ્વરૂપનો કોઈ પણ દાવો અથવા ફરિયાદ કોઈ પણ કોર્ટમાં ચાલુ હશે અને કલમ ૩૭માં આપેલી સત્તાની રૂએ તે કોઈ પણ ગામ અદાલતની હકૂમત નીચેના હશે તે, તથા આવા દાવા કે ફરિયાદમાંથી ઊભું થયેલું કોઈ કામકાજ, જાણે કે આ કાયદો પસાર જ ન થયો હોય તેવી રીતે, સદરહુ કોર્ટ અથવા તે ચલાવવાની, સાંભળવાની અને ચૂકવવાની જેને હકૂમત હોય તેવી બીજી કોઈ પણ કોર્ટ ચલાવશે, સાંભળશે અથવા ચૂકવશે.

ચાલુ કામોનો
અપવાદ

૩૯. (૧) કલમ ૪૦માં બીજી રીતે ઠરાવ્યું છે તે સિવાયના, નીચેના બધા અથવા તેમાંના કોઈ પણ દાવા ચલાવવાની સત્તા ગામ અદાલતને આપી શકાશે.

ગામ અદાલત
ચલાવી શકે તેવા
દાવા

(અ) સ્થાવર મિલકત ઉપરના હકને અસર ન કરતા હોય તેવા, કરાર ઉપરથી ક્ષેણાં નીકળતાં નાણાં માટેના દાવા

(બી) જંગમ મિલકત પાછી મેળવવા માટેના અથવા તેની કિંમત માટેના દાવા;

(સી) જંગમ મિલકતને ખોટી રીતે પડાવી ક્ષેણાં અને તેને હેબો-હરકત પહોંચાડવા માટેની તુકસાનીના દાવા;

ઉપરના કોઈ પણ દાવામાં દાવાની રકમ અથવા દાવાની કિંમત રૂ. ૨૫) કરતાં વધારે ન હોવી જોઈએ.

(૨) ગામ અદાલત સમક્ષ નોંધવામાં આવેલી અને પક્ષની લેખી સંમતિથી, પેટા કલમ ૧માં દર્શાવેલા પ્રકારના પરંતુ જેની કિંમત એકસો રૂપિયાથી વધારે ન હોય તેવા દાવા આવી ગામ અદાલત ચલાવી શકશે.

(૩) કોઈ પણ ગામ અદાલત પેટા કલમ ૧માં દર્શાવેલા પ્રકારના, જાહેરાતમાં સૂચવેલી અને એકસો રૂપિયાથી વધારે નહિ, તેટલી રકમ સુધીના દાવા ચલાવી શકે તેવી સૂચના સરકારી ગેઝેટમાં જાહેર કરીને પ્રાંતિક સરકાર આપી શકશે,

ગામ પંચાયત
ચલાવી ન શકે તેવા
દાવા

૪૦. કોઈ પણ ગામ અદાલત સમક્ષ નીચેના પ્રકારના દાવા લાવી શકાશે નહિ.

(૧) ભાગીદારીના હિસાબની બાકી બાબતના.

(૨) બેવસિયત મિલકતના આખા અથવા થોડા હિસ્સાની બાબતના અથવા વસિયતનામાની રૂએ મળતી બક્ષિસ (લીગસી)ના આખા અથવા ના થોડા ભાગની બાબતના.

(૩) તાજ અથવા તો કોઈ સ્થાનિક સંસ્થા અથવા તો તાજના કોઈ અમલદાર અથવા નોકર અથવા તો સ્થાનિક સંસ્થાના સભ્ય, અમલદાર અથવા નોકર, હોદ્દાદાર તરીકે, એ બધાના તરફથી અથવા એ બધાની વિરુદ્ધના.

(૪) સગીર કે દીવાના તરફથી અથવા તેમની વિરુદ્ધના.

(૫) જે તકરાર અથવા બાબત એવી હોય, જેને માટેના દાવા અથવા અરજ મહેસૂલી અદાલત સાંભળી શકે એમ હોય તેવા.

ગામ અદાલત
ચલાવી શકે તેવા
ગુના

૪૧. નીચેના બધા અથવા અમુક ગુનાઓની ચોક્કસ કરવાનો તથા તે ચલાવવાનો અધિકાર કલમ ૩૭ પ્રમાણે ગામ અદાલતને આપી શકાશે;

(ખ) મનિયત પીનલ કોડની નીચેની કલમોની રૂએ :

૨૬૯. જિદ્દગીને જોખમકારક હોય તેવા કોઈ રોગોના ચેપ પ્રસારવાનો સંભવ હોય તેવું કોઈ પણ કામ બેદરકારીથી કરવું.

૨૭૭. સાર્વજનિક ઝરા અથવા જળાશયનું પાણી બગાડવું.

૨૮૩. કોઈ પણ સાર્વજનિક રસ્તાને જોખમ, અડચણ, કે નુકસાન કરવું.

૩૨૩. બાણી જોઈને ઈર્ષ્ય કરવી.

૩૫૨. ગંભીર અને એકાએક ઉશ્કેરાટ સિવાય હુમલો કરવો અને સાપરાધ બળ વાપરવું.

૩૫૮. ગંભીર અને એકાએક ઉશ્કેરાટને પ્રસંગે હુમલો કરવો અથવા સાપરાધ બળ વાપરવું.

૩૭૬. ચોરાયેલી મિલકતની કિંમત રૂ. ૨૦) કરતાં વધારે ન હોય તેવી ચોરી કરવી.

૪૨૬. જેમાં ખોટ અથવા નુકસાનીની કિંમત રૂ. ૨૦) થી વધારે ન હોય તેવો બગાડ કરવો.

૪૪૭. સાપરાધ પ્રવેશ કરવો.

૪૪૮. ગૃહપ્રવેશ કરવો.

૪૪૯. જેમાં કંઈ મિલકત હોય અથવા હોવાનું માનવામાં આવતું હોય તેવી કોઈ બંધ પેટીને અપ્રમાણિકપણે તોડવી કે ખોલી નાખવી.

૫૦૪. સુલેહ-ભંગ કરવાના ધરાદારી, જાણીજોઈને અપમાન કરવું.

(બી) સને ૧૮૭૧ના કેટલ ટ્રેસપાસ એક્ટની કલમ ૨૪ મુજબ :

ઢોરને પકડવા માટે બળજબરી વાપરવી અથવા પકડેલા ઢોરને છોડી જવું.

ટિપ્પણ : કેટલ ટ્રેસપાસ એક્ટની ૨૪મી કલમ આ પ્રમાણે છે : આ કાયદા મુજબ પકડવાને પાત્ર એવા કોઈ ઢોરને પકડવામાં જે બળજબરીથી વિરોધ કરશે અને પકડીને ડબામાં પૂર્યા પછી અથવા ડબામાં પૂરવા માટે લઈ જતો માણસ, જે આ કાયદાથી આપવામાં આવેલી સત્તા મુજબ વર્તતો હશે તેની પાસેથી જે છોડી જશે તેને મેજિસ્ટ્રેટ આગળ ગુનો સાબિત થતાં છ માસથી વધુ નહિ એવી ફેદની સજા અથવા રૂ. ૫૦૦થી વધુ નહિ એવી દંડની સજા અથવા બંને જતની સજા થશે.

(સી) આ કાયદાની ઉમે શિક્ષાપાત્ર ગણાતા પેટા કાયદાઓનો ભંગ કરવો.

જોકે, ચોરીના કોઈ પણ ગુનાની આગતનો મુકદ્દમે ગામ અદાલત ચલાવી શકશે નહિ, સિવાય કે, આરોપીને પકડવામાં આવ્યો હોય અથવા તેને ઓળખી કાઢવામાં આવ્યો હોય અને તેનું નામ જાણવામાં આવ્યું હોય.

૪૨. ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૭૯ મુજબ શિક્ષાપાત્ર હોય એવા કોઈ પણ ચોરીના ગુનાની ચોકસી ગામ અદાલત કરી શકશે નહિ, જેમાં આરોપી.

ચોરીના ગુના માટેના અમુક આરોપીઓના કેસ ગામ અદાલત ચલાવી નહિ શકે.

(૧) ઇન્ડિયન પીનલ કોડના પ્રકરણ ૧૨ અથવા ૧૭ મુજબ ત્રણ વર્ષ કે તેથી વધારે મુદતની કોઈ પણ પ્રકારની ફેદની સજાને પાત્ર હોય તેવા કોઈ ગુના માટે પહેલાં અપરાધી ઠેર્યો હોય;

(બી) અગાઉ કોઈ પણ પંચાયતે ચોરીને માટે જેનો દંડ કર્યો હોય;

(સી) સને ૧૯૨૪ના ક્રિમિનલ કોડિફિકેશન એક્ટની કલમ ૪ મુજબ કોઈ પણ ગુના કરનારી જાતિનો નોંધાયેલો ઇસમ હોય; અથવા

(ડી) સને ૧૮૯૮ના ક્રિમિનલ પ્રોસીજર કોડની કલમ ૧૦૯ અથવા કલમ ૧૧૦ મુજબ ચાલેલા કામમાં સારી ચાલચલગત માટેના જેના જામીન લેવામાં આવ્યા હોય.

ટિપ્પણ : ઇન્ડિયન પીનલ કોડના ૧૨મા પ્રકરણમાં સિક્કા તથા સરકારી સ્ટામ્પને લગતા ગુનાની તપસીલ છે.

ઇન્ડિયન પીનલ કોડના ૧૭મા પ્રકરણમાં (૧) ચોરી, (૨) ધમકી આપીને કે ૩૨ બતાવીને મિલકત પડાવી લેવી, (૩) લૂંટ, (૪) મોટી અને હથિયારબંધ

લંઠ, (૫) મિલકતનો ગુનાહિત ગેરકપયોગ, (૬) ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત, (૭) ચોરીનો માલ રાખવો, (૮) છેતરપિંડી, (૯) ખોટા ફરતાવેજ બનાવવા, (૧૦) મિલકતને ગુનાહિત નુકસાન પહોંચાડવું, (૧૧) ગુનાહિત પ્રવેશ, એવા મિલકતને લગતા ગુનાની તપસી છે.

ક્રિમિનલ પ્રોસીજર કોડની ૧૦૬મી કલમમાં રખડતા અથવા શકદાર ઇસમો પાસેથી જમીન લેવાનો પ્રબંધ છે અને ૧૧૦મી કલમમાં ટેવાયેલા ગુનેગારોના સારી ચાલચલગતના જમીન લેવાનો પ્રબંધ છે.

સરકારી નોકરો તરફના અથવા તેમની વિરુદ્ધના ગુનાઓ ગામ અદાલત ચલાવી શકે નહિ.

૪૩. પંચાયતવાળું ગામ જે જિલ્લામાં આવેલું હોય તે જિલ્લામાં કામ કરતો પબ્લિક સર્વન્ટ જ્યારે કલમ ૪૧માં નિર્દેશેલા ગુનાઓમાં ફરિયાદી કે તહોમતદાર હોય ત્યારે તેવા ગુનાની ચોકસી ગામ અદાલત કરી શકશે નહિ.

જોકે, જ્યાં પેટા કાયદાના ઉલ્લંઘનને લગતો ગુનો હોય ત્યાં ફરિયાદી પબ્લિક સર્વન્ટ હોય તેથી તેની ચોકસી કરવામાં ગામ અદાલતને કોઈ પણ જાતનો પ્રતિબંધ નથી.

ટિપ્પણ: પબ્લિક સર્વન્ટ: ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૨૧માં પબ્લિક સર્વન્ટ કોને ગણવા તેની યાદી આપી છે. જોકે કોઈ જગ્યાએ તેની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી નથી. બધા પબ્લિક સર્વન્ટ સરકારી નોકર નથી હોતા તેમ બધા સરકારી નોકરો પબ્લિક સર્વન્ટ નથી ગણાતા. પબ્લિક સર્વન્ટની વ્યાખ્યા બાંધવી હોય તો એવી બાંધી શકાય કે જે કોઈ વ્યક્તિને કાયદાની કંઈ પણ સાર્વજનિક ફરજ બજાવવાનું સોંપવામાં આવ્યું હોય, પછી તે પગારદાર હોય કે નહિ, તે પબ્લિક સર્વન્ટ કહી શકાય.

ગામ અદાલત તરફથી થયેલી સજા અગાઉ થયેલી સજા તરીકે નહિ ગણાય.

૪૪. આ કાયદા મુજબ ગામ અદાલત જે સજા કરી હશે તે ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૭૫ ના હેતુઓ માટે, અગાઉ થયેલી સજા તરીકે ગણાશે નહિ.

વધારેમાં વધારે સજા

૪૫. (૧) કલમ ૪૧માં દર્શાવેલા ગુનાઓ માટે ગામ અદાલત વધારેમાં વધારે નીચે મુજબની સજાઓ કરી શકશે:

(૧) ઇન્ડિયન પીનલ કોડ અનુસાર:

કા. ૧૦)થી વધારે નહિ તેટલો દંડ; અથવા તો ગયેલી ખોટ કે નુકસાનીથી બમણી, પણ રૂ. ૨૦) સુધીની રકમ.

(બી) ૧૮૭૧ના કેટલ ટ્રેસપાસ એક્ટની કલમ ૨૪ મુજબ:

કા. ૫)થી વધારે નહિ તેટલો દંડ, અને

(સી) આ કાયદા અનુસાર શિક્ષાપાત્ર ફરિયાદી પેટા કાયદાના ભંગ માટે:

કા. ૧૦)થી વધુ નહિ એટલો દંડ અથવા કલમ ૧૦૬ની પેટાકલમ ૩માં ફરિયાદી મુજબ ચાલુ ભંગ માટે રોજનો રૂ. ૧ દંડ.

(૨) મુજબ શિક્ષા તરીકે, અથવા દંડ ન ભરવા બદલ, કોઈ પણ ગામ અદાલત કેદની અથવા તો ફટકાની સજા કરી શકશે નહિ.

૪૬. પ્રાંતિક સરકાર સરકારી ગેઝેટમાં જાહેર કરીને નીચે મુજબની વધારેમાં વધારે સમ્મ કરવાની સત્તા કોઈ અમુક ગામ અદાલતને આપી શકશે.

અમુક ગામ અદાલતને વધારે સમ્મ કરવાની સત્તા આપવાનો પ્રાંતિક સરકારનો અધિકાર

(૬) કલમ ૪૧માં દર્શાવેલી ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમો નીચે :

૩૧. ૨૦)થી વધારે ન હોય તેટલો અથવા તે થયેલા નુકસાન કે ખોટથી બચાવી રકમ; એ બેમાંથી જે વધારે હોય તેટલો હંડ.

(બી) ૧૮૭૧ના કોટલ ટ્રેસપાસ એક્ટની કલમ ૨૪ નીચે :

૩૧. ૧૦)થી વધારે ન હોય તેટલો હંડ.

૪૭. કલમ ૪૫ કે ૪૬ મુજબ કંઈ પણ હંડ કરતી વખતે ગામ અદાલત એમ સૂચવી શકશે કે વસુલ કરેલો આખો હંડ અથવા તે તેનો અમુક ભાગ —

ફરિયાદીઓને બદલો

(૬) સદરહુ ફરિયાદમાં ફરિયાદીએ યોગ્ય રીતે કરેલા ખર્ચ બદલ તેને મજરે આપવામાં આવે; અથવા

(બી) ગુનાને લીધે કોઈ શખસને થયેલા કોઈ પણ વાસ્તવિક નુકસાન કે ખોટના બદલારૂપે મજરે આપવામાં આવે.

૪૮. જો કોઈ ગામ અદાલતને તપાસ પડી ખાતરી થાય કે તેની સમક્ષ આગ્રવામાં આવેલી કોઈ ફરિયાદ ખોટી, નકામી અથવા તે પજવણી ખાતરની છે, તે સદરહુ ગામ અદાલત પોતાને યોગ્ય લાગે તે મુજબ ૩૧. ૫)થી વધારે નહિ તેટલો બદલો તહોમતદારને આપવા માટે ફરિયાદીને હુકમ કરી શકશે.

ખોટી અથવા નકામી ફરિયાદ માટે તહોમતદારને બદલો

૪૯. ગુનો કરતી વખતે જે તરુણ ગુનેગાર ગામ અદાલતના અભિપ્રાય મુજબ ૧૬ વરસથી નીચેની ઉંમરનો હોય તેને કંઈ પણ સમ્મ કરવાને બદલે સદરહુ ગામ અદાલત પૂરતો દપકો આપીને છોડી મૂકી શકશે.

તરુણ ગુનેગારો

૫૦. ગામ અદાલતનો કોઈ સભાસદ કોઈ દાવા કે ફરિયાદમાં પક્ષકાર હોય અથવા તેમાં હિતસંબંધ ધરાવતા હોય તે બ્યારે ગામ અદાલત સદરહુ દાવો કે ફરિયાદ બચાવતી હોય ત્યારે ગામ અદાલતમાં બેસી શકશે નહિ.

હિતસંબંધ ધરાવતા સભાસદોએ ગામ અદાલતમાં બેસવું નહિ.

ગામ અદાલતનો અમુક સભાસદ કોઈ દાવા કે ફરિયાદમાં પક્ષકાર છે અથવા હિતસંબંધ ધરાવનાર છે કે નહિ, તેને લગતી તકરાર સદરહુ દાવા કે ફરિયાદના કોઈ પણ પક્ષકારની લેખી અરજીથી કલેક્ટરને અથવા આ કામ માટે તે અધિકાર આપેલ અમલદારને નિર્ણય માટે મોકલવામાં આવશે. કલેક્ટર અથવા આવા અમલદારનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે.

૫૧. (૧) એના એ જ પક્ષકારો વચ્ચે અથવા જેમના વતી તેઓ દાવો કરતા હોય તેમની વચ્ચે અગાઉ મંડાયેલો દાવો યોગ્ય અધિકારવાળી કોર્ટ આગળ ચાલતો હોય અથવા તે એવી કોર્ટ તે સાંભળીને તેનો ફેસલો આપી દીધો હોય, તેવો કોઈ પણ દાવો અથવા તે એવી કોર્ટ આવતનો મુદ્દો ગામ અદાલત ચલાવી શકશે નહિ.

ચૂકવણી ગયેલા અથવા ચાલુ હોય એવા દાવા અને ફરિયાદો

(૨) જ્યારે કોઈ આરોપી ઉપર કોઈ પણ ગુના માટે મુકદ્દમે ચાલી ગયો હોય, ત્યારે આવા ગુનાની, અથવા તે જે હકીકતને આધારે આરોપી ઉપર ખીજા કોઈ ગુનાનું તહોમત મૂકી શકાયું હોત અથવા સજા ફરમાવી શકાઈ હોત, તેવી હકીકતની ચોકસી ગામ અદાલત કરી શકશે નહિ.

દાવામાં પૂરી દાદ આવી જતી જોઈએ.

૫૨. ગામ અદાલતની સમક્ષ માંડવામાં આવેલા દાવામાં તકરારી બાબતના સંબંધમાં વાદીને જોટલી દાદ માગવાનો અધિકાર હોય તે તમામ દાદનો સમાવેશ થવો જોઈશે; પણ પોતાના દાવાને ગામ અદાલતની હકૂમત નીચે લાવવા માટે પોતાની દાદનો અમુક ભાગ તે છોડી દઈ શકશે.

જો કોઈ પણ વાદી ઇરાદાપૂર્વક પોતાની દાદનો કોઈ પણ ભાગ દાવામાં દાખલ નહિ કરે અથવા જતો કરશે તો તેવી રીતે નહિ દાખલ કરેલા અથવા જતા કરેલા ભાગ માટે તે પાછળથી દાવો લાવી શકશે નહિ.

દાવા અને ફરિયાદો માટેની મુદત

૫૩. (૧) દાવો કરવાનો હક પ્રથમ ઉત્પન્ન થયાની તારીખથી એક વરસની મુદત પીતી ગયા બાદ ગામ અદાલત કોઈ પણ દાવો લઈ શકશે નહિ.
(૨) ગુનો થયાની તારીખથી એક માસ પીત્યા બાદ ગામ અદાલત કોઈ પણ ફરિયાદની ચોકસી કરી શકશે નહિ.

કઈ ગામ અદાલત સમક્ષ દાવો માંડવો

૫૪. આ કાયદા અનુસારનો કોઈ પણ દાવો, દાવાનું કારણ કયાં જિલ્લું થયું છે તે ધ્યાનમાં ન લેતાં, પ્રતિવાદી, અથવા જ્યારે એક કરતાં વધારે પ્રતિવાદીઓ હોય ત્યારે દરેક પ્રતિવાદી, દાવો દાખલ કરતી વખતે જે ગામમાં રહેતો હોય તે ગામની ગામ અદાલત સમક્ષ કરવો જોઈશે.

કઈ ગામ અદાલત સમક્ષ ફરિયાદ કરવી

૫૫. જે ગામમાં ગુનો થયો હોય તે ગામની ગામ અદાલત સમક્ષ, આ કાયદા અનુસારની બંધી ફરિયાદો દાખલ કરવામાં આવશે.

ફરિયાદો પાછી મોકલવા વિશે

૫૬. ગામ અદાલત જેની ચોકસી કરી શકે તેવો ગુનો જેથી થતો હોય તેવી હકીકતની અરજ પોતાને મળ્યેથી, કોઈ પણ મેજિસ્ટ્રેટ સદરજુ અરજીને, તે ચલાવવાને યોગ્ય હોય તેવી ગામ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવા માટે પાછી મોકલશે; સિવાય કે તેમ નહિ કરવા માટે મેજિસ્ટ્રેટને ખાતરી થાય તેવાં કારણો બતાવવામાં આવે.

દાવા તથા ફરિયાદોમાં અદાલતોની હકૂમતને બાધ

૫૭. ચાલુ અમલમાં હોય તેવા કોઈ પણ કાયદાઓમાં કંઈ પણ મજદૂર હોય તે છતાં, કોઈ પણ કોર્ટ, કલમ ૫૬માં દર્શાવેલી શરત બાદ કરતાં, કલમ ૩૯માં દર્શાવેલા કોઈ પણ દાવા પોતાને ત્યાં દાખલ કરી શકશે નહિ, અથવા કલમ ૪૧માં દર્શાવેલી કોઈ પણ ફરિયાદની ચોકસી કરી શકશે નહિ; સિવાય કે ડિરિટ્કટ કોર્ટ અથવા તે ડિરિટ્કટ મેજિસ્ટ્રેટ, કલમ ૭૭ અથવા તે કલમ ૮૭ અનુસાર તેમ કરવાનો લેખી હુકમ આપે.

૫૮. જે ગામમાં ૩૭મી કલમ અનુસાર ગામ અદાલત રચવામાં આવી હશે, ત્યાં સને ૧૮૬૭ ના મુંબઈના વિલેજ પોલીસ એક્ટમાં ગમે તે મજદૂર હોય તે છતાં પણ તે કાયદાની કલમ ૧૪ (એ), ૧૫ અને ૧૬ (એ) લાગુ પડશે નહિ.

જે ગામમાં ગામ અદાલત હોય તેને સને ૧૮૬૭ના મુંબઈના કાયદાની ૧૪મી કલમ લાગુ પડશે નહિ.

ટિપ્પણી: સને ૧૮૬૭ ના મુંબઈના વિલેજ પોલીસ એક્ટની કલમ ૧૪ પ્રમાણે પોલીસપટ્ટેલ પોતાના હોદ્દાની રૂએ કેટલાક ન્યાયપ્રકરણી અધિકારો વાપરી શકે છે. પણ જે ગામમાં ગામ અદાલત સ્થપાય ત્યાં આવા અધિકારો વાપરવાની જરૂર રહેતી નથી.

૫૮ એ જૂની અદાલતની હોદ્દાની મુદત પૂરી થવાથી, નવી રચાયેલી ગામ અદાલત અથવા કલમ ૧૦૬ અનુસાર ચાલુ અદાલત અરખાસ્ત થવાથી નવી રચાયેલી ગામ અદાલત, આવી રીતે મુદત પૂરી થવાની તારીખે અથવા આવી રીતે અરખાસ્ત થવાની તારીખે, આગલી અદાલત સમક્ષ જે દાવા, ફરિયાદો, કે બીજાં કામકાજ ચાલતાં હશે તે બધાં સાંભળી અને ચૂકવી શકશે.

હોદ્દાની મુદત પૂરી થાય ત્યારે ગામ અદાલત સમક્ષ ચાલુ હોય તેવા મુકદ્દમા વિષે

જોકે, આવા બધા દાવા, ફરિયાદો તથા કામોની સુનાવણી, બાજુ કે સદરહુ દાવા, ફરિયાદો અને કામો નવી રચાયેલી ગામ અદાલત સમક્ષ જ માંડવાં હોય તેવી રીતે નવેસરથી શરૂ થશે.

પ્રકરણ ૭

દાવા તથા ફરિયાદોને અંગે પંચાયતોનો વહીવટ

૫૯. આ કાયદા મુજબ જે કોઈ શખસને ગામ અદાલત સમક્ષ કોઈ પણ દાવા કે ફરિયાદ માંડવી હોય તો તેણે પ્રમુખને અથવા તે જો ગામમાં હાજર ન હોય તો પ્રમુખે જેને આ કામ માટે નીમ્યો હોય તેવા ગામ અદાલતના બીજા સભ્યને માટેથી અથવા તેણી અરજી કરવી જોઈશે અને તેની સાથે જ હરાવેલી રી ભરવી જોઈશે.

દાવા અને ફરિયાદો: શી રીતે માંડવાં

૬૦. હરાવેલા પત્રકમાં અરજીના મુદ્દો વગર વિલંબે નોંધી લેવામાં આવશે અને તે પત્રકમાં અરજદારની સહી અથવા અંગૂઠાની છાપ લેવામાં આવશે; અને તે પત્રકમાં પ્રમુખ અથવા તેની ગેરહાજરીમાં કલમ ૫૯ મુજબ અધિકાર ધારણ કરતા સભ્ય પોતાની સહી કરશે.

અરજીના મુદ્દાની નોંધ

૬૧. કલમ ૫૯ મુજબ દાખલ થયેલો દાવો કે ફરિયાદ ગામ અદાલતની ત્યાર પછીની બેઠક આગળ રજૂ કરવામાં આવશે. અને વાદી કે ફરિયાદી, જે હશે તેને, અરજી વખતે સદરહુ બેઠકના નક્કી કરેલા સમય અને સ્થળની ખબર આપવામાં આવશે; અને તે સમયે અને સ્થળે હાજર રહેવાની તેને સૂચના આપવામાં આવશે.

વાદી અથવા ફરિયાદીએ ત્યાર પછીની ગામ અદાલતની બેઠકમાં હાજર રહેવું જોઈશે

પ્રતિવાદી અથવા
તહેમતદાર ઉપર
સમન્સ

૬૨. અરજ સાંભળી લીધા પછી ગામ અદાલત દરાવેલા નમૂના પ્રમાણે પ્રતિવાદી અથવા તહેમતદાર, જે હશે તેના ઉપર બેખી સમન્સ કાઢશે, જેમાં દર્શાવેલ સમયે અને સ્થળે હાજર રહીને પોતાનો પુરાવો રજૂ કરવાનું તેને જણાવવામાં આવશે. અને તેની સાથે જ તે જ સમયે અને સ્થળે વાદી અથવા ફરિયાદીને હાજર રહેવાની અને પોતાનો પુરાવો રજૂ કરવાની સૂચના આપવામાં આવશે.

જોકે, ગામ અદાલતને અરજ સાંભળ્યા પછી, અને વાદી અથવા ફરિયાદીને તપાસી લીધા પછી, તે માટેનાં કારણો નોંધીને, સમન્સ કાઢવાની ના પાડવાનો તથા દાવો કે ફરિયાદ કાઢી નાખવાનો અધિકાર છે.

સમન્સ ફાળુ બળવે

૬૩. આવા સમન્સ સામાન્ય રીતે ગામના પટેલ અથવા મુખી મારફત બળવવામાં આવશે. જે ગામમાં મુલકીપટેલ અને પોલીસપટેલ એમ બે પટેલ હશે ત્યાં દાવાને લગતો સમન્સ મુલકીપટેલ, અને ફરિયાદને લગતો સમન્સ પોલીસપટેલ બળવશે.

જોકે, ગામ અદાલત બીજા કોઈ પણ શખસ મારફત પણ સમન્સ બળવરાવી શકશે.

સમન્સ બળવવાની
રીત

૬૪. સમન્સ ઉપર ગામ અદાલતના પ્રમુખની સહી હશે અને તેની બે નકલો કાઢવામાં આવશે. બીજી શંકે ત્યાં સુધી પ્રતિવાદી કે તહેમતદાર ઉપર તે કબજા બળવવામાં આવશે, અને તે બળવ્યાના પ્રમાણ તરીકે તેમની સહી અથવા અંગૂઠાની છાપ લેવામાં આવશે. જે પ્રતિવાદી કે તહેમતદાર ન જાહેર અને ગામ અદાલતને ખાતરી થાય કે તે બળવણી ટાળે છે; અથવા તે તે સમન્સ સ્વીકારવાની ના પાડે તે તેની સાથે રહેતા તેના કુટુંબના બીજા કોઈ પુખ્ત ઉંમરના મરદ ઉપર અથવા તે સામાન્ય રીતે રહેતા હોય તે ઘરના એકદમ દેખાઈ આવે એવા ભાગ ઉપર એક નકલ ચોટાડીને સમન્સ બળવવાનો હુકમ ગામ અદાલત કરી શકશે.

ગામ બહાર સમન્સ
બળવવાની રીત

૬૫. સમન્સ કાઢતી વખતે જે પ્રતિવાદી અથવા તહેમતદાર પંચાયતના ગામની બહાર હોય તે ગામ અદાલત તે સમન્સ કલેક્ટરને અથવા તે આ કામ માટે જેને કલેક્ટર અધિકાર આપ્યો હોય તેવા મામલતદારના હરજમથી બિતરતા ન હોય તેવા અમલદારને મોકલી શકશે; અને કલેક્ટર કે મજદૂર અમલદાર પોતાની જ કોર્ટનો સમન્સ હોય તેવી રીતે એ સમન્સ બળવરાવશે.

દાવામાં ગામ
અદાલત સમક્ષ
હાજર રહેવામાંથી
મુક્તિ

૬૬. (૧) દેશની રૂઢિ અને રીતરિવાજ પ્રમાણે જાહેરમાં હાજર થવાની જેમને ફરજ ન પાડવી જોઈએ તેવી સ્ત્રીઓને કોઈ પણ દાવામાં ગામ અદાલત સમક્ષ જાતે હાજર થવામાંથી મુક્તિ આપવામાં આવશે.

(૨) સને ૧૯૦૮ના સિવિલ પ્રોસીજર કોડની કલમ ૧૩૩ મુજબ કોઈ પણ કોર્ટમાં જાતે હાજર રહેવામાંથી મુક્ત હોય તેવા શખસો પણ ગામ અદાલત સમક્ષ કોઈ પણ દાવામાંથી જાતે હાજર રહેવામાંથી મુક્ત ગણાશે.

ટિપ્પણ: સિવિલ પ્રોસીજર કોડની કલમ ૧૩૩ પ્રમાણે સિંચ સમેત મુંબઈ ઇલાકાની દીવાની અદાલતોમાંથી જાતે હાજર રહેવામાંથી જેમને મુક્તિ મળેલી છે તેમની યાદી :

૧. અમદાવાદના ગોસાંઈજી મહારાજ શ્રીમાન ગોસ્વામી શ્રી. મધુસૂદન-લાલજી મજરાયજી; ૨. અમદાવાદના સ્વામીનારાયણ મંદિરના આચાર્ય શ્રી. વાસુદેવપ્રસાદ પુરુષોત્તમપ્રસાદ; ૩. સુરતના રાજદારી પેન્શનર મીર મુઝફ્ફર હુસેનખાન; ૪. સુરતના વહોરા કોમના મોટા મુલ્કાંજી સચદુઆ તાહેર સૈદુદીન; ૫. નાથદારના ટિકાયત મહારાજ શ્રીમાન ગોસ્વામી શ્રી ૧૦૮ ગોવર્ધનલાલજી; ૬. શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ ઉર્ફે ભાડસાહેબ ભોંસલે, સતારાના પહેલા વર્ગના સરદાર; ૭. ગદગ અને દાંબલની લિંગાયત કોમના મુખ્ય આચાર્ય શ્રીમાન નિરંજન જગદ્ગુરુ; ૮. સાધુ બેઠાની ગાદીના મહંત; ૯. ઔધના નરેશ, પહેલા વર્ગના સરદાર; ૧૦. સુરતના મોટા મંદિરના મહારાજ; ૧૧. સુરતના નવાબ ખાનદાનના વડા; ૧૨. મુંડગીની લિંગાયત કોમના મુખ્ય આચાર્ય; ૧૩. ફત્તલુના રાજ; ૧૪. ધરમપુરના રાજ; ૧૫. કોલ્હાપુરના દેવાસ (વડા)નાં મહારાણી નામદારશ્રી અક્કાસાહેબ મહારાજ; ૧૬. સતારાનાં શ્રીમતી તારાબાઈ રાણીસાહેબ; ૧૭. ગોંડ સારસ્વત બ્રાહ્મણોના સ્વામી શ્રી. પૂર્ણાનંદ સરસ્વતી સ્વામી.

આ ઉપરાંત દેશની રૂઢિ અને રીતરિવાજો પ્રમાણે જે સ્ત્રીઓને જાહેરમાં હાજર થવાની ફરજ ન પાડવી જોઈએ તેમને પણ સિવિલ પ્રોસીજર કોડ પ્રમાણે હાજર રહેવામાંથી મુક્તિ આપવામાં આવે છે.

આવી રીતે જેમને હાજર રહેવામાંથી મુક્તિ ગણવામાં આવે તેમની તથા જગ્યા માંદગી કે અપંગતાને કારણે અદાલતમાં હાજર ન થઈ શકે તેમ હોય તેમની જુખાની કોઈ પણ દાવામાં આવશ્યક હોય તો પંચ મોકલીને અથવા પ્રત્રાવલિ મોકલીને લેવામાં આવે છે.

૬૭. (૧) જે ગામ અદાલતને લાગે કે અમુક માણસનો પુરાવો અથવા સાક્ષીઓ ઉપર અમુક દરતાવેજની રજૂઆત કોઈ દાવા કે ફરિયાદમાં જરૂરી છે તો તે સદરજુ શખસને હાજર રહેવાની અથવા સદરજુ દરતાવેજ રજૂ કરવાની અથવા કરાવવાની ફરજ પાડે તો સમન્સ કાઢી શકશે; અને સદરજુ શખસ સમન્સમાં આપેલી સૂચનાઓ અનુસાર તર્તીવાને બંધાયેલો ગણાશે. એવા સમન્સ આગળ હરાવેલા નમૂનામાં અને હરાવેલી રીત બજાવવો જોઈશે.

(૨) ગામ અદાલત સાક્ષી ઉપર સમન્સ કાઢવાની, અથવા અગાઉ કાઢેલા સમન્સનો અમલ કરવાની ના પાડી શકશે; જ્યારે તેના અભિપ્રાય મુજબ, સંજોગો જોતાં ગેરવાજગી ગણાય એટલા વિશ્વંચ, ખર્ચ કે અગવડ વિના સાક્ષીની હાજરી મેળવી શકાય એમ ન હોય.

(૩) કોઈ પણ ગામ અદાલત પોતાના ગામની બહાર રહેતા કોઈ પણ શખસને શાહેદી આપવા અથવા દરતાવેજ રજૂ કરવા હાજર થવાની ફરજ પાડશે નહિ; સિવાય કે, તેને વાજગી ખર્ચ આપવા માટે ગામ અદાલતને યોગ્ય લાગે તેટલી રકમ ગામ અદાલત પાસે અનામત મૂકવામાં આવે; અને જે કલેક્ટરના અથવા તો કલમ ૬૫ પ્રમાણે અધિકાર પામેલા અમલદારના અભિપ્રાય

મુજબ સદરહુ દાવો કે ફરિયાદના યોગ્ય ચુકાદા માટે આવા કોઈ શખસની હાજરીની જરૂર ન હોય તો સદરહુ કલેક્ટર કે અમલદાર સદરહુ સમન્સને, તે મુજબના પોતાના શેરા સહિત ગામ અદાલતને પાછો મોકલશે.

(૪) સને ૧૮૭૨ના ઇન્ડિયન એવિડન્સ એક્ટ અથવા તો તે સમયે અમલમાં હોય તેવા બીજા કોઈ પણ કાયદા મુજબ કોઈ પણ માણસને જે પુરાવો આપવાની અથવા તો વાતચીત કે કાગળપત્ર પ્રગટ કરવાની પરવાનગી આપી શકાય નહિ, તેવો પુરાવો આપવાની અથવા તેવી વાતચીત કે કાગળપત્ર પ્રગટ કરવાની કોઈ પણ ગામ અદાલત તે માણસને ફરજ પાડી શકશે નહિ.

ટિપ્પણ : સને ૧૮૭૨ના ઇન્ડિયન એવિડન્સ એક્ટની નીચેની કલમો મુજબ અમુક અમુક માણસોને પુરાવો આપવાની પરવાનગી મળી શકતી નથી, અથવા પુરાવો જાહેર કરવાની ફરજ પાડી શકતી નથી.

૧૨૧. કોઈ પણ જજ અથવા મેજિસ્ટ્રેટને, પોતે જેને આધીન હોય તેવી કોર્ટના ખાસ હુકમ સિવાય, આવા જજ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે કોર્ટમાંના પોતાના વર્તન વિષેના સવાલોના જવાબ આપવાની ફરજ પાડી શકાશે નહિ; પરંતુ પોતે જજ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે કામ કરતો હોય ત્યારે તેની હાજરીમાં બનેલી બીજી બાબતો વિષે તેનો પુરાવો લઈ શકાશે.

૧૨૨. કોઈ પણ પરણેલ વ્યક્તિને જેની સાથે પોતે પરણેલ હોય તેના તરફથી, તેઓના પરિણીત જીવન દરમિયાન, કોઈ પણ બાબત કહેવામાં આવી હોય તે ખુલ્લી કરવાની ફરજ પાડી શકાશે નહિ.

૧૨૩. સરકારના કોઈ પણ કામકાજ બાબતનાં અપ્રગટ સરકારી દસ્તાવેજોમાંથી કોઈ પણ પુરાવો આપવાની પરવાનગી કોઈને પણ આપી શકાશે નહિ; સિવાય કે પ્રસ્તુત ખાતાના ઉપરી તરફથી આવા પુરાવો આપવાની પરવાનગી મળી હોય. પોતાને યોગ્ય લાગે તે મુજબ આવી પરવાનગી આપવાનો કે નહિ આપવાનો ખાતાના ઉપરીને અધિકાર છે.

૧૨૪. કોઈ પણ પબ્લિક ઓફિસરને એક અધિકારી તરીકે ખાનગીમાં જે કોઈ કહેવામાં આવ્યું હશે તે ખુલ્લું કરવાની ફરજ પાડી શકાશે નહિ, જ્યારે તેને એમ લાગે કે આવી રીતના ખુલ્લા પાડવાથી સાર્વજનિક હિતને નુકસાન થાય એમ છે.

૧૨૫. કોઈ પણ મેજિસ્ટ્રેટ અથવા પોલીસ અગત્યદારને, ગુનો થયાની માહિતી પોતાને ક્યાંથી મળી, એ કહેવાની ફરજ પાડી શકાશે નહિ; અને કોઈ પણ મહેસૂલી અમલદારને સરકારી મહેસૂલ બાબતનો ગુનો થયાની માહિતી ક્યાંથી મળી એ કહેવાની ફરજ પાડી શકાશે નહિ.

ખુલાસો : આ કલમ મુજબ મહેસૂલી અમલદાર તેને ગણવામાં આવશે જેને સરકારી મહેસૂલની કોઈ પણ શાખામાં કામ કરવાને રોકવામાં આવેલ હોય.

૧૨૬. કોઈ પણ ઍરિસ્ટર, ઍટર્ની, પ્લીડર અથવા વકીલને, પોતાના અસીલના તરફથી ઍરિસ્ટર, પ્લીડર, ઍટર્ની અથવા વકીલ તરીકે રોકવા માટે અને રોકાણ દરમિયાન જે કોઈ કહેવામાં આવ્યું હોય તે, અસીલની ખાસ સંમતિ સિવાય, કોઈ પણ વખતે, જાહેર કરવા દેવામાં આવશે નહિ; અથવા

વકીલ તરીકે રોકવા માટે તથા રોકાણ દરમ્યાન કોઈ પણ દરતાવેજ, જે તેના જાણવામાં આવ્યો હોય, તેનો કોઈ પણ મજદૂર અથવા કોઈ પણ શરત કહેવા દેવામાં આવશે નહિ; અથવા આવી રીતે રોકવા માટે તથા રોકાણ દરમ્યાન પોતાના અસીલને તેણે જે સલાહ આપી હશે તે પ્રગટ કરવા દેવામાં આવશે નહિ:

જોકે, આ કલમમાંનો કોઈ પણ મજદૂર એવી હકીકત ખુલ્લી પાડતાં રોકા શકશે નહિ, જે હકીકત:

(૧) કોઈ પણ ગેરકાયદે હેતુની મિદ્ધિને અર્થે કહેવામાં આવી હોય.

(૨) ઝેરિસ્ટર, પ્લીડર, ઑટર્ની અથવા વકીલના, પોતાના એ તરીકેના રોકાણ દરમ્યાન એવી હકીકત જોવામાં આવી હોય જે એમ દર્શાવી આપતી હોય કે પોતાને રોકવામાં આવ્યા ત્યારથી જ કોઈ પણ ગુનાખરેલું કૃત્ય અથવા દગો થયેલો છે.

આવા ઝેરિસ્ટર, પ્લીડર, ઑટર્ની અથવા વકીલનું ધ્યાન અસીલે પોતે અથવા તેના તરફથી બીજાએ આવી હકીકત તરફ દોર્યું હોય કે ન દોર્યું હોય તે વસ્તુ અહીં મુદ્દાની નથી.

ખુલાસો : આ કલમમાં દર્શાવેલી ફરજ રોકાણ પૂરું થઈ ગયા પછી પણ ચાલુ રહે છે.

૧૨૭. ૧૨૬મી કલમની શરતો દુભાષિયાઓને તથા ઝેરિસ્ટર, પ્લીડર, ઑટર્ની અને વકીલોના ગુમાસ્તા તથા નોકરોને પણ લાગુ પડે છે.

૧૨૮. દાવામાંનો કોઈ પક્ષકાર પોતાની મેળે જ અથવા બીજી રીતે એ દાવામાં પુરાવો આપે, તો તેથી કરીને, કલમ ૧૨૬માં જણાવ્યા મુજબની આવી જાતની ખુલ્લું પાડવાની બાબતમાં તેણે સંમતિ આપી છે એમ ગણાશે નહિ; અને દાવા અથવા કામકાજનો કોઈ પણ પક્ષકાર આવા ઝેરિસ્ટર, પ્લીડર, ઑટર્ની અથવા વકીલને સાક્ષી તરીકે બોલાવે તો, તે જો આવા ઝેરિસ્ટર, પ્લીડર, ઑટર્ની અથવા વકીલને એવી બાબતો વિષે સવાલ પૂછે, જે બાબતો આવા સવાલો સિવાય ખુલ્લી કરવાની તેને છૂટ ન હોત, તો જ આવી જાતની ખુલ્લું પાડવાની બાબતમાં તેણે સંમતિ આપી છે એમ ગણાશે.

૧૨૯. કોઈ પણ શખસને, તેની અને તેના હાથદાના ધંધાદારી સલાહકારની વચ્ચે થયેલી ખાતગી વાતચીત બહાર કરવાની ફરજ પાડવામાં આવશે નહિ; સિવાય કે તે પોતે સાક્ષી તરીકે જુબાની આપવા બહાર પડે. આવે પ્રસંગે તેણે આપેલા પુરાવાની, પણ બીજી કોઈ બાબતની નહિ, સમજૂતીને ખાતર કોર્ટને જરૂરી લાગે તેટલી વાતચીત ખુલ્લી પાડવાની ફરજ પાડી શકશે.

૧૩૦. દાવામાં પક્ષકાર ન હોય તેવા કોઈ સાક્ષીને, કોઈ પણ મિલકતના હક્ક-પત્રો, અથવા જે દસ્તાવેજની રૂએ પોતે કોઈ પણ મિલકત ધરેણેદાર અથવા ગીરોદાર તરીકે ધારણ કરતો હોય તેવો કોઈ દસ્તાવેજ, અથવા કોઈ પણ દસ્તાવેજ જે રબૂ કરવાથી પોતે ફોજદારી ગુનાને પાત્ર થાય એમ હોય, તે રબૂ કરવાની ફરજ પાડવામાં આવશે નહિ; સિવાય કે જે શખસ આવા દસ્તાવેજો રબૂ કરાવવા ઇચ્છતો હોય તેને અથવા તો જે શખસની મારફત તે આવી માગણી કરતો હોય તેને આવા દસ્તાવેજો રબૂ કરવાની તેણે લેખી કબૂલત આપી હોય.

૧૩૧. જે દસ્તાવેજો, ખીન્ન કોઈ માણસના દબળમાં હોય તો તે રબ્દ કરવા એ માણસ ના પાડી શકત, એવા દસ્તાવેજો જે કોઈ પણ માણસના દબળમાં હશે તેને તે રબ્દ કરવાની ફરજ પાડી શકશે નહિ; સિવાય કે પ્રથમ જણાવેલો માણસ તે રબ્દ કરવાની સંમતિ આપે.

૧૩૨. કોઈ પણ દાવામાં અથવા તો કોઈ પણ દીવાની કે ફોજદારી કામદાનમાં મુદાની હોય તેવી બાબત સાથે પ્રત્યુત્તર હોય તેવી કોઈ પણ બાબત ઉપરના ગવાલનો જવાબ નહિ આપવાની છટ સાક્ષી એવા કારણસર માગે કે આવા સવાલનો જવાબ આપવાથી પોતે કોઈ ગુનામાં આવી જશે અથવા તો સીધી કે આડકતરી રીતે કોઈ પણ જાતના ફાંડને અથવા તો મિલકત ગુમાવવાને પાત્ર થાય એવી સ્થિતિમાં આવી પડશે. તો તેવી છટ કોઈ પણ સાક્ષીને આપી શકશે નહિ.

૬૯. ગામ અદાલત સમક્ષના કોઈ પણ દાવા કે કરિયાદમાં, કોઈ પણ પક્ષ તરફથી, કોઈ પણ ધારાશાસ્ત્રી, વકીલ, અથવા મુખત્યાર, અને લાઈ-કોર્ટના કોઈ પણ એડવોકેટ અથવા એટનીને જિભા રહેવાની પરવાનગી મળશે નહિ.

જોકે, ગામ અદાલતને સંતોષ થાય તેવાં વાજબી કારણો બતાવવામાં આવશે તો, કોઈ પણ દાવા કે કરિયાદમાંના કોઈ પણ પક્ષકારને જે શખસ ધારાશાસ્ત્રી, વકીલ, મુખત્યાર, અથવા લાઈકોર્ટના એડવોકેટ કે એટની કાલમાં અથવા અગાઉ ન હોય તેવા કોઈ સગા, નોકર, આશ્રિત કે મિત્રને સદરહુ પક્ષકારની સાથે અથવા તેને બદલે લાજર રહેવાની પરવાનગી મળી શકશે.

જ્યારે કોઈ સગો, નોકર, આશ્રિત કે મિત્ર કોઈ પક્ષકારને બદલે લાજર રહે ત્યારે, તેને કેટલે સુધી કામ કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે તે દર્શાવનારો લેખી અધિકાર પક્ષકાર તરફથી મળવો જોઈશે.

દાવા કે કરિયાદનો ચુકાદો નક્કી થયેલી હકીકતો ઉપર.

૬૯. (૧) આ કાયદાની કલમો અને કાનૂનો મુજબ તપાસ ચલાવ્યા બાદ પોતાની સમક્ષના કોઈ પણ દાવા કે કરિયાદની હકીકતોનો નિર્ણય કરવાની ગામ અદાલતની ફરજ છે.

(૨) પુરાવા અથવા વકીલની રીત બાબત કોઈ પણ કાયદામાં કોઈ પણ મંજૂર હશે તેથી, ગામ અદાલતની આવી તપાસ કરવાની મત્તાને બાધ આવશે નહિ.

(૩) આવી તપાસ કર્યા બાદ આ કાયદાની કલમો મુજબ દરોજી પ્રમાણે પી લઈને અથવા પી લીધા વગર ગામ અદાલત, પોતાને ન્યાયા અને વાજબી લાગે તેવું હુકમનામું અથવા ફેંસલો કરી શકશે. આવા હુકમનામા અથવા ફેંસલામાં નિર્ણય તથા તેનાં કારણોનું ટૂંક નિવેદન આપવું જોઈશે.

ગામ-અદાલતનો ચુકાદો

૭૦. ગામ અદાલતનો ચુકાદો ગામ અદાલતની બેઠકમાં લાજર રહેલા સઘળા સભાસદોના, અથવા આવા સભાસદોની બહુમતીના અભિપ્રાય મુજબનો

હશે. જો સભાસદોના મત સરખા થાય તો અખ્યક્ષસ્થાને બેઠેલા શખસ બીજો અથવા વધારાનો મત આપી શકશે.

૭૧. કોર્ટ પણ દાવા કે ફરિયાદની સુનાવણીની ગામ અદાલત વખતે- મુદત વખત મુદત પાડી શકશે.

જોકે, તેના અભિપ્રાય પ્રમાણે આવી મુદત પાડવાનું અનિવાર્ય હોવું જોઈએ અથવા તો દાવા કે ફરિયાદનો ન્યાયી અને વાજબી ચુકાદો લાવવા માટે જરૂરી હોવું જોઈએ.

૭૨. (૧) સુનાવણી માટે નક્કી કરેલાં સમય અને સ્થળ જણાવ્યા બાદ જો વાદી કે ફરિયાદી હાજર રહેવામાં કસૂર કરશે તો ગામ અદાલત તેની ગેરહાજરીમાં દાવો કે ફરિયાદ સાંભળી શકશે.

પક્ષકારની ગેર-
હાજરીમાં દાવા કે
ફરિયાદનો નિકાલ

(૨) પ્રતિવાદી કે તહેમતદાર ઉપર અગાઉ દરાવેલી રીત પ્રમાણે સમન્સ બજાવ્યા પછી, અથવા તેને સુનાવણી માટે નક્કી કરેલાં સમય અને સ્થળ જણાવ્યા પછી, ગામ અદાલત કોર્ટ પણ દાવો કે ફરિયાદ પ્રતિવાદી કે તહેમતદારની ગેરહાજરીમાં સાંભળી શકશે અને તેનો ફેસલો આપી શકશે.

જોકે, ગામ અદાલત કોર્ટ પણ તહેમતદારને સજ્જ કરાવી શકશે નહિ, સિવાય કે તે જાતે અથવા પોતાના પ્રતિનિધિ મારફત હાજર થયો હોય અને નક્કી કરેલા પત્રકમાં તેના જવાબનો સાર નોંધવામાં આવ્યો હોય.

(૩) કોર્ટ પણ તહેમતદાર ઉપર સમન્સની બજાવણી થયા પછી તે જાતે કે પ્રતિનિધિ મારફત હાજર ન થાય તો ગામ અદાલત જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટને અથવા બીજા વર્ગના મેજિસ્ટ્રેટથી ઊતરતા દરજ્જાનો ન હોય તેવા જો અમલદારને જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ આ બાબતના અધિકાર આપે તેને અરજ કરી શકશે, અને સદરજ્જા જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અથવા અમલદાર જાણે કે તે પોતે જ મુકદ્દમો ચલાવતી કોર્ટ હોય તેમ તહેમતદારને જાતે અથવા પ્રતિનિધિ મારફત ગામ અદાલત સમક્ષ હાજર રહેવાની ફરજ પાડશે.

(૪) જ્યારે પેટા કલમ ૩ મુજબ કોર્ટ પણ તહેમતદારને ગામ અદાલત સમક્ષ હાજર રહેવાની ફરજ પાડવામાં આવી હશે ત્યારે ગામ અદાલત તરત જ તેની કેદિયત નોંધી લેશે. પછીથી ફરિયાદની સુનાવણી વખતે તેની હાજરી ફરજિયાત ગણાશે નહિ.

૭૩. (૧) જ્યારે ગામ અદાલતને સંતાપ થાય તેવી રીતે પુરવાર કરવામાં આવે કે કોર્ટ પણ દાવાનો પૂરેપૂરો અથવા તો તેના અમુક હિસ્સાનો નિકાલ સોગંદથી અથવા કાયદેસરની કોર્ટ કબૂલાત, સમજૂતી અથવા પતાવટથી કરવામાં આવ્યો છે ત્યારે ગામ અદાલત આવી કબૂલાત, સમજૂતી અથવા પતાવટ નોંધી લેવાનો હુકમ કરશે; અને દાવા સાથે તેનો જોડેલો સંબંધ હશે તેટલો મુદ્દો, તે અનુસાર હુકમનામું કરશે.

દાવાની સમજૂતી
તથા ફરિયાદની
માંડવાળ

(૨) ગામ અદાલત કોર્ટ પણ ફરિયાદની માંડવાળ કરવાની છૂટ આપી શકશે.

જોકે, જ્યારે ગામ અદાલત પેટા કલમ ૧ મુજબ કબૂલાત, સમજૂતી અથવા પતાવટને અનુસરીને હુકમનામું નહિ કરે અથવા પેટા કલમ ૨ મુજબ કોર્ટ ફરિયાદની માંડવાળ કરવાની છૂટ નહિ આપે, ત્યારે તે પોતાનાં કારણોની ક્ષેપી નોંધ કરશે.

પક્ષકારોનું મરણ

૭૪. હુકમનામું થયા પહેલાં દાવાનો કોર્ટ પણ પક્ષકાર મરણ પામે તો તે દાવો બંધ પડશે; પરંતુ દાવાના તે જ કારણસર નવો દાવો આપી શકાશે; અને કલમ ૫૩માં દરાવેલી મુદતનો સમય ગણતી વખતે, દાવો ચાલુ રહ્યાનો સમય ગાદ કરવામાં આવશે.

ગામ અદાલત પોતાનો સુકાદો સુધારી કે ફેરવી શકશે નહિ

૭૫. (૧) નીચે પેટા કલમ ૨માં દર્શાવ્યું છે તે સિવાય, ગામ અદાલતને પોતે કરેલું હુકમનામું અથવા ફેસલો રદ કરવાની, તેને ફરી તપાસવાની અથવા ફેરવવાની સત્તા રહેશે નહિ.

(૨) ગામ અદાલતના હુકમનામાની અથવા ફેસલાની તારીખથી એક માસની અંદર જો અરજી કરવામાં આવે તો ગેરફાળગરીને કારણે દાવો કાઢી નાખવામાં આવ્યો હશે અથવા જેમાં પ્રતિવાદી વિરુદ્ધ એકતરફી હુકમનામું થયું હશે તેવો દાવો, ક્ષેપિત કારણો નોંધીને ગામ અદાલત ફરી ચાલુ કરી શકશે.

વ્યાજ અને હપતા

૭૬. નાણાં વ્યાજના દાવાઓમાં હુકમનામું કર્યાની તારીખથી નાણાં ભરપાઈ થયાની તારીખ સુધી દર વરસે દર સેંકડે છ ટકા કરતાં વધારે નહિ એટલું વ્યાજ ભરવાનો, તથા દરાવવામાં આવેલી ણી ભરવાનો હુકમ કરવાની ગામ અદાલતને મુનસબી છે.

જ્યારે ગામ અદાલત કોર્ટ પણ દાવામાં અમુક રકમનું હુકમનામું કરશે ત્યારે તે રકમ હપતાથી ભરવાનું અને વ્યાજ વગર અથવા ઉપર દર્શાવેલા દરથી વધારે નહિ તેવા વ્યાજ સાથે ભરવાનું કરાવી શકશે.

ગામ અદાલત નરહથી કોલેઝરને સોંપણી

૭૭. (૧) જ્યારે કોર્ટ ગામ અદાલતનો એવો અભિપ્રાય હોય કે પોતાની સમક્ષનો કોર્ટ દાવો કે ફરિયાદ એવા પ્રકારનાં છે અથવા એવા ગૂંચવણ ભરેલાં અથવા એવા મહત્વનાં છે કે તે કોર્ટ કોર્ટ મારફત ચલાવવાં જોઈએ, ત્યારે તે કામ ચલાવવું બંધ કરશે; અને દાવો હશે તો જિલ્લા કોર્ટને અને ફરિયાદ હશે તો જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટને નિર્ણય માટે મોકલી આપશે.

(૨) જિલ્લા કોર્ટ અથવા જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ જો એવા અભિપ્રાયના હોય કે તે દાવો અથવા ફરિયાદ એવા પ્રકારનાં, ગૂંચવણવાળાં, અથવા મહત્વનાં છે કે તે ગામ અદાલત ચલાવવાં જોઈએ નહિ, તો તે આવા દાવો અથવા ફરિયાદ ચલાવવાને યોગ્ય હોય તેવી દીવાની કે ફોજદારી કોર્ટમાં લઈ જવાની વાદી અથવા તો ફરિયાદીને સૂચના આપતો હુકમ કરશે.

(૩) જિલ્લા કોર્ટ અથવા જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ એવા અભિપ્રાયના હોય કે તે દાવો અથવા ફરિયાદ કોર્ટે જ ચલાવવાં જોઈએ એવા પ્રકારના ગૂંચવણ-વાળાં અથવા મહત્વનાં નથી તો તે કોર્ટ અથવા મેજિસ્ટ્રેટ, જે ગામ અદાલતે તેના ફેંસલા માટે મોકલી આપ્યા હશે તેને તે દાવો અથવા ફરિયાદ પાછાં મોકલી આપશે.

૭૮. (૧) ગામ અદાલતે કોઈ દાવામાં કરેલા હુકમનામા ઉપર જિલ્લા કોર્ટને, તથા બીજા કોઈ પણ કામમાં આપેલા ચુકાદા ઉપર જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટને અપીલ થઈ શકશે. અપીલ

(૨) આવી અપીલ દાખલ કરવાની મુદત હુકમનામું અથવા તો ચુકાદાની તારીખથી ત્રીસ દિવસની રહેશે.

૭૯. કલમ ૭૭, ૭૮, ૮૭ અથવા ૮૭અ મુજબ જિલ્લા કોર્ટ અથવા જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ કરેલો દરેક નિર્ણય ફેવટનો ગણાશે અને તેના ઉપર અપીલ, ફરી તપાસ (રીવિઝન) અથવા તો કામ ફરી ચલાવવાનું (રીન્યુ) રહેશે નહિ. હુકમનામાં તથા ચુકાદાનું આખરી પક્ષ

પ્રકરણ ૮

બંનવણી

૮૦. જો કોઈ હુકમનામું ધરાવનાર અથવા હુકમનામાના દેણદારની અરજી ઉપરથી, તપાસ કર્યા પછી ગામ અદાલતને એમ લાગે કે હુકમનામું પૂરેપૂરું કે અમુક હિસ્સે ભરપાઈ થઈ ગયું છે અથવા તો તેની પતાવટ થઈ છે તો ગામ અદાલત તે લકીકતની નક્કી કરેલા પત્રકમાં નોંધ કરશે. હુકમનામું ભરપાઈ થયાની અથવા તેની પતાવટ થયાની નોંધ લેવા

૮૧. (૧) જો હુકમનામાની તારીખથી એક માસ બાદ હુકમનામું પૂરેપૂરું કે અમુક હિસ્સે ભરપાઈ થાય નહિ અથવા તેની પતાવટ થાય નહિ તો હુકમનામું ધરાવનાર હુકમનામાની તારીખથી એક વર્ષની અંદર ગામ અદાલતને તેની બંનવણી કરવા માટે અરજી કરી શકશે. કલેક્ટર મારફત બંનવણી

(૨) બંનવણી માટે આવી અરજી મળ્યેથી ગામ અદાલત સદરહુ હુકમનામું પૂરેપૂરું કે અમુક હિસ્સે ભરપાઈ થયું નથી અથવા તેની પતાવટ થઈ નથી એવો દાખલો કલેક્ટરને આપશે; અને આવો દાખલો મળ્યા પછી કલેક્ટર, જે ગામ અદાલત બંનવણી માટે પોતાને અરજી મળ્યાની તારીખથી એક વર્ષની અંદર સદરહુ દાખલો મોકલી આપ્યો હશે તો —

(અ) જે હુકમનામું નાણાંનું હશે તો તે જમીન મહેસૂલની આધી હોય તેવી રીતે વસૂલ કરવાની તજવીજ કરશે.

(બી) જે હુકમનામું કોઈ વિશિષ્ટ જંગમ મિલકત માટેનું હશે તે તે દીવાની કોર્ટનું હુકમનામું હોય તે રીતે સદરહુ હુકમનામું અગ્નવણી અને તેમ કરતાં તે દીવાની કોર્ટની અધી સત્તાઓ વાપરી શકશે.

હપતાવાળા હુકમ-
નામાની કલેક્ટર
મારફત અગ્નવણી

૮૨. (૧) કલમ ૭૬ અનુસાર ગામ અદાલતે કરેલા નાણાંના હુકમનામાના કોઈ હપતા ભરવાની નક્કી કરેલી તારીખથી એક માસ પાદ, કોઈ હપતો કે તેનો અમુક ભાગ ભરપાઈ થાય નહિ તે, હુકમનામું ધરાવનાર તે હપતો લેણા થયાની તારીખથી એક વર્ષની અંદર ગામ અદાલતને અગ્નવણી કરવા માટે અરજી કરી શકશે.

(૨) અગ્નવણી માટેની આવી અરજી મળ્યેથી ગામ અદાલત તે હપતા કે તેનો અમુક ભાગ હજી ભરાયો નથી તેવા દાખલો કલેક્ટરને આપશે, અને આવો દાખલો મળ્યેથી કલેક્ટર, જે અગ્નવણીની અરજીની તારીખથી એક વર્ષની અંદર ગામ અદાલત સદરહુ દાખલો આપ્યો હશે તે, આજી રહેલી હપતાની રકમ જમીન મહેસુલની આજી હોય તે રીતે વસૂલ કરવાનું શરૂ કરશે.

દાખલો લખી
મોકલ્યા પછી હુકમ-
નામું કે હપતો
ભરપાઈ થાય તે

૮૩. જે કલમ ૮૧ અથવા ૮૨ અનુસાર કલેક્ટરને દાખલો મોકલી આપ્યા પછી, પરંતુ કલેક્ટરે હુકમનામું અગ્નવ્યા પાડેલાં, તે હુકમનામું અથવા તેનો હપતા પૂરેપૂરો ભરપાઈ કરવામાં આવે અને કલમ ૮૦ અનુસાર ભરપાઈ થયાની હકીકત નોંધવામાં આવે તે ગામ અદાલત ન ભરપાઈ થયાનો દાખલો કલેક્ટરને તરત જ મોકલી આપશે; અને કલેક્ટર અગ્નવણીનું કામ અટકાવશે. હુકમનામું ભરપાઈ થયા પછી, કલેક્ટર માનકત અગ્નવણી કરવાથી વસૂલ મળેલી અધી રકમ હુકમનામાના દેણદારને પાછી આપવામાં આવશે.

દંડ અને અદલો
ક્યારે આપી શકાય

૮૪. (૧) ગામ અદાલતે અદલા તરીકે ભરવા કરમાવેલી અધી રકમ અને કલમ ૪૫, ૪૬, ૪૭ અને ૪૮ અનુસાર કરવામાં આવેલા દરેક દંડ તરત જ ભરી દેવા જોઈશે. જોંદ, ગામ અદાલત જે શખસને અદલો કે દંડ ભરવાનો પોતે હુકમ કયો હશે તે શખસને તે અદલો કે દંડ ભરવા માટે પંદર દિવસથી વધારે નહિ એટલી પોતાને ચોખ્ખા તટલા સમયની તથા પોતાને નાખવી જરૂર જણાય તેવી આંદોશીની શરત નાખીને છૂટ આપી શકશે.

(૨) જે હુકમ થયા પછી પંદર દિવસ સુધી દંડ કે અદલાની રકમ ભરાયા વગરની રહેશે તે ગામ અદાલત કસૂર કરનારની જંગમ મિલકત જમ કરીને તથા વેચીને તે વસૂલ કરશે.

(૩) જે દંડ અથવા અદલાની રકમ પૂરેપૂરી વસૂલ ન થાય તે ગામ અદાલત તે મતલબના દાખલો કલેક્ટરને મોકલી આપશે; અને આવો દાખલો મળ્યેથી, જે ગામ અદાલત પેટા કલમ ૨ અનુસાર સદરહુ રકમ ગામ અદાલત વસૂલ કરવાને અધિકારી થાય તે તારીખથી એક વરસની અંદર કલેક્ટરને તે દાખલો મોકલી આપ્યો હશે તે, જાણે કે તે જમીન

મહેસૂલની બાકી હોય તે રીતે કલેક્ટર વસૂલ કરવાની તજવીજ કરશે, અને એવી રીતે વસૂલ આવેલી રકમ ગામ અદાલતને મોકલી આપશે.

૮૫. કલમ ૮૪માં દર્શાવેલી દંડ કે બદલાની રકમ ગામ અદાલત સીધી રીતે કે કલેક્ટર મારફત વસૂલ કરે કે તરત જ તે રીતે વસૂલ થયેલી રકમ ઠરાવેલાં પત્રકોમાં નોંધી લેવી જોઈશે.

ન્યારે દંડ કે બદલો વસૂલ થાય ત્યારે તેની નોંધ કરવા જોઈએ

૮૬. કલમ ૪૭ અથવા ૪૮ અનુસાર ખર્ચ અથવા બદલા તરીકે આપવા ગામ અદાલતે ફરમાવેલી કોઈ પણ રકમ, કલમ ૪૫ અને ૪૬ અનુસાર તેને મળેલી રકમમાંથી તે આપશે.

ગામ બંડોળમાંથી બદલાની રકમ આપવી.

૮૭. (૧) કોઈ પણ દાવામાં જિલ્લા કોર્ટ અને કોઈ પણ ફરિયાદમાં જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ કોઈ પણ વખત જોને અન્યાય થયો હોય તે પક્ષકારની અરજીથી અથવા બીજી રીતે અથવા કલમ ૭૭ અનુસાર ગામ અદાલતે કરેલી સોંપણીથી, લેખી હુકમ કરીને ગામ અદાલત આગળ ચાલતા કોઈ પણ કામને કોઈ પણ તબક્કે રદ બાતલ કરી શકશે અથવા ગામ અદાલતે કરેલું કોઈ પણ હુકમનામું અથવા ચુકાદો રદ કરી શકશે.

જિલ્લા કોર્ટ અથવા જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ ગામ અદાલતની હકૂમત અથવા તેણે ચલાવેલું કામ રદ બાતલ કરી શકે.

(૨) ન્યારે કોઈ પણ દાવામાં જિલ્લા કોર્ટ પેટા કલમ ૧ અનુસાર હુકમ કરે, ત્યારે વાદી તે જ દાદ માટે દીવાની કોર્ટમાં નવો દાવો દાખલ કરી શકશે; અને ગામ અદાલત સમક્ષ દાવો દાખલ કર્યાની તારીખથી એવા હુકમની તારીખ મુધીના વખત નવા દાવાની મુદત ગણવામાં બાદ થશે.

(૩) ન્યારે કોઈ પણ ફરિયાદમાં પેટા કલમ ૧ મુજબ જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ હુકમ કરે ત્યારે તે જ મુનાત લગતી ફરિયાદ તેની હકૂમતવાળા મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં દાખલ કરી શકાશે.

૮૭. બી (૧) કોઈ પણ દાવામાં જિલ્લા કોર્ટ અને કોઈ પણ ફરિયાદમાં જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ કોઈ પણ વખત જોને અન્યાય થયો હોય તેવા પક્ષકારની અરજીથી અથવા બીજી રીતે, લેખી હુકમથી કોઈ પણ દાવો કે ફરિયાદ તે ચલાવવાને અધિકારી હોય તેવી દીવાની કે ફાજદારી કોર્ટમાં ફેરબદલ (ટ્રાન્સફર) કરી શકશે.

જિલ્લા કોર્ટ અથવા જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ તરફથી દાવા કે ફરિયાદની ફેરબદલી (ટ્રાન્સફર) કરવા બાબત

(૨) આવા દાવા કે ફરિયાદની ફેરબદલીથી, જે કોર્ટમાં તે ફેરબદલી કરવામાં આવી હોય તે કોર્ટ સદરહુ દાવા કે ફરિયાદની સુનાવણી જાણે કે તે દાવો કે ફરિયાદ પોતાની સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવ્યો હોય તેમ નવેસરથી કરશે.

૮૭. થી આ કાયદા મુજબનાં બધાં કામકાજમાં આ કાયદાની કલમેને આધીન રહીને, જિલ્લા કોર્ટ અને જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટને પોતાની સામાન્ય હકૂમત નીચેની કોર્ટોનાં હુકમનામાને અથવા ચુકાદાને લગતા કામકાજમાં

જિલ્લા કોર્ટ અને જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષના કામકાજનો વહીવટ

જે સત્તાઓ હોય છે અને જે વહીવટને અનુસરવાનું હોય છે તે જ સત્તાઓ તેમનું રહેશે અને તે જ વહીવટને તેઓ અનુસરશે.

હુકમનામાની
બળવણીમાં ધરપકડ
અને કેદ કરવાની
મના

૮૮. આ કાયદાની કલમો અનુસારના હુકમનામાની બળવણીમાં કોઈ પણ શખસની ધરપકડ થઈ શકશે નહિ, તેમ કોઈને પણ કેદ કરી શકાશે નહિ.

પ્રકરણ ૯

કર નાખવા અને લેણું વસૂલ કરવું

પંચાયત તરફના કર
અને શી

૮૯. (૧) દરેક પંચાયત, ગામની હદની અંદરની તથા જમીન મહેસૂલ ભરવાને પાત્ર ન હોય તેવી જમીનો તથા ઘરોના માલિકો અથવા કબજેદારો ઉપર, દરાવવામાં આવશે તે રીતે અને તેવા દરે દર નાખશે. આવો કર નાખવાના કાનૂનોમાં તેવો કર રોકડેથી અથવા કંઈ કામ અથવા મજૂરી કરીને ભરી શકાય તેવી જોગવાઈ થઈ શકશે.

(૨) નીચેના સવળા અથવા તેમાંના અમુક કરો અથવા શી દરાવવામાં આવશે તે દરે અને તેવી રીતે પંચાયત નાખી શકશે.

૧. (૨૬ કરવામાં આવ્યા છે.)

૨. યાત્રાળુ વેરો.

૩. મેળા અને ઉત્સવો ઉપરના કર.

૪. માલના વેચાણ ઉપરના કર.

૫. હાંસલ અથવા નાકા વેરો.

૬. લક્ષ, દત્તવિધાન અને જમણવાર ઉપર કર.

૭. જિલ્લા લોકલ બોર્ડે પસંદ કરેલો હોય અને પ્રાંતિક સરકારે મંજૂર રાખેલો હોય અને ૧૯૩૫ના ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટ અનુસાર પ્રાંતિક ધારાસભાને નાખવાની સત્તા હોય તેવા કોઈ પણ કર. (મોટર વાહનો અથવા ટ્રેવરો ઉપરનો ટોલ નહિ, સિવાય કે ૧૯૩૫ના મુંબઈના મોટર વાહન ટેક્સ એક્ટની કલમ ૧૪માં જેનો પ્રત્યંધ હોય.)

(૩) આવા કોઈ પણ કર કે શ્રીની આકારણીથી અથવા નાખવાથી જે શખસને અન્યાય થયો લાગતા હોય તે જિલ્લા લોકલ બોર્ડને અપીલ કરી શકશે.

આ બાબતમાં જિલ્લા લોકલ બોર્ડનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે.

(૪) પ્રાંતિક સરકાર આવા કોઈ પણ કર કે શ્રી નાખવાનું મોકૂફ રાખી શકશે અને કોઈ પણ વખત આવી મોકૂફી રદ કરી શકશે.

(૫) વડી ધારાસભાએ તેથી ઊલટો એવો બીજો કોઈ પ્રત્યંધ ન કર્યો હોય તો, ૧૯૩૫ના ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટના ભાગ ૩૩નો અમલ શરૂ થયા આગમ્ય તુરતમાં, જે પંચાયત, તે વખતની આ કલમ

પ્રમાણે કાયદેસર રીતે, પેટા કલમ ૨માં જણાવેલા કરો સિવાયના જે બીજા કરો નાખતી હશે, તે કરો નાખવાનું તે ચાલુ રાખી શકશે.

૯૦. (૧) જે જિલ્લા લોકલ બોર્ડના અભિપ્રાય મુજબ કોઈ પંચાયતની આવક, ૨૬ અને ૨૮માં દર્શાવેલી ફરજે યોગ્ય રીતે અદા કરવા માટે જરૂરી કરતાં ઓછી હોય, તો પોતાને યોગ્ય લાગે તેટલે સુધી તેની આવક વધારવાને જિલ્લા લોકલ બોર્ડ ગામ પંચાયતને છ માસની અંદર યોગ્ય પગલાં લેવા ફરમાવી શકશે. જે પંચાયત જરૂરની હોય તેટલી હદ સુધી પોતાની આવક વધારશે નહિ તો જિલ્લા લોકલ બોર્ડ તેને કલમ ૮૯માં દર્શાવેલા કોઈ પણ કર કે શ્રી આકારવાનું કે વધારવાનું ફરમાવી શકશે.

પંચાયતના કર વધારવાની જિલ્લા લોકલ બોર્ડની સત્તા

જોકે, આ માટે હરાવવામાં આવેલા વધારેમાં વધારે દરથી વધારે કર કે શ્રી નાખવા માટે કે વધારવા માટે જિલ્લા લોકલ બોર્ડ ગામ પંચાયતને ફરજ પાડી શકશે નહિ.

(૨) પેટા કલમ ૧ અનુસાર કરેલા કોઈ પણ હુકમ ઉપર કોઈ પણ પંચાયત કમિશનરને અપીલ કરી શકશે, અને પોતે સદરહુ અપીલના નિર્ણય કરે નહિ ત્યાં સુધી એવા હુકમની બજાવણી કમિશનર અટકાવી શકશે.

૯૧. (૧) જ્યારે કોઈ કર કે શ્રી લેણી થાય ત્યારે બીજી શરૂ તેટલી ઓછી હોય તે (કર કે શ્રી) ભરવાને જવાબદાર શખ્સને તેની પાસે લેણી નીકળતી રકમનું ચિત્ર, તે રકમ કઈ તારીખે અથવા કઈ તારીખ પહેલાં ભરવી જોઈશે તે લખીકત સાથે, આપવા ગોઠવણ કરવી જોઈશે.

કર અને બીજાં લેણાં વસૂલ કરવા બાબત

(૨) જે કોઈ શખ્સ આ કાયદા અથવા કાનૂનો અથવા પેટા કાયદા અનુસાર કર કે બીજી કોઈ રકમનું પોતાની પાસે નીકળતું લેણું પંચાયતે દર્શાવેલી તારીખે અથવા તે પહેલાં ભરવાનું ચૂકશે તો પંચાયત કસૂર કરનાર ઉપર માગણીનો લેખી હુકમ હરાવેલા નમૂના પ્રમાણે બજાવશે.

(૩) જે રકમ માટે માગણીનો લેખી હુકમ કરવામાં આવ્યો હોય તે રકમ જે આવી રીતની બજાવણીની તારીખથી ત્રીસ દિવસની અંદર ભરી દેવામાં નહિ આવે તો કસૂર કરનારની જગમ મિલકત હરાવેલી રીતે જમ કરીને અને તે વેચીને તેવી રકમ પંચાયત વસૂલ કરી શકશે.

(૪)

(૧) પેટા કલમ (૩) અનુસાર કરેલી દરેક જમીની,

(બી) પેટા કલમ (૨) અનુસાર કાઢેલા માગણીના લેખી હુકમની, અને

(સી) પેટા કલમ (૩) અનુસાર પકડેલા કોઈ પણ પશુધનને પોષવાની

શ્રી હરાવવામાં આવશે તે દરે લેવામાં આવશે.

(૪) ઉપરની પેટા કલમોમાં કોઈ પણ મજકૂર હોય તે છતાં, નિયમો પ્રમાણે માગણી કરવામાં આવે કે તરત આપવો જોઈએ તેવા કોઈ પણ કર અથવા શ્રી હરાવવામાં આવશે તેવી રીતે વસૂલ કરી શકાશે.

(૫) જો ઉપર જણાવેલી રીતે કોર્ટ કર અથવા પોતાની શેણી નીકળતી રકમ પંચાયત વસૂલ કરી શકશે નહિ તો, તે મામલતદાર કે મહાલકારીને ગામના અમલદારો મારફત વસૂલ કરવાની વિનંતી સાથે બાકી શેણી રકમનું પત્રક મોકલી શકશે; અને આવું બાકી શેણાનું પત્રક મળ્યેથી જો સદરહુ બાકી શેણાનું પત્રક પેટા કલમ ૧ અનુસાર આપેલા ખિલમાં દર્શાવેલી તારીખથી એક વર્ષની અંદર પંચાયતે મામલતદાર કે મહાલકારીને રજૂ કર્યું હશે તો મામલતદાર કે મહાલકારી ગામના અમલદારો મારફત તેને જમીન મહેસૂલની બાકીની જેમ વસૂલ કરવાની તજવીજ કરશે. આવા શેણાની વસૂલાત માટે ગામના અમલદારોને ફરાવવામાં આવે તે મુજબ પંચાયતે મહેનતાણું આપવું જોઈશે.

(૬) જો કોર્ટ પંચાયત પોતાની શેણી નીકળતી કરતી, દંડની કે બીજી કોર્ટ રકમ વસૂલ કરવાનું ચૂકશે અથવા કલમ ૮૪ની પેટા કલમ ૨ અને ૩ અનુસાર અથવા આ કલમની પેટા કલમ ૨ અને ૩ અનુસાર, પગલાં લેવામાં બેદરકારી બતાવશે તો જિલ્લા લોકલ બોર્ડ કલેક્ટરને તે રકમ જમીન મહેસૂલની બાકીની જેમ વસૂલ કરવા માટે અરજી કરી શકશે.

જો કે, કલમ ૮૪ની પેટા કલમ ૩ મુજબ તે રકમ દાખલો આપવા જોગ થાય તે તારીખથી અથવા આ કલમની પેટા કલમ ૧ મુજબ આપેલા ખિલમાં દર્શાવેલી તારીખથી બે વર્ષ પૂરાં થયા પછી આવી કોર્ટ અરજી કલેક્ટરને કરી શકાશે નહિ.

જિલ્લા લોકલ બોર્ડ તરફથી આવી અરજી મળ્યેથી, કલેક્ટર પોતાને યોગ્ય લાગે તેવી તપાસ કર્યા પછી તે રકમને જમીન મહેસૂલની બાકીની જેમ વસૂલ કરવાની તજવીજ કરશે. સિવાય કે, સદરહુ રકમ કલમ ૯૨ મુજબ માંડી વાળવાનું ફરમાવવામાં આવ્યું હોય.

૯૨.

વસૂલ ન થઈ શકે
તેવી રકમો માંડી
વાળવાનું ફરમાવવાની
કલેક્ટરની સત્તા

(૧) કલમ ૮૧, ૮૨ અને ૮૪ તથા કલમ ૯૧ની પેટા કલમ ૩ અનુસાર પંચાયતે દાખલો આપેલી અને પોતાથી વસૂલ થવી જોઈએ તેવી કોર્ટ પણ રકમ.

(બી) કલમ ૯૧ની પેટા કલમ ૫ અનુસાર મામલતદાર કે મહાલકારી મારફત વસૂલ કરવી જોઈતી પંચાયતની શેણી થતી કરતી કે બીજી કોર્ટ રકમ,

જો કલેક્ટરના અભિપ્રાય મુજબ વસૂલ ન થઈ શકે તેવી હોય તો તે માંડી વાળવાનું કલેક્ટર ફરમાવી શકશે.

પ્રકરણ ૧૦

પંચાયતોને નાણાંની સહાય

જિલ્લા લોકલ બોર્ડની
મદદ તથા લોન

૯૩. ૧૯૨૩ના જિલ્લા લોકલ બોર્ડના કાયદામાં કોર્ટ પણ મળકૂર હોય તે છતાં, જિલ્લા લોકલ બોર્ડ :

(૧) જિલ્લાની અંદરની દરેક પંચાયતને તે ગામની હદમાંથી વસૂલ કરેલા લોકલ ફંડ સેસના ફૂથી ઓછી નહિ તેટલી રકમ આપશે. અને

(૨) આ કાયદાના હેતુઓ માટે, નિયમોન આધીન રહીને, આવી પંચાયતોને લેન આપી શકશે.

પ્રકરણ ૧૧

અંકુશ

૯૪. (૧) કલેક્ટર અથવા જિલ્લા લોકલ બોર્ડને નીચે મુજબ સત્તા રહેશે :

કાર્યવાહી માંગવાની સત્તા

(૧) કલેક્ટર અથવા જિલ્લા લોકલ બોર્ડને પંચાયત પાસે માગવાનું યોગ્ય લાગે તેવા પંચાયતની કાર્યવાહીમાંથી કોઈ પણ ઉતારો, પંચાયતના કબજાના અથવા તેના કાબૂ નીચેના કોઈ પણ ચોપડા કે દસ્તાવેજો, અને કોઈ પણ દાખલો, પત્રક, વિસામ, અથવા અહેવાલ માગવાની, અને

(બી) નીચેની બાબતો ઉપર પંચાયતને ધ્યાન આપવા ફરજ પાડવાની :

(૧) પંચાયત તુરતમાં કરવાની હોય અથવા તેણે કરવા માંડ્યું હોય તેવું કોઈ કામ કરવામાં કલેક્ટરને અથવા જિલ્લા લોકલ બોર્ડને કંઈ પણ વાંધો હોય, અથવા

(૨) કલેક્ટર અથવા જિલ્લા લોકલ બોર્ડ આવી શકે તેમ હોય તેવી માહિતી, જે ઉપરથી પંચાયતે અમુક વસ્તુ કરવી જોઈએ તેમ કલેક્ટર અથવા જિલ્લા લોકલ બોર્ડને લાગતું હોય તે.

અને આવું કામ કરતાં ન અટકવાનાં અથવા તે તે ન કરવાનાં કારણો બતાવતો, કલેક્ટર અથવા જિલ્લા લોકલ બોર્ડને લેખી જવાબ આપવાની.

(૨) પેટા કલમ ૧ અનુસાર જિલ્લા લોકલ બોર્ડને આપેલી સત્તા અથવા તેમાંની અમુક સત્તા તે પોતાના પ્રમુખ, ઉપપ્રમુખ, ચીફ ઓફિસર, પબ્લિક હેલ્થ ઓફિસર, અથવા એક્ઝીક્યુટીવ એન્જિનિયરને સોંપી શકશે.

૯૫. (૧) પંચાયતોની સ્થાપનાને ઉત્તેજન આપવા અને તેના વિકાસને પોષવા માટેની, તથા પંચાયતોને પોતાની સત્તાના યોગ્ય ઉપયોગ કરવામાં અને આ કાયદા મુજબની પોતાની ફરજો બજાવવામાં પંચાયતને મદદ કરવાની ફરજ, જિલ્લા લોકલ બોર્ડ પોતાના પ્રમુખને, ઉપપ્રમુખને, ચીફ ઓફિસરને, પબ્લિક હેલ્થ ઓફિસરને અથવા આ કામ માટે જિલ્લા લોકલ બોર્ડ ખાસ નીમેલા કોઈ પણ અમલદારને સોંપી શકશે.

ફરજે સોંપવી, અમલદારો નીમવા, અને પંચાયતોની સ્થાપનાને ઉત્તેજન આપવા તથા તેના વિકાસને પોષવા માટે સેવાભાવી કાર્યકર્તાઓનો ઉપયોગ કરવા બાબત

(૨) પેટા કલમ ૧ અનુસાર સોંપવામાં આવે તેવી કોઈ પણ ફરજ બજાવવામાં, જિલ્લા લોકલ બોર્ડના અભિપ્રાય મુજબ સદરહુ કામમાં મદદ

કરવાને માટે ખાસ લાયકાતવાળા એવા કોઈ પણ શખસની સેવા વિના વેતને સ્વીકારવાનો અને તે વાપરવાનો જિલ્લા લોકલ બોર્ડને અધિકાર છે.

(૩) પ્રાંતિક સરકાર દ્વારા તેવી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે તથા આ કાયદા મુજબની કલેક્ટરની તથા જે કોઈ જિલ્લા લોકલ બોર્ડ મોકૂફ રાખવામાં હોય તે તે જિલ્લા લોકલ બોર્ડની, તેવી ફરજો બજાવવા માટે કોઈ પણ અમલદાર નીમવાનો પ્રાંતિક સરકારને અધિકાર છે. આવો અમલદાર પંચાયતોની તથા ગામ અદાલતોની સ્થાપનાને ઉત્તેજન આપવા માટેની અને તેના વિકાસને પોષવા માટેની તથા પંચાયતોને તથા ગામ અદાલતોને આ કાયદા મુજબની પોતાની સત્તાઓનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવામાં તથા પોતાની ફરજો બજાવવામાં મદદ કરવાની તથા મદદ આપવાની બીજી ફરજો બજાવશે અને એવી બીજી સત્તાઓ પણ વાપરશે.

દાખલ થવાની સત્તા

૬૬. જિલ્લા લોકલ બોર્ડ પોતાના પ્રમુખને, ઉપપ્રમુખને અથવા તે બીજા કોઈ પણ અમલદારને, કોઈ પણ પંચાયતના કચ્છની સ્થાવર મિલકતમાં અથવા તેની દેખરેખ નીચે ચાલતા કોઈ પણ કામમાં દાખલ થવાનો અને તે તપાસવાનો, અથવા દાખલ કરવાનો અને તે તપાસાવવાનો અધિકાર આપી શકશે.

હિસાબનું અન્વેષણ
(ઓડિટ)

૬૭. પ્રાંતિક સરકાર આ બાબતમાં બીજી રીતે દ્વારા તે સિવાય ગામ પંચાયતોના હિસાબનું અન્વેષણ (ઓડિટ) દર વરસે જિલ્લા લોકલ બોર્ડ કરવું જોઈશે અને અન્વેષણ પૂરું થયા પછી એક મહિનાની અંદર બોર્ડ અન્વેષણની નોંધની એક નકલ કલેક્ટરને મોકલવી જોઈશે.

વ્યવસ્થા ખર્ચમાં
પડાડો

૬૮. (૧) જે કલેક્ટરના અથવા જિલ્લા લોકલ બોર્ડના અભિપ્રાય મુજબ પંચાયત તરફથી અમલદાર અથવા નોકર તરીકે નિભાવવામાં આવતા અથવા નિભાવવા ધારેલા શખસોની સંખ્યા અથવા આવા શખસોને આપવામાં આવતું અથવા આપવા ધારેલું વેતન, વધારે પડતાં હોય તે પંચાયત કલેક્ટરના અથવા જિલ્લા લોકલ બોર્ડના કહેવાથી સદરજ સંખ્યા અથવા વેતન ઘટાડવું પડશે.

(૨) પેટા કલમ ૧ મુજબના કલેક્ટરના અથવા જિલ્લા લોકલ બોર્ડના હુકમ વચ્ચે કંઈ તદ્દાવત હોય તે, તે તદ્દાવતવાળી બાબત પંચાયત કમિશનરને લખી મોકલશે; અને કમિશનરનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે.

(૩) પેટા કલમ ૧ મુજબના કોઈ પણ હુકમ વિરુદ્ધ પંચાયત કમિશનરને અપીલ કરી શકશે. અને આ બાબતમાં કમિશનરનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે.

હુકમ બજાવણીની
મોકૂફી

૬૯. (૧) જે કલેક્ટરના અભિપ્રાય મુજબ પંચાયતના કોઈ પણ હુકમ કે દ્વારાનો અમલ કરવાથી અથવા પંચાયતથી અથવા પંચાયત વતી થતું હોય અથવા થવાની તૈયારીમાં હોય તેવું કોઈ કામ જે લોકોને નુકસાન અથવા પગવણી કરે એવું હોય અથવા તેમ થવા સંભવ હોય, અથવા

શાંતિનો ભંગ કરનારું હોય તો તે લેખી હુકમથી તેનો અમલ મોકૂફ રાખી શકશે અથવા તે થતું અટકાવી શકશે.

(૨) ત્યારે કલેક્ટર પેટા કલમ ૧ અનુસાર કોઈ હુકમ કરશે ત્યારે તેણે પ્રસ્તુત પંચાયતને હુકમની એક નકલ તેમ કરવાનાં કારણોની નોંધ સાથે તુરત જ મોકલવી જોઈશે.

(૩) આ કલમ અનુસાર ઊભા થતા દરેક કિસ્સાનો અહેવાલ કલેક્ટર કમિશનરને તરત જ મોકલી આપશે; અને કમિશનર તેમાંના કોઈ પણ હુકમને ફેરવી કે સુધારી શકશે અને તે બાબતમાં કલેક્ટર કરી શક્યા હોત તેવો બીજો કોઈ હુકમ કરી શકશે.

૧૦૦. (૧) પંચાયતને જે અમલમાં મૂકવાની અથવા કરવાની સત્તા હોય તેવું કોઈ પણ કામ, કલેક્ટરના અભિપ્રાય મુજબ, લોકોની તંદુરસ્તી અથવા સહીસલામતી માટે તત્કાળ અમલમાં મુકાવું અથવા કરાવું જરૂરી હોય તો, તેવા જરૂરી પ્રસંગોએ તે અમલમાં મૂકવાની અથવા કરવાની કલેક્ટર તજવીજ કરી શકશે અને તે કામ અમલમાં મૂકવાનું અથવા કરવાનું ખર્ચ તરત જ ભરી દેવાનું મંજૂર પંચાયતને ફરમાવી શકશે.

જરૂરી પ્રસંગે કામનો અમલ કરવા બાબત

(૨) જે આવી રીતે ખર્ચ ભરી દેવામાં ન આવે તો, ગામ બંડોળ બધાં રાખવામાં આવતું હોય તે તિર્તોરીના ચાર્જમાં જે અમલદાર હશે તેને તેવો ખર્ચ પૂરેપૂરો અથવા તેવો ખર્ચનો શક્ય હોય તેટલો ભાગ પોતાના હવાલાની સિલકમાંથી ભરી દેવાનું કલેક્ટર ફરમાવી શકશે.

(૩) કલેક્ટર જે કિસ્સાઓમાં પેટા કલમ ૧ મુજબની સત્તાઓ વાપરશે તેના અહેવાલ તેણે તરત જ કમિશનરને મોકલવો જોઈશે.

૧૦૧. (૧) જે કોઈ વખત જિલ્લા લોકલ બોર્ડને એમ લાગે કે કલમ ૨૬માં દર્શાવેલી કોઈ ફરજ અગ્નિવવામાં કોઈ પંચાયતે કસૂર કરી છે તો નક્કી કરેલા સમયમાં તે ફરજ અગ્નિવવા માટે તે હુકમ કરી શકશે, અને જે નક્કી કરેલા સમયમાં તે ફરજ અગ્નિવવામાં નહિ આવે તો જિલ્લા લોકલ બોર્ડ તે અગ્નિવવા માટે કોઈ શખસને નીમી શકશે; અને તે અગ્નિવવાનું ખર્ચ જિલ્લા લોકલ બોર્ડ નક્કી કરે તેટલા સમયમાં તકસીરવાર પંચાયતને ભરી દેવાનું ફરમાવી શકશે.

ફરજ અગ્નિવવામાં કસૂર

(૨) જે આવી રીતે ખર્ચ ભરી દેવામાં નહિ આવે તો ગામ બંડોળ જેના કબજામાં હોય તેવા શખસને આખું ખર્ચ અથવા તેના હાથમાં સિલક હોય તેમાંથી ભરી શકાય તેટલું ખર્ચ ભરી દેવાનું જિલ્લા લોકલ બોર્ડ ફરમાવી શકશે.

(૨ એ) જે કોઈ વખતે પ્રાંતિક સરકારને અથવા પ્રાંતિક સરકારે આ કામ માટે અધિકાર આપેલા અમલદારને એમ લાગે કે કોઈ પંચાયતે કલમ ૨૬માં નક્કી કરેલી તેની કોઈ ફરજ અગ્નિવવામાં કસૂર કરી છે અને જિલ્લા લોકલ બોર્ડ પેટા કલમ (૧) અનુસાર પગલાં લેવાનું ચૂકી છે અથવા બેદરકાર

રહી છે તો પ્રાંતિક સરકાર અથવા તેણે અધિકાર આપેલો અમલદાર, જિલ્લા લોકલ બોર્ડ પેટા કલમ ૧ અને ૨ અનુસાર લીધું હોત તેવું પગલું લઈ શકશે.

(૩) જિલ્લા લોકલ બોર્ડ અથવા તો આ કામના અધિકારવાળા અમલદારે આ કલમ અનુસાર બનતા દરેક કિસ્સાનો અહેવાલ તરત જ કમિશનરને મોકલવો જોઈશે; અને કમિશનર તેમાં કરવામાં આવેલો કોઈ હુકમ ફરવી કે સુધારી શકશે; અને તે બાબત જિલ્લા લોકલ બોર્ડ કરી શકી હોત તેવા બીજો હુકમ કરી શકશે.

કસૂર માટે પંચાયતને
બરખાસ્ત અથવા
મોકૂફ કરવા બાબત

૧૦૨. (૧) જો પ્રાંતિક સરકારના અભિપ્રાય મુજબ કોઈ પંચાયત પોતાની સત્તાની બહાર જતી હોય અથવા તેનો દુરુપયોગ કરતી હોય અથવા તેના ઉપર કલમ ૨૬ અનુસાર અથવા ચાલુ અમલમાં હોય તેવા બીજા કોઈ કાયદાથી નાબવામાં આવેલી ફરજો અગત્યવામાં વખતોવખત કસૂર કરતી હોય અથવા કલેક્ટર અથવા કમિશનરના કલમ ૬૯ અનુસારના હુકમોની વખતોવખત અવગણના કરતી હોય તો પ્રાંતિક સરકાર જિલ્લા લોકલ બોર્ડ સાથે મસલત ચલાવ્યા પછી સરકારી ગેઝેટમાં હુકમ બહાર પાડીને :

(૧) આવી પંચાયતને બરખાસ્ત કરી શકશે; અથવા

(૨) હુકમમાં દર્શાવેલી મુદતને માટે સદરજુ પંચાયતને મોકૂફ રાખી શકશે.

(૨) જ્યારે કોઈ પંચાયત બરખાસ્ત થાય અથવા મોકૂફ રહે ત્યારે તે પંચાયતના બધા સભાસદોએ હુકમમાં દર્શાવેલી તારીખથી તેવા સભાસદ તરીકેના પોતાના હોદ્દા છોડી દેવા જોઈશે.

(૩) જ્યારે કોઈ પંચાયત બરખાસ્ત થાય ત્યારે આ કાયદામાં દર્શાવેલી રીતે તેની પુનર્ચના થશે.

(૪) જો કોઈ પંચાયત મોકૂફ રાખવામાં આવે તો :

(૧) મોકૂફીની મુદત દરમિયાન પંચાયતની બધી સત્તાઓ અને ફરજો પ્રાંતિક સરકાર વખતોવખત આ કામ માટે નીમે તેવા શખસ અથવા શખસો ભાગવશે અને બજાવશે.

(બી) પંચાયતના કમળની બધી મિલકત મોકૂફીની મુદત દરમિયાન પ્રાંતિક સરકારના કબજામાં રહેશે.

(સી) મોકૂફીની મુદત પૂરી થયા પછી આ કાયદામાં દર્શાવેલી રીતે પંચાયતની પુનર્ચના થશે અને હોદ્દા ખાલી કરી ગયેલા શખસો ફરી ચૂંટાવાને કે ફરી નિમાવાને લાયક ગણાશે.

ગામની હદમાં ફેરફાર
કરવાથી પંચાયત
બરખાસ્ત કરીને તેની
પુનર્ચના કરવા
બાબત

૧૦૩. (૧) કોઈ પંચાયતની મુદત દરમિયાન ગામની હદમાં ફેરફાર કરવામાં આવશે તો કલેક્ટર આવી પંચાયતને બરખાસ્ત કરવા માટે લેખી હુકમ કાઢી શકશે, અને સુચવશે કે :

(૧) જો ગામની પંચાયત બરખાસ્ત થઈ હોય તેને માટે પંચાયતની પુનર્ચના કરવી, અથવા

(૨) નવા જાહેર થયેલા ગામ માટે પંચાયત સ્થાપવી.

અરખાસ્ત કરેલી પંચાયતના સભાસદો હુકમમાં નક્કી કરેલી તારીખથી પોતાના હોદ્દા છોડી દેશે.

(૨) પેટા કલમ ૧માં દર્શાવ્યા મુજબ પુનર્ચના પામેલી અથવા નવી સ્થપાયેલી પંચાયત કલેક્ટર લેખી હુકમથી ફરમાવે તે રીતે ચૂંટવા અથવા નીમેલા સભાસદોની બનશે.

આવી રીતે પુનર્ચના પામેલી અથવા નવી સ્થપાયેલી પંચાયતના સરપંચ અને ડાયુટી સરપંચ આ કાયદામાં દરાવેલી રીતે ચૂંટવામાં આવશે.

(૩) આવી રીતે પુનર્ચના પામેલી અથવા નવી સ્થપાયેલી પંચાયતની મુદત કલેક્ટર લેખી હુકમથી નક્કી કરે તે મુજબ એક વરસથી વધારે નહિ તેટલા સમયની રહેશે.

(૪) પેટા કલમ ૩માં દર્શાવ્યા મુજબની પંચાયતની મુદત પૂરી થયા પછી તે પંચાયત આ કાયદામાં દરાવેલી રીતે રચવામાં આવશે.

૧૦૪. (૧) કલમ ૧૦૩ અનુસાર કોઈ પંચાયત અરખાસ્ત કર્યા પછી તેની પુનર્ચના થાય અથવા નવી સ્થાપવામાં આવે ત્યારે અરખાસ્ત થયેલી પંચાયતની, કમિશનર લેખી હુકમથી ફરમાવે તેટલી, ગામ ભંડોળની રકમ અને બીજી મિલકત પુનર્ચના પામેલી અથવા નવી સ્થપાયેલી પંચાયતને પ્રાપ્ત થશે, તથા કમિશનર ફરમાવે તેટલા દેવાનો અને જોખમદારીનો ભાગ તેને ટ્રાન્સફર કરવામાં આવશે.

અરખાસ્ત કરેલી પંચાયતની મિલકત વગેરે પુનર્ચના પામેલી અથવા નવી સ્થપાયેલી પંચાયતને મળવા બાબત

(૨) અરખાસ્ત કરેલી પંચાયતના કરારો, કબજાનો અને બીજી બાબતો કે વસ્તુઓને લગતા હકો અથવા જવાબદારીઓ પૈકીના જે હકો તથા જવાબદારીઓ પુનર્ચના પામેલી અથવા નવી સ્થપાયેલી પંચાયતની હકૂમત નીચેના વિસ્તારના કોઈ પણ ભાગમાં ઉદ્ભવતી હોય અથવા તેની સાથે સંબંધ ધરાવતી હોય, તે આવી પંચાયતને પ્રાપ્ત થશે.

(૩) પુનર્ચના પામેલી અથવા નવી સ્થપાયેલી પંચાયત નીચેના વિસ્તારના કોઈ ભાગ બાબતમાં અરખાસ્ત થયેલી પંચાયત કરેલ, બહાર પાડેલ, અથવા નાખેલ, નોટિસ કરે, હુકમ, લાઈસન્સ, પરવાનગી, કાનૂન અથવા પેટા કાયદો, જે એવી પંચાયત તરફથી અથવા તેના વતી, કરેલ, બહાર પાડેલ, અથવા નાખેલ, કોઈ પણ નોટિસ, કર, હુકમ, લાઈસન્સ, પરવાનગી, કાનૂન અથવા પેટા કાયદાથી રદ કરવામાં આવે તે સિવાય અને ત્યાં સુધી, તે બધાં એવી પંચાયતે કરેલ, બહાર પાડેલ, અથવા નાખેલ છે એમ ગણવામાં આવશે.

૧૦૪. ૬ જ્યારે કલમ ૪ અનુસાર જાહેર કરીને ગામનો એક ભાગ હોય તેવો કોઈ પણ સ્થાનિક વિસ્તાર તે ગામમાંથી બાતલ કરવામાં આવે અને આવો વિસ્તાર કોઈ બીજા ગામમાં દાખલ કર્યો ન હોય અથવા ગામ તરીકે જાહેર ન કર્યો હોય ત્યારે જે ગામનો તે વિસ્તાર એક ભાગ હતો તે ગામની પંચાયતના કબજામાં ગામ ભંડોળ અને બીજી મિલકતનો, કમિશનર

ગામમાંથી બાદ કરેલા વિસ્તારની અસર

લેખી હુકમથી ફરમાવે તેટલો ભાગ પોતાને યોગ્ય લાગે તે રીતે સદરહુ વિસ્તારમાં વાપરવા માટે જિલ્લા લોકલ બોર્ડને પ્રાપ્ત થશે.

કોઈ વિસ્તાર ગામ
તરીકે બંધ થાય તો

૧૦૫. કલમ ૪ની રૂએ કરેલા કોઈ બંદરનામાથી કોઈ વિસ્તાર ગામ તરીકે ગણના બંધ થાય તો—

(૧) પંચાયત બરખાસ્ત થશે અને પંચાયતના બધા સભાસદોએ બંદરનામાની તારીખથી હોદ્દા છાડવા જોઈશે.

(બી) ગામ ભંડોળની બિન-ખર્ચાચેલી સિલક તથા પંચાયતના કબજાની મિલકત, પોતાને યોગ્ય લાગે તે રીતે સદરહુ વિસ્તારના રહેવાસીઓના લાભ માટે વાપરવા માટે જિલ્લા લોકલ બોર્ડને પ્રાપ્ત થશે.

પંચાયતને રદ
કરવાથી અથવા
મોટું રાખવાથી
ગામ અદાલતો અને
તેમની સમક્ષ ચાલતાં
કામકાજ વિષે

૧૦૬. (૧) જ્યારે કલમ ૧૦૨, ૧૦૩ અથવા ૧૦૫ અનુસાર કોઈ ગામની પંચાયત બરખાસ્ત થાય અથવા મોટું રાખવામાં આવે ત્યારે તે ગામની ગામ અદાલત, અથવા જ્યાં કલમ ૩૭ની પેટા કલમ ૨ના હરાવ અનુસાર કોઈ ગામ અદાલતની ન્યાયપ્રકરણી બંધી સત્તાઓ પાછી ખેંચી લેવામાં આવી હોય ત્યાં સદરહુ ગામ અદાલત બરખાસ્ત થયેલી ગણવામાં આવશે, અને તે ગામ અદાલતના બધા સભાસદોએ બરખાસ્ત થયાની, અથવા મોટું રાખવાની અને ન્યાયપ્રકરણી સત્તાઓ પાછી ખેંચી લીધાની તારીખથી હોદ્દા છાડવા જોઈશે.

(૨) પેટા કલમ ૧ અનુસાર કોઈ ગામ અદાલત બરખાસ્ત થશે, ત્યારે :

૧. તે ગામ અદાલત સમક્ષ ચાલતા કોઈ પણ દાવા કે ફરિયાદની બાબતમાં, જાણે કે જિલ્લા કોર્ટ અથવા જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ કલમ ૮૭ની પેટા-કલમ ૧ અનુસાર આવા દાવા કે ફરિયાદો રદ કરતા હુકમ કર્યો હોય તેમ કલમ ૮૭ની પેટા-કલમ ૨ તથા ૩નાં વિધાનો તેને લાગુ પડશે.

૨. દાવાનાં હુકમનામાંની બચાવણી માટેની અરજીઓ તથા કામકાજો તથા ફરિયાદોના દંડ અને નુકસાની મેળવવા માટેની અરજીઓ અને કામકાજો જે સર્વોર્ડિનેટ જજને કે મેજિસ્ટ્રેટને ગામ અદાલત સ્થપાઈ ન હોત તો ફરિયાદ કે મુકદ્દમા ચલાવવાની સત્તા હોત તે સર્વોર્ડિનેટ જજની અથવા મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં મોકલી આપવામાં આવશે. અને તે સર્વોર્ડિનેટ જજ કે મેજિસ્ટ્રેટ જાણે કે તે કામ અથવા અરજી જેમાંથી ઉદ્ભવ્યાં છે તે દાવો અથવા ફરિયાદ સદરહુ સર્વોર્ડિનેટ જજ કે મેજિસ્ટ્રેટ પોતે જ સાંભળ્યો હોય અને તેના ફેસલો આપ્યો હોય તે રીતે તે કામ અથવા અરજીઓની બાબતમાં તજવીજ કરવી જોઈશે.

(૩) જે કોઈ રથાનિક વિસ્તાર કોઈ ગામમાંથી બાતલ કરવામાં આવે અને તેમ બાતલ કરેલા વિસ્તાર માટે કોઈ પંચાયત રચવામાં આવે નહિ તો સદરહુ વિસ્તારને લગતી ગામ અદાલત સમક્ષ ચાલુ હોય તેવા દાવા, ફરિયાદો, કામો અથવા અરજીઓના સંબંધમાં, તેવા દાવા, ફરિયાદો, કામો અને અરજીઓનાં સંબંધ હોય તેટલે સુધી જાણે કે ગામ અદાલતને બરખાસ્ત

કરી હોય તેવી રીતે બની શકે તેટલે સુધી પેટા કલમ રનાં વિધાનો લાગુ પડશે.

૧૦૭. (૧) પ્રાંતિક સરકારને સને ૧૯૨૩ના મુંબઈના લોકલ બોર્ડના કાયદા અનુસાર જિલ્લા લોકલ બોર્ડો ઉપર જે અધિકાર અને કાબૂ છે, અને ચલાવે છે, તે જ અધિકાર અને કાબૂ આ કાયદા સાથે સંબંધ ધરાવતી બધી બાબતોમાં તેને જિલ્લા લોકલ બોર્ડ ઉપર રહેશે અને તે ચલાવશે.

પ્રાંતિક સરકારનો
અધિકાર

(૨) પ્રાંતિક સરકાર, કમિશનરો તથા કલેક્ટરોને, કમિશનરો, કલેક્ટરો તથા તેમના તાબાના નોકરો ઉપર, સામાન્ય બાબતોમાં અને મુલકી વહીવટમાં જે અધિકાર અને કાબૂ છે અને જે તેઓ ચલાવે છે તે, આ કાયદા સાથે સંબંધ ધરાવતી સઘળી બાબતોમાં તેમને અનુક્રમે રહેશે અને તે તેઓ ચલાવશે.

૧૦૭. (૨) દરમાવેલા હુકમના કાયદેસરપણા વિષે અથવા તે યોગ્યતા વિષે, પોતાની ખાતરી કરી લેવાના હેતુથી પ્રાંતિક સરકાર, કોઈ પણ અમલદારની કાર્યવાહીની નોંધ મંગાવી શકશે અને તપાસી શકશે તથા પોતાને યોગ્ય લાગે તે મુજબ તે હુકમમાં સુધારો કે ફેરફાર કરી શકશે. (સિવાય કે, ગામ અદાલત આગળ ચાલેલા કામ ઉપરની અપીલ, રીવિઝન કે રેફરન્સને લગતી બાબતોમાં જે ન્યાયપ્રકરણી કામ ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટ અથવા ડિસ્ટ્રિક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ આગળ ચાલ્યું હોય તેની કાર્યવાહી તે મંગાવી શકશે નહિ.)

પ્રાંતિક સરકાર
કાર્યવાહી મંગાવી
શકશે.

પ્રકરણ ૧૨

કાનૂનો અને પેટા કાયદા

૧૦૮. (૧) પ્રાંતિક સરકાર સરકારી ગેઝેટમાં જાહેર કરીને નીચેની કાનૂનો બાબતો માટે કાનૂનો કરી શકશે.

(૧) કલમ ૪ અનુસાર કલેક્ટર કઈ રીતે તપાસ કરી શકે તેનું નિયમન કરવા માટે.

(૨) કલમ ૬ અનુસાર દરેક ગામ પંચાયતમાં સ્ત્રીઓના, મુસલમાનોના હરિજનોના અથવા પછાત કોમોના પ્રતિનિધિઓ માટે કેટલી બેઠકો અનામત રાખવી તે ઠરાવવા માટે.

(૩) કલમ ૭ અનુસાર સભાસદોની ચૂંટણી કઈ રીતે કરવી તે નક્કી કરવા માટે.

(૪) કલમ ૨૩ અનુસાર પંચાયતના સરપંચ, ડેપુટી સરપંચ અથવા સભાસદના ખાલી પડેલા હોદ્દાની નોટિસ કેવી રીતે આપવી તેનું નિયમન કરવા માટે.

(૫) કલમ ૩૨ અનુસાર પંચાયતને મળતાં બધાં નાણાં અને મળતી બધી રકમો કેના કબજામાં રાખવી તે ઠરાવવા માટે.

(દ ૧) કલમ ૩૩ અનુસાર પંચાયતના મંત્રીની સત્તાઓ, ફરજો, વેતન અને નોકરીની શરતો હરાવવા માટે.

(ફ) કલમ ૩૬ અનુસાર વાર્ષિક અંદાજપત્ર, પત્રકો અને હિસાબ રજૂ કરવાની તારીખ તથા તેના નમૂના, અને ગામવાસીઓની સભા કઈ રીતે અને કયે વખતે યોજાવવી જોઈશે તે હરાવવા માટે.

(જી) કલમ ૩૭ અનુસાર ગામ અદાલતના સભાસદો કેવી રીતે ચૂંટવા તે હરાવવા માટે, અને સદરહુ કલમની પેટા કલમ ૬માં નક્કી કરેલી કોઈ પણ આવૃત્તિ નિયમન કરવા માટે.

(જી-જી) કલમ ૩૭ વ અનુસાર પંચાયતના મંત્રીને તે પંચાયતના ન્યાયપ્રકરણી કારકુન તરીકે યજ્ઞવવાની બીજી ફરજો હરાવવા માટે.

(ઞ) કલમ ૫૬ અનુસાર દાવા તથા ફરિયાદો દાખલ કરવા માટે ભરવાની ટી હરાવવા માટે.

(ઞાઈ) કલમ ૬૦, ૭૨, ૮૦ અને ૮૫ અનુસાર દાવા તથા ફરિયાદોનાં પત્રકોમાં નોંધવાની વિગતો હરાવવા માટે.

(જે) કલમ ૬૨ અનુસાર સમન્સનો નમૂનો હરાવવા માટે.

(કે) (આ કલમ રદ કરવામાં આવી છે.)

(એલ) કલમ ૭૬ અનુસાર દાવા અથવા ફરિયાદમાં ગામ અદાલત દરમિયાન શંકે તેવી ટીના દર હરાવવા માટે.

(એમ) કલમ ૮૬માં દર્શાવેલા કર અને ટીના દર તથા તે કેવી રીતે નાખવા તે હરાવવા માટે.

(એન) કલમ ૯૦ અનુસાર, કલમ ૮૬માં દર્શાવેલ કર કે ટીના વધારેમાં વધારે દર હરાવવા માટે.

(એન ૧) કલમ ૯૧ની પેટા કલમ ૨ અનુસાર કસ્ટરવાનને આપવાના માગણીના હુકમનો નમૂનો હરાવવા માટે;

(એન ૨) કલમ ૯૧ની પેટા કલમ ૩ અનુસાર ચોરંટનો નમૂનો તથા કસ્ટરવાનની જંગમ મિલકત જમ કરવાની, દરાજ કરવાની, અને તે વેચવાની રીત હરાવવા માટે.

(ઓ) કલમ ૯૧ની પેટા-કલમ ૪ અનુસાર કાઢેલા માગણીના હુકમ, જમી, તથા પકડેલાં પશુઓને નિભાવવાના ખર્ચની કીના દરો હરાવવા માટે અને કલમ ૯૧ની પેટા કલમ ૫ અનુસાર પંચાયતની ક્ષેત્રી નીકળતી કરની અને બીજી રકમો વસૂલ કરવા માટે ગામડાના અમલદારોનું મહેનતાણું અને આવું મહેનતાણું કેવી રીતે આપવું તે હરાવવા માટે.

(પી) કલમ ૯૩ અનુસાર ગામ પંચાયતને જિલ્લા લોકલ બોર્ડ કઈ શરતોથી લોન આપી શકશે તે હરાવવા માટે.

(કચુ) કલમ ૬૫ અનુસાર નિમાયેલા અમલદાર અથવા શખસને કઈ સત્તાઓ અને ફરજો સોંપી શકાશે અથવા તે વાપરી શકશે અથવા તે અગ્નવી શકશે તે હરાવવા માટે.

(આર) કલમ ૧૧૨ની પેટા કલમ ૩ અને ૪ અનુસાર તેમાં ઉલ્લેખ કરેલી સત્તાઓ જિલ્લા કોર્ટ અથવા જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ બીજાને સોંપે તેનું નિયમન કરવા માટે.

(ઁસ) હરાવવામાં આવે તેવી બીજી કોઈ પણ બાબત માટે.

(૨) પેટા કલમ ૧ નીચે કરવાના કાનૂનો અગાઉથી પ્રસિદ્ધ કરવા જોઈશે.

(૩) પેટા કલમ ૧ અનુસાર કરેલા કાનૂનો ત્યાર પછી તરત જ ભરાતી એવી પ્રાંતિક ધારાસભાનાં અને મંડળો સમક્ષ મૂકવામાં આવશે; અને તે અને મંડળો એકમત થાય ત્યાં હરાવથી તેમાં સુધારો કરી શકાશે અથવા રદ થઈ શકશે; અને આવો કાનૂન સરકારી ગેઝેટમાં પ્રસિદ્ધ થયા પછી તે રીતે સુધારેલો અથવા રદ કરેલો ગણાશે.

જોકે, ત્યારે પ્રાંતિક સરકારના અભિપ્રાય મુજબ આવો સુધારો કરવાથી અથવા તે રદ કરવાથી આ કાયદાના કોઈ પણ હેતુ વ્યર્થ અથવા નિષ્ફળ ગય તેમ હોય તો પ્રાંતિક સરકાર સરકારી ગેઝેટમાં પ્રસિદ્ધ કરીને જાહેર કરી શકશે કે, સદરહુ સુધારો અથવા રદ કરવાનું અમલમાં આવશે નહિ; અને તે ઉપરથી તે કાનૂન જાણે કે સુધારેલો કે રદ કરેલો ન હોય તેવી રીતે અમલમાં આવું રહેશે.

૧૦૯. (૧) જિલ્લા લોકલ બોર્ડ કમિશનરની અગાઉથી મંજૂરી મેળવીને પેટા કાયદા સામાન્ય રીતે આ કાયદાના હેતુઓ પાર પાડવા માટે પેટા કાયદાઓ કરી શકશે.

(૨) ઉપરના વિધાનની સર્વસામાન્યતાને બાધક નીવડ્યા સિવાય જિલ્લા લોકલ બોર્ડ નીચેના માટે પેટા કાયદાઓ ઘટી શકશે.

(ઁ) કલમ ૧૯ અનુસાર સભાનો સમય અને રથળા હરાવવા માટે તથા પંચાયતની સભાના કામકાજનું નિયમન કરવા માટે તથા સભાની કાર્યસાધક સંખ્યા નક્કી કરવા માટે.

(બી) કલમ ૨૦ અનુસાર સંરખંચની કઈ સત્તાઓ અને ફરજો ડેપુટી સરખંચ ભાગવી અને અગ્નવી શકે તે હરાવવા માટે.

(સી) કલમ ૨૬ અનુસાર :

(૧) પીવા માટે વપરાતા પાણીનાં બધાં કેંકાણાં સ્વચ્છ રાખવા અને બગડતાં અટકાવવા માટે.

(૨) જ્યાં કોઈ પણ ઝરા, તળાવ, દેવા, અથવા બીજા જળાશયનું પીવાનું પાણી લાવવાથી અથવા વાપરવાથી રોગ અથવા તંદુરસ્તીને

નુકસાન થાય અથવા તેમ થવા સંભવ હોય ત્યાં તેવા ઝરા, તળાવ, કૂવા અથવા બીજા જળાશયનું પીવાનું પાણી લાવવાની અથવા વાપરવાની મના કરવા માટે; તથા તે તળાવ અથવા કૂવો પૂરી દઈને અથવા ઢાંકીને અથવા બીજી કોઈ યોગ્ય લાગે એવી રીતે પાણી લાવવાનું અથવા વાપરવાનું અટકાવવા માટે.

(૩) લોકોની તંદુરસ્તી, સુખાકારી તથા સગવડને હરકત કરે તેવી રીતે અથવા તેવે સ્થળે ખાતર, કચરો અથવા બીજી દુર્ગંધી વસ્તુઓ રાખવાની અથવા એકઠી કરવાની મના કરવા માટે.

(૪) દુર્ગંધ મારતા પદાર્થોના ધંધા અથવા વેપારનું નિયમન કરવા માટે.

(૫) મુડદાંને બાળવાની અથવા દાટવાની વ્યવસ્થા કરવા માટે.

(૬) પાડોશીની તંદુરસ્તીને નુકસાનકર્તા હોય અથવા પાડોશીને ત્રાસદાયક હોય તેવી જમીનના ખાદકામ માટે તથા એવા ખાડાઓ અને એસી ગયેલી જમીન પૂરી દેવા માટે.

(૭) નુકસાનકારક વનસ્પતિને દૂર કરવા માટે.

(૮) જોખમભરેલાં અથવા દોદળાં થઈ ગયેલાં મકાનોની દુરસ્તી કરવા માટે અથવા તેને પાડી નાખવા માટે.

(૯) પૂરતા હવા-ઉજ્જસ વિનાનાં મકાનો બંધાતાં અટકાવવા માટે અને રસ્તાઓ આંકવા તથા તેની જગા નક્કી કરવા માટે.

(૧૦) મેળા અને બજારો ઉપર કાબૂ રાખવા માટે અને બજાર, કતલખાનાં અને ગાડાં ઊભાં રહેવાની જગ્યાનું નિયમન કરવા માટે.

(૧૧) વેચવા માટે રાખેલા પશુ ખાવા કે પીવા લાયક ન હોય તેવા પદાર્થોની તપાસ કરવા તથા તેનો નાશ કરવા માટે.

(૧૨) પાયખાનાં અને સફાઈનું સામાન્ય નિયમન કરવા માટે.

(કી) કલમ ૨૮ અનુસાર લોકલ બોર્ડ તરફથી રોકવામાં આવેલા મળૂરો, અને ધર્મશાળાઓના સમારકામની દેખરેખ માટે, દોરના ડબ્બાના વહીવટ તથા નિભાવ માટે, જિલ્લા લોકલ બોર્ડે સોંપેલાં કામો કરવા માટે, પીતના પાણીની વહેંચણી માટે અને પ્રાંતિક સરકારે સોંપેલી બીજી દુરસ્તી અદા કરવા માટે.

(ગ) ઉપરની પેટા કલમો અનુસાર બનાવેલા કોઈ પણ પેટા કાયદામાં, તેના ભંગ માટે નીચે મુજબની શિક્ષા થશે એવું દરાવી શકાશે.

(૧) રા. ૧૦) સુધીનો દંડ. અથવા

(કી) ચાત્રુ ભંગના કિસ્સામાં પહેલા ભંગનો ગુનો કર્યા પછી, તેવો ભંગ ચાત્રુ રહે તેટલી મુદત સુધી દરરોજનો રા. ૧) સુધીનો દંડ.

પ્રકરણ ૧૩

પરચૂરણ

૧૨૦. (૧) પંચાયતનો દરેક સભાસદ, પંચાયતનાં કંઈ પણ નાણાં અથવા બીજી મિલકતના નાશ, બગાડ, અથવા ગેરઉપયોગ માટે, જે પોતે તેમાં સામેલ હોય, અથવા તે પોતાની ગેરવર્તણૂક અથવા સભાસદ તરીકેની પોતાની ફરજની ગંભીર બેદરકારીથી તે થવા પામ્યાં હોય અથવા તેથી તેમ થવામાં સગવડ મળી હોય તો, તે માટે વ્યક્તિગત જવાબદાર ગણાશે.

નાશ, બગાડ અથવા ગેરઉપયોગ માટે સભાસદોની જવાબદારી

(૨) પ્રસ્તુત સભાસદને વિરુદ્ધનાં કારણો બતાવવાની પૂરતી તક આપ્યા પછી જે કલેક્ટરને ખાતરી થાય કે પંચાયતનાં કંઈ પણ નાણાં અથવા બીજી મિલકતના નાશ, બગાડ, અથવા ગેરઉપયોગ તેના તરફની ગેરવર્તણૂક અથવા ગંભીર બેદરકારીનું સીધું પરિણામ છે તો, આ સભાસદને, અમુક નક્કી કરેલી તારીખ પહેલાં, આના નાશ, બગાડ અથવા ગેરઉપયોગ માટે જરૂરી રકમ ભરી દેવાનું કલેક્ટરે લેખી હુકમથી ફરમાવવું જોઈશે.

(૩) જે આવી રીતે નક્કી કરેલી રકમ ભરી દેવામાં નહિ આવે તો કલેક્ટરે જમીન મહેસૂલની બાકીની જેમ તે રકમ વસૂલ કરવી જોઈશે અને તેને ગામ ભંડોળમાં જમા કરવી જોઈશે.

(૪) પેટા કલમ ૨ અનુસારની સભાસદની જવાબદારી અને તેની પાસેથી વસૂલ કરવાની રકમ બાબતના કલેક્ટરના નિર્ણય ઉપર કમિશનરને અપીલ કરી શકાશે.

૧૨૧. (૧) પંચાયતના અથવા ગામ અદાલતની સૂચના અનુસાર કામ કરતા તેના કોઈ પણ સભાસદ, અમલદાર, તોકર, અથવા એજન્ટની સામે આ કાયદા અથવા કોઈ કાનૂન કે પેટા કાયદા અનુસાર, તેણે શુદ્ધ બુદ્ધિથી કરેલ કોઈ પણ બાબત માટે કામ ચલાવી શકાશે નહિ.

પંચાયતો અથવા ગામ અદાલતો વગેરે વિરુદ્ધ કામ ચલાવવા સામે પ્રતિબંધ, અને ફરિયાદ હાખલ

(૨) કોઈ પણ પંચાયત અથવા ગામ અદાલતની સામે અથવા સદરહુ પંચાયત કે ગામ અદાલતની સૂચના અનુસાર કામ કરતા કોઈ સભાસદ, અમલદાર, તોકર કે એજન્ટ સામે, આ કાયદા અનુસાર તેણે કરેલ અથવા કર્યું હોવાની કહેવાતી કોઈ પણ બાબત માટે, જ્યાં સુધી તે પંચાયતની અથવા ગામ અદાલતની ઓફિસમાં અને જેના વિરુદ્ધ કામ ચલાવવાનું હોય તે સભાસદને, અમલદારને, તોકરને કે એજન્ટને રહેવાને સ્થળે પણ લેખિત નોટિસ મૂકી આવ્યા અથવા પહોંચતી કર્યા પછી ત્રણ મહિના પૂરા થાય નહિ ત્યાં સુધી, કામ ચલાવી શકાશે નહિ. નોટિસમાં કામ ચલાવવાનું કારણ, માગેલી દાદનો પ્રકાર, માગેલી બદલાની રકમ, અને કામ ચલાવવા માગતા શખસનું નામ અને રહેવાનું ઠેકાણું બતાવવાં જોઈશે.

કરતાં પહેલાં નોટિસ આપવા બાબત

(૩) આવું દરેક કામ તે કામ ચલાવવાનું કારણ ઉપસ્થિત થયા પછી છ માસની અંદર ચલાવવું જોઈશે; તે પછી નહિ.

(૪) કોર્ટ પણ પંચાયત, અથવા ગામ અદાલત અથવા શખસ જેને પેટા કલમ ૨ અનુસાર નોટિસ આપવામાં આવી હોય, તે જે કામ ચલાવવામાં આવે તે પહેલાં વાદીને પૂરેતા બહો આપવા કબૂલ કરે અને એવી રીતે કબૂલેલી રકમ કોર્ટમાં ભરી દે તો, તેવી રીતે કબૂલેલી રકમ કરતાં વધારે રકમ વાદી વસૂલ કરી શકશે નહિ. આવી કબૂલાત કર્યા પછી પ્રતિ-વાદીને થયેલો બધો ખર્ચ પણ વાદીએ આપવો જોઈશે.

સત્તાઓની સોંપણી

૧૧૨. (૧) સરકારી ગેઝેટમાં જાહેર કરીને પ્રાંતિક સરકાર, કમિશનરને અથવા કલમ ૬૫ની પેટા કલમ ૩ અનુસાર ખાસ અધિકાર આપેલા અમલદાર સુબ્ધાં કોર્ટ પણ અમલદારને, પ્રકરણ ૬ અનુસારની ગામ અદાલત સાથે સંબંધ ધરાવતી સત્તાઓ સિવાયની, આ કાયદા અનુસાર પ્રાંતિક સરકાર ચલાવી શકે તે માંડેની કોર્ટ પણ સત્તા ગામ પંચાયતોના સંબંધમાં ચલાવવા માટે સોંપી શકશે.

(૨) જ્યારે કોર્ટ જિલ્લા લોકલ બોર્ડ બરખાસ્ત કરવામાં કે માફક રાખવામાં આવી હશે ત્યારે પ્રાંતિક સરકાર સરકારી ગેઝેટમાં પ્રસિદ્ધ કરીને કોર્ટ પણ શખસને પંચાયતની આગતમાં જિલ્લા લોકલ બોર્ડને આપેલી કોર્ટ પણ સત્તા ચલાવવાના અધિકાર આપી શકશે.

(૩) આ આગતમાં કરેલા નિયમેને આધીન રહીને આ કાયદા અનુસાર દાવાઓના સંબંધમાં પોતે ચલાવી શકે તેવી સત્તાઓ, જે મેજિસ્ટ્રેટ જજની હકૂમતમાં ગામ અદાલત આવી હોય તેવા કોર્ટ મેજિસ્ટ્રેટ જજને જિલ્લા કોર્ટ સોંપી શકશે.

(૪) આ આગતમાં કરેલા નિયમેને આધીન રહીને આ કાયદા અનુસારની ફરિયાદોના સંબંધમાં જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ ચલાવી શકે તેવી સત્તાઓ, જે મેજિસ્ટ્રેટની હકૂમતમાં ગામ અદાલત આવી હોય તેવા, ૧૮૯૮ના ક્રિમિનલ પ્રોસીજર કોડની કલમ ૪૦૭ મુજબ અપીલ સાંભળવાની હકૂમત ધરાવતા પહેલા વર્ગના કોર્ટ પણ મેજિસ્ટ્રેટને જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ સોંપી શકશે.

(૫) પ્રાંતિક સરકારના સામાન્ય અથવા ખાસ હુકમેને આધીન રહીને કલેક્ટર, આસિસ્ટન્ટ અથવા ડાયુટી કલેક્ટરના દરજ્જાથી કિતરતા ન હોય તેવા કોર્ટ અમલદારને, આ કાયદા અનુસાર પોતે ચલાવી શકે તેવી, પરંતુ કલમ ૪ અનુસારની સત્તાઓ સિવાયની, બીજી સત્તાઓ કલેક્ટર સોંપી શકશે.

પંચાયત મારફત
સ્થાનિક તપાસ અને
અહેવાલો

૧૧૩. નીચેની કોર્ટ પણ આગત તપાસ કરવી અને તેનો અહેવાલ રજૂ કરવો તે પંચાયતની ફરજ ગણાશે :

(અ) કોર્ટ પણ ફરિયાદમાં સને ૧૮૯૮ના ક્રિમિનલ પ્રોસીજર કોડની કલમ ૨૦૨ અનુસાર કોર્ટ મેજિસ્ટ્રેટ કોર્ટ પણ પંચાયતે પ્રાથમિક સ્થાનિક તપાસ કરવી તેમ દરમાબંધુ હોય; અને સદરજૂ કલમની પેટા

કલમ ૧ના 'આવો બીજો શખસ' એ શબ્દોમાં પંચાયતનો સમાવેશ થાય છે એમ ગણાશે.

ટિપ્પણ : સને ૧૮૯૮ના ક્રિમિનલ પ્રોસીજર કોડની કલમ ૨૦૨નો પ્રસ્તુત ભાગ નીચે મુજબ છે :

પ્રોસેસ કાઢવાનું મુલતવી : (૧) કોઈ પણ મેજિસ્ટ્રેટ, જે ગુના વિષેની ફરિયાદ પોતે સાંભળવાનો અધિકારી હોય તેવા ગુના વિષે ફરિયાદ મળતાં, જે પોતાને યોગ્ય લાગે તો, તેનાં કારણોની લેખી નોંધ કરીને, જે માણસ સામે ફરિયાદ થઈ હોય તેને હાજર રહેવાની ફરજ પાડતી પ્રોસેસ કાઢવાનું મુલતવી રાખી શકશે અને હાં તો પોતે જતે તપાસ કરશે, અથવા જે તે ત્રીજા વર્ગનો મેજિસ્ટ્રેટ નહિ હોય તો, પોતાના તાબાના કોઈ પણ મેજિસ્ટ્રેટને અથવા પોલીસ ઓફિસરને અથવા પોતાને યોગ્ય લાગે તેવા બીજા કોઈ શખસને, ફરિયાદના સાચાપણા અથવા ખોટાપણા વિષે ખાતરી કરવાના હેતુથી તપાસ માટે મોકલી આપશે.

*

*

*

(૨) જે આ કલમ મુજબની તપાસ અથવા ચોકસી મેજિસ્ટ્રેટ અથવા પોલીસ ઓફિસર નહિ એવા શખસે કરી હશે તો તે શખસ, આ કાયદા મુજબ પોલીસ સ્ટેશનના ચાર્જમાં હોય તેવા અમલદારને જે સત્તા આપેલી છે તે સત્તા આ વાપરી શકશે, સિવાય કે તેને વોરંટ વિના ધરપકડ કરવાની સત્તા નહિ હોય.

(૩) કોઈ પણ ફરિયાદમાં સને ૧૮૯૮ના ક્રિમિનલ પ્રોસીજર કોડની કલમ ૪૮૮ અનુસાર તપાસ કરનાર મેજિસ્ટ્રેટને, જેના ભરણપોષણ માટે અરજી કરવામાં આવી હોય તે સ્ત્રી કે બાળક અથવા તો સદરહુ સ્ત્રી કે બાળકના ધણી કે માબાપ રહેતા હોય તે ગામની પંચાયત પાસેથી, પક્ષકારોના સંબંધો જ્યાંમાં ક્ષેત્રમાં ભરણપોષણ માટે કેટલી રકમ ભરી શકાય તેવી છે તે બાબતનો અહેવાલ માગે; અને આવી તપાસમાં આ બંધનના અહેવાલ પુરાવા તરીકે ગણાશે.

જોકે, પંચાયતના કોઈ પણ સભાસદને જે વિષે તે અહેવાલ પોતે જ પુરાવો હોય તેવી કોઈ બાબતમાં સાક્ષી તરીકે હાજર રહેવા ફરમાવી શકાશે નહિ; પણ મેજિસ્ટ્રેટને વધુ અહેવાલ મંગાવવાની મુનસૂરી છે.

૧૧૪. પંચાયત અથવા ગામ અદાલતનો દરેક સભાસદ અને પંચાયત અથવા ગામ અદાલત તરફથી જેને પગાર મળતો હોય અથવા રોકવામાં આવ્યો હોય તે દરેક અમલદાર અને નોકર, મન્ડિયન ખીનલ કોડની કલમ ૨૧ના અર્થમાં 'પબ્લિક સર્વન્ટ' ગણાશે.

પંચાયત અથવા ગામ અદાલતના સભાસદો વગેરે પબ્લિક સર્વન્ટ ગણાશે.

ટિપ્પણ : 'પબ્લિક સર્વન્ટ' કોને કહેવાય તેના ખુલાસા માટે જુઓ કલમ ૪૩ નીચેનું ટિપ્પણ ૨૦.

૧૧૫. (૧) આ ઉપરથી, સને ૧૯૨૦નો મુખર્મીનો ગ્રામપંચાયતનો કાયદો રદ કરવામાં આવ્યો છે : જોકે,

(૧) સદરહુ કાયદા અનુસાર કોઈ પણ શખસ પાસે બેણી નીકળતી કોઈ રકમ ભરવાની તેની જવાબદારીને, અથવા તે કાયદા અનુસાર અત્યાર પહેલાં કરવામાં આવ્યું હોય તેવા કોઈ કામના કાયદેસરપણા અથવા ગેરકાયદેસરપણાને, સદરહુ કાયદો રદ કરવાથી કોઈ પણ બાધ આવશે નહિ.

(બી) સને ૧૯૨૦ના મુંબઈના ગ્રામપંચાયતના કાયદા અનુસાર સ્થપાયેલી અને આ કાયદો અમલમાં આવે તે પહેલાં તરત જ હસ્તીમાં આવી હોય તેવી બધી પંચાયતો આ કાયદા અનુસાર સ્થપાયેલી ગણવામાં આવશે.

અને સદરહુ પંચાયતના હકો અને જવાબદારીઓ, આવી રીતે સ્થપાયેલી ગણવામાં આવેલી પંચાયતને પ્રાપ્ત થશે અને લાગુ પડશે.

અને આવી રીતે રદ કરેલા કાયદા અનુસાર આવી કોઈ પંચાયતના સંબંધમાં કરેલ, નાખેલ અથવા કાઢેલ કોઈ નિમણૂક, જાહેરાત, નોટિસ, કર, દુકમ, પરવાનગી, કાનૂન અથવા પેટા કાયદો, તે આ કાયદાની કલગો સાથે અસંબંધ ન હોય તેટલે સુધી, આ કાયદાના હરાવો અનુસાર અને આ કાયદા અનુસાર સ્થાપેલી ગણવામાં આવતી પંચાયતના સંબંધમાં કરેલ, કાઢેલ અથવા નાખેલ છે તેમ ગણવામાં આવશે; સિવાય કે આ કાયદા અનુસાર કરેલ, કાઢેલ અથવા નાખેલ બીજી કોઈ નિમણૂક, જાહેરાત, નોટિસ, ટેક્સ, દુકમ, પરવાનગી, નિયમ અથવા પેટા કાયદાથી તેને રદ કરવામાં આવે નહિ.

(૨) આ કાયદો, તેના નિયમો અને પેટા કાયદા કોઈ ગામમાં અમલમાં રહે તે વખત દરમિયાન પરિશિષ્ટમાં જણાવેલા કાયદાઓનો, તે પરિશિષ્ટના ઉગ્ર આસનમાં નક્કી કરેલી હદ સુધી, સદરહુ ગામમાં અમલ થતા બંધ થશે.

પરિશિષ્ટ

(જુઓ કલમ ૧૧૫)

કાયદાનો નંબર અને વર્ષ	વિષય અથવા નામ	કેટલો રદ કર્યો
સને ૧૮૬૭નો મુંબઈનો કાયદો ૭	૧૮૬૭નો મુંબઈનો જિલ્લા પોલીસનો કાયદો	કલમો ૩૩ અને ૩૪

ટિપ્પણ : આ ટિપ્પણ પા. ૧૧ ઉપર કલમ ૨૬ (૧) ઈફની પછી વાંચવાનું છે. સને ૧૯૨૭ના ઇન્ડિયન ફોરેસ્ટ એક્ટની કલમ ૨૮મી નીચે પ્રમાણે છે :

ગામ-જંગલો

૨૮. (૧) જેને અનામત જંગલ ઠરાવવામાં આવ્યું હોય તેની કોઈ પણ જમીન ઉપરના સરકારના હકો પ્રાન્તિક સરકાર કોઈ પણ આમપંચાયતને હવાલે કરી શકશે તથા આવા હવાલો રદ પણ કરી શકશે. આવી રીતે હવાલે કરેલાં બધાં જંગલો ગામ-જંગલો કહેવાશે.

(૨) ગામ-જંગલોની વ્યવસ્થાનું નિયમન કરવા માટે પ્રાન્તિક સરકાર નિયમો ઘડી શકશે. જે પંચાયતને આવા હવાલો સોંપવામાં આવ્યો હશે તેને હમારતી લાકડું, અથવા જંગલની બીજી લિપજ અથવા ચરણ કેવી રીતે મળે તેની શરતો તથા આવા જંગલના રક્ષણ તથા સુધારા માટેની પંચાયતની ફરજો એ નિયમોમાં ઠરાવવામાં આવશે.

(૩) અનામત જંગલોને લગતી આ કાયદાની બધી કલમો ગામ-જંગલોને લાગુ પડશે; સિવાય કે આવી રીતે કરેલા નિયમો સાથે તે અસંગત ન હોય.

